

I. INTRODUCCIÓ

A) L'OBJECTIU D'AQUEST TREBALL

Ens hem proposat realitzar una primera aproximació del que hauria de ser un llibre de recursos pel mestre de cara al treball de l'àrea social en la primera etapa de l'E.G.B.

Es un intent del tot provisional, tant perquè no és complet en els temes que abarca, com tampoc en els recursos didàctics proposats per al desenvolupament dels temes. Sobretot no s'han tingut en compte els temes de geografia, encara que sobre la realitat geogràfica es monta la introducció dels demés conceptes de ciències socials -economia i sociologia fonamentalment-, aspecte potser justificable ja que en el camp geogràfic ja ha ha una experiència i uns materials a l'abast dels mestres.

Tampoc s'ha fet referència a la història, només que en alguns aspectes molt reduïts. Cal una discussió didàctica sobre les possibilitats dels alumnes d'aquestes edats de comprendre la història, que de moment la concebim com l'eix de la segona etapa d'E.G.B., això no obsta que en la primera etapa alguna cosa caldria introduir.

Malgrat aquestes limitacions, donada la manca de recursos de cara els mestres en aquest terreny, hem preferit fer aquesta edició ciclostilada amb l'objecte que sigui estudiada, experimentada i criticada pels mestres, el que permeti arribar a un treball quelcom més reeixit.

El treball ha estat possible gràcies a l'ajuda econòmica de la FUNDACIÓ JAUME BOFILL i la FUNDACIÓ ARTUR MARTORELL.

B) LA FUNCIÓ DE LES CIÈNCIES SOCIALS A L'ESCOLA

La realització d'aquest treball ha estat concebuda com una segona part d'una investigació realitzada sobre els continguts ideològics tramesos a través dels manuals de lectura.

A més a més del treball sistemàtic realitzat sobre els manuals de lectura, a través dels quals es dona una primera visió marcadament ideològica en la majoria dels casos de la realitat social, una simple lectura dels manuals sobre l'àrea social que es troben al mercat en el moment actual, ens fa adonar del dèbil tractament científic que tenen els temes de ciències socials, sobretot en els primers anys d'E.G.B. Sense voler fer un judici valoratiu de tots els manuals, ja que no hem realitzat en aquest cas una anàlisi sistemàtica, sí que podem dir que o bé en uns casos es dona una visió de la societat d'acord amb unes ideologies ben determinades, o bé en altres es limiten a una descripció de superfície dels fenòmens socials, sense introduir conceptes científics precisos que suministrin als alumnes els instruments adequats per a comprendre i transformar la realitat social que els envolta.

No se'ns escapa la dificultat de l'empresa, donats els condicionaments de tot tipus que pesen en la nostra societat, ultra la dificultat dels alumnes de temprana edat de comprendre processos en els quals actuen multitud de factors. No obstant la nostra hipòtesi de partida és que, moltes vegades els alumnes aprenen coses "díficils" per la seva edat, quan no són compromeses, i que en canvi, quan es tracta de la

societat, la pretesa "dificultat" pot complir inconscientment la funció ideològica d'encubrir la realitat social.

Segons el nostre punt de vista, una correcta introducció del llenguatge a l'escola, de manera que els alumnes aprenguin a fer una lectura correcta de la realitat que els interessa, i que pot ser diferent segons el seu propi origen de classe, i una correcta introducció de les ciències socials a l'escola són dos dels instruments més valuosos que els mestres tenen a les seves mans, per a utilitzar al marge de maniobres que poden disposar, alterant dins del possible la funció ideològica de l'aparell escolar al servei de la societat establerta. Les ciències socials tenen doncs una funció crítica respecte a la realitat social en la qual els alumnes estan inserits.

Pensem que en les ratlles anteriors només hem esbossat una problemàtica complexa sobre la qual cal treballar i discutir per arribar a tenir idees clares.

C) PLA DEL TREBALL

Ens cal distingir tres processos diferents en l'aprenentatge, que els tres tenen importància en el cas de les ciències socials, tot i que que a la pràctica en el nostre treball hāgim primat, de moment, el procés cognoscitiu.

a) Comprensió: Adquisició de coneixements. A través de l'acumulació sistemàtica de conceptes, que permeten entendre els fets socials. L'augment de la comprensió té lloc quan un individu és capaç d'anar sistematitzant la multitud de percepcions que rep del món?

Una part important de l'aprenentatge és justament aquesta organització dels coneixements de manera que els alumnes puguin acumulativament anar-se construint noves hipòtesis de treball que intentin constatar amb fets. Els conceptes científics però no surten d'una pura lectura de la realitat pretesament "transparent". Aquest aspecte planteja un problema didàctic important sobretot en la primera etapa de l'E.G.B.: com conjugar la necessària descoberta directa del món social per part dels alumnes amb la imprescindible utilització d'un utilatge científic ja elaborat, necessari per a una correcta lectura de la realitat. O sia com evitar caure ja sigui en l'espontaneisme científic, ja sigui en el memorisme.

b) Actituds: L'alumne aprèn també actituds, o sia predisposicions a reaccionar valorativament davant d'un objecte social. En aquest cas s'hi impliquen els mecanismes relacionats amb l'emotivitat.

El procés d'adquisició d'actitud és diferent del de coneixements; l'actitud mateixa del mestre i el clima de la classe tenen una importància primordial.

L'actitud d'observació de la realitat i l'actitud contrària a la passivitat, i favorable a la transformació de les relacions socials, són fonamentals en aquest terreny.

c) Habilitats: Instruments amb els quals es pot continuar l'aprenentatge; tenir una "habilitat" vol dir que una persona pot respondre amb competència davant d'una nova exigència.

Lògicament l'aprenentatge d'habilitats requereix un treball i una repetició. En el cas que ens ocupa, les habilitats poden ser tant de

cara a posseir un instrumental per a millor poder comprendre la realitat social (maneig d'estadístiques, posem per cas), com un instrumental de cara a la pràctica o la transformació de les relacions socials (treball en grup etc.)

I) CONCEPTES PEL MESTRE

Hem intentat una formulació relativament senzilla d'uns quants conceptes fonamentals que el mestre hauria de dominar distribuïts en vuit capítols.

- 1.- La Població
- 2.- L'activitat i les institucions econòmiques
- 3.- Processos d'estratificació i Classes socials
- 4.- El Poder i les institucions polítiques
- 5.- Grups i institucions de parentesc
- 6.- L'Escola
- 7.- Pobles i ciutats: procés d'urbanització.
- 8.- Les Nacionalitats.

Aquests conceptes, que perquè el mestre els pugui dominar els ha de complementar-los amb alguna lectura de les que recomanem a l'apèndix, estan ordenats seguint un ordre lògic.

En canvi en l'apartat tres, on es programen les activitats didàctiques, es deuen tenir en compte no tant seguint aquest fil, sinó a partir dels centres d'observació i d'interès dels alumnes.

En general hem intentat anar introduint, a mesura que els nivells d'edat augmenten, els conceptes més difícils de cada tema. Això no obsta que queda un treball per fer que és adaptar un mateix concepte a les diferents edats dels alumnes, de manera que l'alumne vagi captant el mateix concepte, primer de forma més senzilla -encara que no falsa-. Fins a anar-lo enriquint progressivament.

II) ACTIVITATS DIDACTIQUES (1)

Hem partit de la premissa metodològica de lligar primerament els conceptes de ciències socials a la realitat geogràfica. Els conceptes es van introduint sobre la base de l'àrea geogràfica més pròxima, que el nen més petit, pot experimentar -el poble o el carrer-, fins arribar a cinquè nivell treballant Catalunya i Espanya. En els últims casos s'haurà de recórrer ja a la representació gràfica i estadística, ja que la sortida no podrà ser mai exhaustiva.

---

(1) Sense que hagi sigut del tot intencionat les activitats didàctiques estan sovint adaptades a una escola radicada a Barcelona. Creiem, no obstant que l'adaptació a altres situacions no deuria ser molt difícil.

Aquest plantejament presenta al nostre entendre dues dificultats que cal tenir en compte, tot i que en general considerem que és un plantejament correcte:

1) La possibilitat de donar als alumnes una visió falsa de la realitat social; una visió d'una societat orgànica i integrada formada per cercles concèntrics: el nen és el fill d'una família que junt amb altres -totes iguals- formen part d'un poble o ciutat, que al mateix temps forma part de Catalunya i de l'Estat espanyol i finalment de la comunitat internacional perfectament representada en l'ONU...

El nen és més aviat en primer lloc fill d'una classe social, amb interessos antagònics respecte a altres classes socials en presència en la societat.

2) En general les activitats didàctiques estan lligades a la possibilitat de que els alumnes puguin fer sortides de l'escola. Des d'un punt de vista didàctic el valor de la sortida és al nostre entendre inqüestionable; no obstant, també ens sembla que cal tenir en compte que en la realitat del nostre país, i per raons que tots sabem, en moltes escoles les sortides són de difícil realització. No podem pas admetre que justament els alumnes que més difícil accés tenen a les sortides no hagin de ser introduïts al coneixement de les ciències socials.

Per aquestes raons considerem que totes les aportacions dels mestres de cara a introduir en aquest treball noves pràctiques pedagògiques que pal·liïn aquest escull és d'un enorme interès. Un primer intent ha estat pel nostre cantó la breu ressenya sobre audiovisuals que hem donat en l'apèndix. Considerem, però, que des de l'aprofitament dels programes regulars de T.V., fins a qualsevol altre tipus d'informació documental -retalls de revistes, etc.- han de ser tinguts en compte amb la finalitat de donar una solució adequada a les possibilitats reals.

Un altre treball que està per fer, i que tot just hem iniciat i encara no consta en l'actual presentació d'aquest llibre, és la selecció de diferents fitxes didàctiques, a partir de varies editorials, que puguin servir per a complementar les observacions fetes i les activitats suggerides. D'aquesta manera el mestre tindria a les mans un conjunt de recursos que podria aprofitar i que no li suposarien l'haver de construir tot el material complementari.

Això suposaria que el mestre abandona l'ordre i la sumissió al plantejament de les fitxes.

La reordenació segons els temes de l'actual guia podria ser de dues maneres:

Hipòtesis òptima: Poder reproduir a l'escola les fitxes útils de les diferents editorials.

Hipòtesi realista: Reorganització de les fitxes d'una determinada editorial, en funció de la nova programació.

En ambdós casos suposa que les fitxes es consideren un instrumental complementari, no bàsic, del treball escolar.

III) APÈNDIX DOCUMENTAL

En aquest apartat hem primat la recollida d'un conjunt de dades estadístiques sobre Catalunya i les seves Comarques, i les diferents Regions de l'Estat espanyol, que normalment no estan a l'abast dels mestres. Ens sembla que és important a partir de quart nivell introduir l'estadística i la representació gràfica. Molts conceptes de matemàtiques es poden referir a problemes reals en lloc de ficticis, des de les nocions de Conjunts i relacions, fins a les operacions sobre proporcions.

En aquest primer recull d'estadístiques hem primat les de tipus demogràfic i econòmic, només perquè ens sembla que són fonamentals per a començar. En noves edicions del treball caldrà anar completant aquestes dades amb estadístiques de tipus institucional, serveis col·lectius, etc.

En l'apèndix b) es donen uns quants models de representació gràfica tant treballant sobre mapa com amb diagrames. En l'apèndix c), hem recollit uns quants documents que serveixen per a treballar sobretot la relació entre el concepte d'Estat i el de Nació. El nombre de textos és molt reduït, però en cas de demostrar-se la seva utilitat en la primera etapa d'E.G.B., caldria ampliar-los molt més tant per a treballar aquest tema com per a treballar-ne d'altres. En tot cas pensem que la introducció de la premsa diària a l'escola és un instrument documental insubstituïble per a una sèrie de temes.

En l'apèndix d) es dona una primera referència dels audiovisuals que existeixen en el mercat en el moment actual; la llista no és exhaustiva, i el preu d'aquest tipus de mitjans ens ha impedit poder-los analitzar críticament de forma completa. Pensem que és un treball que cal fer per a futures edicions d'aquesta obra i que la col·laboració dels nostres mestres és insubstituïble. En tot cas, aquest apèndix té un valor simbòlic, en el sentit que a les escoles que tenen dificultats per a fer sortides, la utilització adequada dels audiovisuals pot ser un bon complement a la programació de la classe, sempre, però, que les diapositives del mercat -igual que els manuals- no s'agafin "en bloc", sinó que es reordenin i es pensin en funció d'un programa de classe que cal estudiar segons el context social en el que està situada l'escola. També aquest aspecte només està iniciat.

Apèndix e). Finalment hem donat una llista bibliogràfica mínima. Caldrà en futures edicions fer una referència de cada llibre i de la seva possible utilitat pel mestre, assenyalant els aspectes concrets que poden interessar, relacionant-los amb les diferents parts del programa, ja que és de sobres sabut que una llista de llibres sense més ni més, no resulta un instrument d'utilitat pràctica.

25

II - CONCEPTES PER AL MESTRE I PER ALS ALUMNES

1.1. La importància quantitativa de la localització de la població en un determinat territori la podem mesurar a partir de referir el nombre d'habitants a la superfície. (Habitants per Km²).

- A partir d'aquest concepte podem aproximar-nos a les zones urbanes més poblades.

- A l'estudiar la densitat comparada de les comarques de Catalunya podem observar la "macrocefàlia" catalana. La gran concentració en la capital i en la seva comarca i la progressiva concentració en les comarques limítrofes.

- A l'estudiar Espanya podem analitzar la concentració en la perifèria i el nucli central de Madrid.

1.2. La població d'un determinat territori presenta unes característiques diferents segons el pes proporcional de les diferents edats. (Gràficament es representa aquest fenomen amb la piràmide d'edats.)

- Una població amb una proporció relativament important de gent jove, l'anomenarem població jove; en canvi una població amb una proporció relativament important de població de més edat, població envellida.

1.3. Segons sigui la composició de la població en les diferents edats es presentaran determinats tipus de problemes socials específics.

- Si la població és molt jove faran falta moltes escoles; si la població és molt envellida es plantejarà un problema de molta gent relativament no productiva que cal alimentar... etc.

1.4. Diferents causes influeixen en la composició d'una determinada població segons la proporció de les diferents edats.

(Natalitat; mortalitat; recursos mèdics que disminueixen la mortalitat; migracions; etc.)

1.5. La població d'un determinat territori pot amb el pas del temps augmentar, mantenir-se estancada, o disminuir.

L'augment pot ser degut a:

- creixement vegetatiu: més naixements que defuncions,
- immigració: assentament en aquell territori de persones que residien en un altre.

La disminució es deu als fenòmens contraris.

La manera normal de mesurar aquests fenòmens és a partir de les taxes, o sia referir el fenomen al nombre d'habitants en un any.

Taxa de natalitat: naixements en un any $\times 1000$; dividit pel total de la població.

Taxa de mortalitat: defuncions en un any $\times 1000$; dividit pel total de la població.

Taxa de creixement vegetatiu: naixements menys defuncions, en un any $\times 100$; dividit pel total de la població.

Taxa de creixement global: increment de la població en un any $\times 100$, dividit per la població total al començament de l'any.

(El període de temps pot ser diferent de l'any segons conveniències de l'anàlisi).

1.6. Amb un perfeccionament alimentari i sanitari tendeix a disminuir la taxa de mortalitat, sobretot de la mortalitat en les primeres edats.

(Concepte important perquè els alumnes vegin com una determinada aplicació de la ciència pot incidir en canvis en la vida humana).

1.7. No tota la població que viu en un determinat territori exerceix un treball productiu. (Els nens i els vells només consumeixen).

S'anomena població activa la població que treballa.

La mesura normal per a fer comparacions serà la Taxa de població activa.

1.8. En el nostre context històric la causa fonamental dels moviments migratoris és el desplaçament de la població del sector agrícola cap al sector de indústria o serveis. Com a conseqüència del tipus de desenvolupament econòmic no planificat aquest desplaçament suposa una concentració de població en les àrees tradicionalment industrials (Catalunya i País Basc), o bé en aquelles d'industrialització, provocada (Madrid).

1.9. Les famílies que emigren de la seva zona de residència cap a una altra ho fan normalment a la recerca de millors condicions d'existència.

1.10. La concentració de la població a partir d'un procés de

industrialització no planificat, o bé planificat només sobre la base d'uns interessos determinats, comporta un conjunt de problemes socials:

- Aglomeració en les ciutats.
- Vivendes en males condicions i zones urbanes sense serveis.
- Contaminació.
- Etc.

2. Activitat i institucions econòmiques

2.1. En tot procés de treball hi intervenen un conjunt d'elements:

- L'objecte sobre el qual es treballa (la terra, una matèria prima que es transforma etc.)
- Instruments de treball (intermediaris entre el treballador i l'objecte per a facilitar el procés de transformació).
- Condicions materials (edificis, instal·lacions, carreteres, etc.).
- Força de treball (energia humana emprada en el procés del treball).

Els tres primers elements s'anomenen medis de producció.

(En qualsevol tipus de treball tant intel·lectual com manual es donen a aquests elements, tot i que per l'alumne serà molt més fàcil introduir-lo a l'anàlisi d'aquests elements a partir del treball manual -industrial, etc.-.

2.2. En la societat actual es dona un elevat nivell de divisió de la producció social. (Unes empreses fan una cosa i altres una de diferent, etc.)

Cal saber distingir entre:

- sector primari (agricultura, ramaderia);
- sector secundari (indústria);
- sector terciari (comerç, banca, serveis sanitaris, educatius, etc.)

2.3. Les característiques de l'instrument de treball condicionen el tipus d'organització social de la producció.

- Treballs amb instruments senzills: El treballador controla tècnicament la feina --depèn de la seva habilitat--; pot controlar tècnicament tot el procés: el posa en marxa i l'atura quan vol.

- Treball amb maquinària: A mesura que l'instrument es fa més complicat menys el treballador controla tècnicament el producte, més s'ha d'adaptar a la màquina. Tampoc pot posar en marxa ell sol el procés, ja que ha augmentat la divisió de les tasques en el mateix procés de producció. (L'extrem seria el treball en cadena.)

L'organització social d'un taller artesanal és diferent d'una indústria de l'actualitat: la base tècnica condiciona aquestes diferències encara que no les explica totes.

2.4. Si una comunitat consumeix tot el que es capaç de produir en un període de temps, en el període següent tindrà la mateixa quantitat de béns que en l'anterior.

2.5. Per a poder-se donar algun tipus de creixement econòmic --portat a l'extrem, que ademés de menjar es pugui anar vestit etc.--, cal que una part de la població sigui capaç, amb el seu treball, d'augmentar a la totalitat, de manera que la part restant pugui fer altres coses.

2.6. El creixement econòmic es va produint quan una part del treball es destina a la producció d'instruments que augmenten el grau de productivitat del treball. (Amb menys persones i instruments --treball acumulat-- es pot produir més.)

2.7. En un període de temps, destinar treball a la producció de maquinària, vol dir sustreure del consum directe una quantitat de recursos de la comunitat, amb l'objecte d'augmentar la productivitat del treball i consegüentment augmentar progressivament la quantitat de productes que es podran consumir en el període següent, amb menys dedicació de persones.

2.8. El desenvolupament econòmic comporta lògicament que la població activa dedicada a l'agricultura vagi progressivament disminuint, en benefici de la població dedicada a la indústria o els serveis.

(Amb menys gent i més màquines es pot donar de menjar a més part de la població).

2.9. El funcionament del sistema econòmic suposa doncs, una part dels recursos que es consumeixen directament i una part que s'inverteixen en béns d'equip, que permetran una més elevada producció en el període següent.

El punt central per a caracteritzar un sistema econòmic ens el pot donar la resposta a la següent pregunta: Qui, com i per què, controla la part de recursos que no es consumeix directament.

2.10. En el mode de producció capitalista, una part de la població --petita relativament-- és propietària dels medis de producció; l'altra part és propietària només de la seva força de treball que vend en el mercat igual que qualsevol altra mercaderia.

2.11. Des del punt de vista del funcionament del sistema, l'important no és que els propietaris dels medis de producció, disposin d'una renda més elevada per a destinar al consum individual que no els

no propietaris, sinó que a través de la propietat dels medis de producció van quedant-se progressivament tota la part de sobrant de la producció que no es consumeix directament.

2.12. Els salaris que cobren els no propietaris dels medis de producció tendeixen a ser suficients només per a subvenir les necessitats en consum directe.

2.13. El salari, és pel capitalista, un cost en la seva producció que repercuteix en el preu de venda de la mercaderia. Com que el seu interès objectiu és vendre el màxim de productes de manera que siguin competitius en el mercat, i a la vegada obtindre el màxim de beneficis per a poder invertir més i produir més en el període següent, lògicament ha de tendir a disminuir tot el que pugui el cost dels salaris pagats.

En contrapartida l'obrer, tendirà a reclamar sempre un augment de salaris, o un control en els beneficis.

Els interessos són doncs, objectivament contraposats.

2.14. El mecanisme pel qual el capitalista va controlant l'excedent econòmic és, en principi estrictament econòmic. (L'obrer individual vend la seva força de treball... etc.). En canvi en altres modes de producció no ha estat així. Pel sol fet de ser propietari jurídic de la terra, el terratinent feudal rep una part de la collita. Aquesta part de la collita, o el seu equivalent en diners se li ha d'entregar, no se la queda en el mateix procés productiu. No hi intervé un mecanisme només econòmic sinó que requereix una coacció jurídica.

2.15. En el preu de venda d'una mercaderia hi poden intervenir ademés del cost de la seva producció, un conjunt d'intermediaris en la distribució, que encareixin el preu de la mateixa.

2.16. En les societats capitalistes es dóna una progressiva tendència a la concentració de capital. (Grans empreses i eliminació de petites i a la vegada les grans es van fent més grans i internacionals).

2.17. Les empreses molt grans poden controlar els mecanismes dels preus i fer que ja no depenguin del mercat i de la competència, amb el que exerceixen un nou control sobre l'excedent col·lectiu.

2.18. En un moment determinat del desenvolupament capitalista es precisa una intervenció de l'Estat per a regular la màquina econòmica sinó esdevenen crisis. L'Estat, a través de diferents mecanismes, ajuda al funcionament del sistema sense alterar-ne els seus pilars fonamentals.

2.19. En les societats capitalistes, ja que el control sobre la inversió està en mans privades i recerca el màxim benefici, el tipus de productes que es fabriquen no responen necessàriament a les necessitats més reals de la majoria de la població. (Producció de cotxes o armes enlloc de vivendes; estimulació de les vendes a partir de la publicitat etc.)

2.20. El tipus de desenvolupament capitalista tendeix a ser, d'acord amb les lleis del sistema, desequilibrat. La indústria per exemple funciona a expenses de l'agricultura. Aquests desequilibris es manifesten espacialment amb la problemàtica de les zones desenvolupades i sub-desenvolupades.

2.21. Hi ha zones geogràfiques més riques i zones geogràfiques més pobres.

Un indicador útil per a mesurar la riquesa d'una zona geogràfica i comparar-la amb una altra és la Renda per càpita:

Suma de les rendes (preus pagats pel conjunt de béns i serveis), rebudes per tots els particulars, les empreses i l'Estat, com a conseqüència de la producció en un any, dividida pel total de la població de la zona.

3. Classes socials i processos d'estratificació

En la primera etapa d'E.G.B., és molt més fàcil introduir els alumnes en la problemàtica relativa a l'estratificació social que no pas a la de les classes socials.

En els dos casos serà probablement més fàcil i didàctic introduir les bases materials dels dos fenòmens que no pas tota la complexitat social dels mateixos. --Aspectes ideològics, de pràctica social etc.)

El que cal, que quedi clar almenys és que la base material sobre la qual reposen els dos fenòmens socials és diferent.

3.1. No totes les famílies de la nostra societat disposen de la mateixa renda econòmica.

Les diferents tasques professionals reben una compensació diferent de tipus econòmic pel seu exercici.

3.2. La remuneració de les diferents tasques professionals, no respon a criteris "naturals", sinó històrico-ideològics. (Prescindim pel moment de la problemàtica dels beneficis, i ens centrem més aviat en la renda pel treball).

(Els alumnes poden analitzar les diferències de salari entre diferents qualificacions professionals --metge, advocat, enginyer, tècnic de grau mig, obrer, oficinista etc.-- i donar-se compte com el criteri de les diferències no és solament "tècnic" (per exemple anys d'estudi...), sinó que respon a concepcions socials. (Valoració del treball intel·lectual respecte el manual etc.).

3.3. Les diferents tasques professionals són valorades socialment de forma diferent; unes tenen més prestigi que altres.

3.4. En la nostra societat les desigualtats econòmiques tenen conseqüències tant en la localització de la residència --zones urbanes de renda alta i baixa--, com en el tipus i qualitat de la mateixa --torres, jardins, blocs, etc.--

3.5. Les famílies amb nivells de renda semblant desenvolupen relacions socials entre elles més que no pas amb famílies de nivells diferents. Sorgeixen i es van consolidant costums diferents, segons el nivell social. (Matrimonis generalment dintre del mateix estrat; formes de divertir-se diferents, etc.)

3.6. En l'etapa actual del desenvolupament econòmic, la instrucció és un dels camins normals d'accés a les professions més "valorades" socialment.

3.7. Les diferències econòmiques i culturals de les famílies exerceixen una forta influència en les possibilitats dels nens d'arribar a cursar estudis superiors o intermedis.

3.8. La població que emigra del camp i va a treballar i viure en les zones d'activitat industrial i de serveis, tendeix a situar-se en els darrers escalons de l'escala social, donat que realitza normalment feines de baixa qualificació.

3.9. La base material sobre la qual s'apoiem els grups socials que anomenem "classes", no és la diferència gradual d'ingressos, sinó la diferent posició en el procés productiu de cara al control tècnic i social del mateix.

La propietat o no propietat dels mitjans de producció, és el punt fonamental sobre el qual es configuren les classes socials. D'aquesta propietat se'n deriva el control sobre el producte social i sobre la part del mateix que no es consumeix directament sinó que es torna a invertir per a una nova producció.

3.10. Una formació social històrica concreta és una combinació peculiar de diferents modes de producció, un dels quals és el dominant. Això fa que les classes socials presents en aquella formació es corresponguin també amb els diferents tipus de relacions de producció presents històricament.

(Presència al mateix temps d'"Empresaris-Obrers"; Petits camperols propietaris de la terra; Aparcers o masovers; Assalariats del camp que encara no han entrat en una fase d'inversió capitalista; Assalariats tècnics però amb una funció social pròpia de l'empresari etc.).

3.11. Mentre la realitat de l'estratificació social tendeix a desencadenar en la consciència social imatges d'ascensió social i d'integració; les relacions de producció antagòniques tendeixen a desencadenar formes de consciència social i pràctiques de conflicte.

(La valoració dels estudis com a camí d'ocupar un lloc més elevat en l'escala social, com exemple del primer cas; una vaga o un acomiadament com exemple del segon.).

4. El poder i les institucions polítiques

4.1. Existeixen normalment en totes les societats un conjunt de grups institucionalitzats que tenen per objectiu resoldre problemes que afecten a tota la col·lectivitat.

(L'Ajuntament; La Diputació provincial; El Govern Civil; El Govern general de l'Estat Espanyol).

4.2. En tota formació social existeixen un conjunt de normes --lleis-- que regulen el funcionament general de la col·lectivitat.

(Normes sobre el matrimoni, sobre la compra i venda, sobre el treball; sobre la circulació, sobre la construcció de vivendes, sobre el que està ben fet i mal fet etc.)

4.3. Existeixen uns grups institucionalitzats --els tribunals, els advocats-- que tenen per funció vetllar pel compliment d'aquestes normes. A través d'aquestes institucions s'exerceix una coerció social sobre els ciutadans que se'n desvien.

4.4. Ademés dels tribunals, que diuen el que està d'acord o en desacord amb les lleis d'un país concret, existeixen un conjunt d'aparells repressius pels que no s'adapten a les lleis (policia, presons etc.).

4.5. Les institucions jurídiques estudien els casos concrets a la llum de les normes promulgades en una determinada societat. Les lleis provenen de les institucions polítiques.

4.6. La intervenció del govern d'un Estat en la vida de la col·lectivitat afecta a diferents àrees. Aquestes àrees no sempre han sigut les mateixes. La intervenció de l'Estat en la vida col·lectiva ha tendit a créixer en els últims anys.

(Estudi de diferents ministeris, o consellers de l'ajuntament, Diputació, etc. Abans l'acció de l'estat en matèria econòmica era molt inferior a l'actual, etc.).

4.7. Les institucions jurídiques estan formades de "professionals", que fan la seva funció teòricament amb independència dels aparells polítics. Els advocats no defensen la "justícia", sinó el compliment de les lleis.

(No sempre s'ha considerat "just" el mateix ni totes les societats tenen les mateixes lleis).

4.8. En la nostra societat els aparells polítics fonamentals són:

- els de caràcter legislatiu: que fan les lleis ("Las Cortes" i el cap de l'estat.
- els de caràcter executiu: que apliquen les lleis. (El govern a nivell d'estat, de província; de municipi).

4.9. Ja que els aparells polítics funcionen en relació a tota la col·lectivitat, en totes les formacions socials hi acostuma haver un tipus o altre de participació de la col·lectivitat, en aquests aparells polítics.

(Els alumnes poden estudiar els sistemes d'eleccions, de recanvi de govern, etc.)

4.10. La promulgació d'unes lleis i no d'unes altres; les accions concretes de govern --executiu-- dintre del marge de maniobra que ofereixen les lleis promulgades, no són mai actes només tècnics, responen a unes finalitats i representen uns interessos concrets, que depenen de la relació de forces d'aquella societat: -Relació entre les classes socials-.

(A nivell molt petit ho poden estudiar els nens: en el terreny de l'urbanisme, de l'educació, etc.).

4.11. L'Estat compleix doncs, dues funcions:

- a) tècnica: a mesura que augmenta la divisió del treball, es requereix en tota societat un conjunt de persones i institucions que siguin capaces d'organitzar i administrar problemes que afecten a tota la col·lectivitat.
- b) dominació política: Els aparells institucionals i les normes són utilitzats per a sotmetre les diferents classes socials als interessos de les classes dominants.

Un aspecte fonamental d'aquesta funció de dominació política és justament el manteniment i reforçament per part de l'Estat de la forma històrica de relacions de producció, sobre la base de la qual s'estructuren les relacions de poder.

4.12. Un Estat constituït històricament a partir d'un procés concret que respon a una determinada correlació de forces, va creant amb el temps els mecanismes que considera oportuns de participació, les lleis que regiran la col·lectivitat, els mecanismes de recanvi, les legitimacions ideològiques del propi poder, disposa de recursos per a dominar l'opinió, etc. En definitiva aquests mecanismes responen a uns interessos concrets i és va cristalitzant el que en podríem dir "el cercle viciós del poder".

Una introducció a temes polítics és difícil a la primera etapa d'EGS. El més important no és que l'alumne acumuli coneixements sinó que aprengui a aproximar-se a aquests temes des d'una perspectiva científica, i a partir de la documentació concreta de la nostra societat.

Les crítiques que normalment formularà l'alumne a partir del que considera "just" o "injust", cal intentà situar-les científicament, insistint en la historicitat de les institucions i les relacions de força que expressen.

5. Grups i institucions de parentesc

- 5.1. Un nen neix perquè biològicament s'han unit un home i una dona; no creixeria sense que se l'alimentés i se li donés afecte etc.: sense establir relacions socials, que li transmeten models de conducta. La família en la nostra societat fa aquesta funció.
- 5.2. En el grup social familiar cada persona té un conjunt de drets i deures. Els nens saben que poden demanar:
- al pare que faci tal cosa...
  - a la mare que faci tal altra...
  - a ells mateixos se'ls hi exigeix tal cosa...
- 5.3. Els rols socials no són totalment iguals en totes les famílies que coneixem.
- En tal família treballa el pare, i la mare està a casa dedicada a la cura dels fills i de la casa.
  - En tal altra família, treballen tant el pare com la mare.
- 5.4. El pare treballa perquè una de les obligacions fonamentals del seu rol en la nostra societat és el manteniment de la família. En la nostra societat s'assigna a la mare com a obligació fonamental del seu rol la cura de la llar i dels fills.
- 5.5. Hi ha mares que treballen fora de casa.
- a) Per interès propi,
  - b) per necessitat econòmica.
- 5.6. Hi ha famílies en les que conviuen, els avis, els pares, els fills, els oncles... Aquest tipus és més freqüent en els pobles rurals. (F. Extensa).
- En altres famílies només conviuen els pares i els fills; aquest tipus és més freqüent en la ciutat. (F. Nuclear).
- 5.7. En les famílies rurals és freqüent que tots treballin la mateixa terra, que és seva o són masovers.
- En les famílies de ciutat, normalment, el pare treballa en una fàbrica; el germà gran en una altra o en una oficina; la mare en tal altra... etc.

- 5.8. Si la mare treballa i té fills petits necessita qui se'n cuidi. Segons com sigui el tipus de família (extensa - Nuclear) es fan imprescindibles uns serveis col·lectius per atendre a aquesta necessitat: guarderies.
- 5.9. Potser que en la família no tothom pensi el mateix de les mateixes coses. La vida en comú exigeix una adaptació mútua i unes regles del joc compartides.
- (Quan els fills es fan grans opinen diferent dels pares...
El marit i muller poden tenir opinions diferents.)
- (Hi ha famílies que els pares no s'entenen i s'han tingut de separar; fills grans solters que prefereixen marxar de casa, etc.)
- 5.10. Hi ha famílies que tenen més i famílies que tenen menys fills.
- 5.11. A partir del naixement d'una parella concreta el nen queda situat en una xarxa de relacions de parentiu (avis, oncles, cunyats).
- 5.12. Varies famílies poden ajuntar-se i conviure en una mateixa casa i compartir coses en comú. (Hi ha llocs que ho fan)
- Compartir béns materials.
  - Compartir amistat etc.
- 5.13. Les nostres formes de relacions familiars són històriques: no sempre han sigut així, no són així a tot arreu, i poden canviar en el futur.

6. L'escola

6.1. Tots els membres de l'escola són subjectes d'un rol --conjunt de drets i deures--; la institucionalització d'aquests rols no depèn de la voluntat dels membres del grup totalment

- que els nens vegin que a l'escola el mestre ha d'ensenyar uns programes que venen dictats pel ministeri.
- que els han d'estudiar perquè se'ls hi diu que és la seva "obligació".

6.2. L'escola com a grup social durable necessita unes normes de funcionament.

- Aquestes normes poden respondre fonamentalment a criteris de "funcionalitat" o més aviat a altres més "irracionals", purament imposats per autoritat.
- Les normes poden establir-se de diferent forma: quin grau de participació en l'elaboració de les mateixes tenen els diferents membres de l'escola? el director, el M.E.C., els alumnes etc.

6.3. Quan un individu es desvia de les normes exigides, existeix un sistema de "sanció social" per part del grup.

- la sanció social pot ser només exercida per l'"autoritat".
- la sanció social pot també ser exercida per tots els membres del grup (el despreci, el rebuig, la crítica etc.)

6.4. Tots els grups socials tenen uns objectius.

- L'escola té com objectiu: instruir i educar.
- Els grups informals tenen diferents objectius en una escola: esplai, estudi, esport etc.

6.5. Qualsevol membre de diferents grups pot tenir un "conflicte de rols".

- Els alumnes poden veure com el que esperen d'un seu company com a representant de la classe, pot estar en contradicció amb el que espera el pare d'aquest nen respecte el seu comportament a l'escola, i amb el comportament que el mestre espera d'un representant de curs.

6.6. El bon funcionament d'un grup exigeix normalment una diferenciació de rols.

(La classe pot requerir que es reparteixin diferents tasques entre els alumnes: els encarregats de diferents feines).

6.7. En els grups socials tendeix a configurar-se un procés d'estratificació:

Per un cantó els rols socials comporten ja una jerarquització i en molts casos els membres del grup no han participat ni en la definició del rol ni en l'elecció de la persona (el director); ademés s'hi afegixen uns aspectes no normatius (prestigi, influència, diners).

(Els alumnes poden veure com tots els mestres tenen a nivell del rol la mateixa posició en l'estratificació, però en canvi com uns mestres són més ben considerats que altres pels alumnes i també per la direcció. (Són més bons, se'ls té més en compte etc.)

El mateix passa en un grup informal; d'un conjunt d'alumnes que propiament segons les lleis del joc del grup tots tenen els mateixos drets i deures, de fet alguns són més apreciats que altres.)

6.8. En els grups socials és possible que s'hi formin sub-grups i que per diferents causes sorgeixin conflictes entre ells. Els membres d'un sub-grup tendeixen a produir imatges deformades i negatives dels membres de l'altre sub-grup (estereotips).

(Els alumnes poden veure i analitzar a partir de qualsevol incident a l'escola --partit de futbol etc.-- o simplement en la relació que s'estableix entre sub-grups d'una mateixa classe o bé entre diferents classes, com funcionen aquests mecanismes d'"etnocentrisme": la ridiculització dels altres dels altres grups etc.)

En conjunt creiem que sobre aquesta temàtica s'hi pot treballar molt més. El corrent de pedagogia "institucional", utilitza l'escola, els seus mecanismes i conflictes, com un instrument d'anàlisi social.

Sense extreure l'anàlisi, ja que al passar del micro-grup a la societat els problemes canvien sovint qualitativament, pot ser útil en mans del mestre com un procediment més per què els alumnes s'aproximin a l'anàlisi social. Per què aprenguin que es donen unes regularitats observables en el funcionament del grup, i consegüentment que és possible una abstracció de la component individual per fer una anàlisi des d'una perspectiva sociològica d'aquests mecanismes de funcionament.

7. Pobles i ciutats i procés d'urbanització.

7.1. Els homes es relacionen per a produir, per a adquirir el que han de consumir, per a divertir-se, per a aprendre, etc. Per a satisfer les pròpies necessitats els homes necessiten relacionar-se.

7.2. Hi ha necessitats solucionables individualment o bé a nivell familiar, altres necessitats, en canvi, només poden trobar solució si es plantejen col·lectivament, (empedrat dels carrers, correus, etc.)

7.3. Els serveis col·lectius costen diners, ja que requereixen treball humà. D'alguna manera aquests serveis els financia la col·lectivitat conjuntament. Tant a nivell municipal, com provincial, com a nivell de l'Estat, hi han uns mecanismes destinats a recullir recursos per a poder resoldre les necessitats col·lectives.

7.4. Els edificis que hi ha en un carrer, en una zona d'una ciutat, o en un poble, són diferents per moltes característiques:

- segons la seva dedicació: indústria, vivenda, hospital, etc.
- segons el tamany: vivendes unifamiliars o cases de pisos, etc.
- segons la qualitat: bona o defectuosa construcció, "bona" estètica, etc.

7.5. Les persones circulen pels carrers de diferents maneres (a peu, en cotxe, en autobús, en camió), i per a diferents motius, (van a comprar, treballen, van a treballar, etc.)

A determinades hores del dia hi ha més afluència de persones en determinats indrets: en els mercats a l'hora que s'acostuma a anar a comprar; en els centres comercials els dissabtes a la tarda; a l'hora d'anar a treballar en els trajectes de metro que porten on hi ha fàbriques, etc.

7.6. En els pobles, la gent acostuma a treballar majoritàriament en l'agricultura, en les ciutats en canvi, treballa majoritàriament en la indústria o els serveis.

7.7. Les diferències entre els pobles i les ciutats no són radicals, es tracta més aviat d'un continuum, en el qual els extrems són perfectament característics.

La trama urbana i les edificacions presenten normalment les següents característiques:

- Pobles: carrers estrets, que conflueixen a vegades en un lloc central característic --plaça església, etc.--, cases de baixa edificació... etc.

- Ciutats: carrers més amples, sobretot els principals; diferents zones dintre la mateixa ciutat amb característiques peculiars, cases altes on hi viu molta gent, etc.

7.8. Amb el procés d'industrialització, s'ha donat una tendència a concentrar-se una part més important de la població en les ciutats, decreixent en canvi la part de la població que resideix en els pobles.

7.9. En els pobles més petits, pràcticament tota la gent que hi viu es coneix i es relaciona fàcilment; en canvi en les ciutats no passa el mateix. Sobretot quan s'ha donat un creixement ràpid i s'han format nuclis urbans amb població totalment nova, la proximitat de la residència no suposa necessàriament que es produeixi una relació social. (Veïns de la mateixa escala que no es coneixen).

En la ciutat les persones quan es casen van a viure moltes vegades en zones urbanes diferents a les dels pares, conseqüentment les relacions d'amistat acostumen a regir-se més aviat per un criteri diferent que no pas la proximitat geogràfica.

7.10. En els pobles acostumen a haver-hi menys serveis col·lectius que en les ciutats. (Possibilitats d'estudis, d'atenció mèdica, etc. etc.).

7.11. L'augment de les comunicacions i dels mitjans de comunicació de masses (TV, etc.), han aconseguit que l'aïllament cultural dels pobles no sigui arà tant fort com abans.

7.12. En els pobles hi acostuma a haver-hi un centre en el qual es concentren un conjunt d'equipaments col·lectius: església, mercat, escola, bars, botigues, Ajuntament, etc.

En les ciutats també acostuma a haver-hi un centre, que cada vegada més, en la nostra societat, acostuma a ser un nucli de serveis comercials i oficines (bancs, etc.). En les diferents zones urbanes de la ciutat poden existir també nuclis que polaritzin la zona, degut a l'existència de determinats serveis col·lectius. (Mercats de barri, etc.).

7.13. Les comarques geogràfiques, acostumen a tenir una ciutat que fa les funcions de capital. En aquesta ciutat s'hi concentren determinats serveis col·lectius. (Mercats comarcals, hospitals, centres d'ensenyament mitjà, etc.).

7.14. Amb el creixement de la indústria, les grans ciutats, es van convertint cada vegada més en nuclis de residència i de serveis. La indústria tendeix a abandonar les ciutats.

7.15. En les societats capitalistes la radicació de les noves indústries --excepte les que depenen directament d'una radicació geogràfica: mines de carbó, necessitat d'un riu, etc.-- tendeix a obeir criteris de rendibilitat econòmica a curt termini: Abandonen la ciutat, perquè el sòl es paga molt degut a la demanda de vivendes i serveis, i es van a localitzar, normalment, al costat de les vies de comunicació.

7.16. Per comprendre mínimament els "per quès" de les desigualtats, tant individuals com col·lectives, entre els pobles i ciutats haurem de recórrer a la producció: el desenvolupament industrial capitalista ha funcionat en benefici de la indústria i els serveis respecte l'agricultura. (Ex. els salaris industrials són més elevats que els agrícoles.).

7.17. Anys endarrera els pobles i les ciutats canviaven lentament. La població creixia poc a poc i s'anava ampliant la ciutat o el poble segons les noves necessitats s'anaven consolidant.

En l'actualitat el creixement de la indústria, la mecanització de l'agricultura etc., han fet que hi haguessin ràpids desplaçaments de població, que normalment han augmentat el nombre d'habitants de les ciutats.

Per resoldre les necessitats col·lectives de les ciutats amb tan ràpida expansió cal recórrer a la planificació.

Els Ajuntaments o organismes d'àmbit territorial més ampli, segons els casos, estan obligats en l'actualitat per un conjunt de lleis, a planificar el creixement urbà i a procurar que es tinguin en compte les necessitats en serveis col·lectius.

Aquesta planificació serà més o menys ajustada a les necessitats de la població, o contràriament servirà només als interessos del capital privat destinat a construcció, segons siguin aquells organismes polítics i segons el poder d'influència que tinguin els dos sectors de població abans esmentats.

7.18. El procés d'urbanització, com qualsevol procés social, no respon només a exigències tècniques, sinó que aquestes exigències tècniques, que estan presents, actuen entrelligades amb determinants socials i històriques.

- Anys endarrera la mateixa construcció de les cases responia a criteris d'adaptació de l'home al clima --parets més o menys gruixudes, tipus de coberta, materials especials etc.--; en l'actualitat han passat davant d'aquestes exigències altres criteris --pisos homogenis a tot arreu, segons redabilitat, etc.--.

- La concentració urbana no es només una exigència de la industrialització, sinó que també depèn de la forma com es porta a terme la industrialització, en una societat capitalista.

- El desequilibri de serveis entre el camp i la ciutat, tampoc és només una exigència tècnica. està condicionat pel desenvolupament del capital comercial i industrial que s'efectua primer que la capitalització de l'agricultura

- La Planificació, és un exemple d'acció humana conscient i organitzada sobre els processos socials. La seva qualitat i característiques dependran de les relacions de poder en la societat. Tampoc és només un problema "tècnic"

8. Les nacionalitats

8.1. Entre els habitants que resideixen en territoris diferents es donen a vegades trets culturals diferencials (llengua, costums, etc.)

8.2. Aquestes diferències culturals són un producte històric, fruit de la relació peculiar de l'home amb la naturalesa i dels homes entre sí. En alguns casos existeixen diferències ètniques, en altres són pràcticament inexistent.

8.3. Els processos migratoris tenen com a conseqüència, en determinats casos, que conviuen en un mateix territori persones amb característiques culturals diferents (cas de Catalunya).

8.4. Normalment els immigrants per raons de treball perteneixen als estrats socials inferiors; conseqüentment --i si no hi ha altres raons polítiques-- la seva cultura està en una posició d'inferioritat respecte a la cultura del lloc que els rep.

8.5. En el procés d'interacció entre dues cultures es pot donar una total assimilació d'una d'elles per l'altra, o també en pot sorgir una cultura resultant amb elements característics de les dues cultures en presència.

8.6. Les comunitats culturals tendeixen a judicar els membres d'altres cultures --sobretot quan es dona un procés d'immigració-- amb estereotips pejoratius.

8.7. En uns casos es dona una correspondència entre la nació i l'Estat, en altres no.

Una nació és una "comunitat humana estable, històricament formada, sorgida sobre la base de la comunitat d'idioma, de territori, de vida econòmica, i de psicologia, manifestada aquesta en la comunitat de cultura" (Stalin).

8.8. Quan per diferents raons històriques no es dona en una època determinada una correspondència entre nació i Estat, pot succeir que l'Estat afavoreixi una determinada cultura nacional, de les del conjunt del seu àmbit territorial, en detriment de les

altres (cas concret de l'Estat espanyol respecte les nacionalitats catalana, basca, gallega,... etc.)

8.9. La no correspondència entre nació-Estat, implica normalment no sols un sometiment de determinades cultures nacionals respecte d'altres, sinó també un sometiment en el nivell polític. Negació del dret d'autodeterminació política per part d'una comunitat nacional.

8.10. La problemàtica de les nacionalitats no es pot deslligar de la de les classes socials. Segons com ha quedat constituït històricament un determinat bloc de classes dominants a nivell polític se'n deriven unes conseqüències o altres respecte la problemàtica de les nacionalitats (cas de la Guerra civil espanyola).

8.11. Igual com el procés d'estratificació social crea una consciència social d'integració mentre les relacions de producció antagoniques creen uns processos socials de conflicte, també els trets culturals comuns creen uns interessos socials i unes formes de consciència d'integració, però subsisteix l'antagonisme entre les diferents classes socials d'una mateixa comunitat nacional.

8.12. Quan es dona un procés immigratori (cas de Catalunya), cal tenir en compte per a plantejar correctament les relacions entre la cultura immigrant i la cultura nacional:

- la posició de la cultura nacional receptora respecte als aparells de l'Estat (situació de sometiment o no).
- la cultura de la comunitat immigrada també entra objectivament en un procés de relació de forces respecte la cultura receptora.
La concepció de l'assimilació cultural pot ser també una concepció de dominació.
- si a més d'assimilació cultural es parla d'integració social, cal tenir en compte que els immigrants s'"integren" a una societat en la qual hi subsisteixen interessos antagonics; conseqüentment, a una societat en la qual una concepció plenament integradora és ideològica en el sentit que encobreix les relacions de producció antagoniques i els conflictes que generen.

III - ACTIVITATS DIDÀCTIQUES PER ALS DIFERENTS NIVELLS

PRIMER NIVELL

Objectius:

En el primer nivell d'E.G.B. les àrees d'experiències -natural i social- han de ser un dels suports fonamentals de l'aprenentatge de la llengua, i del desenvolupament de l'expressió.

L'important seria que l'alumne treballés el llenguatge sobre la base de les observacions de la realitat que l'envolta i que li despertin un interès.

Sembla important que l'escola ajudi a l'alumne a adquirir una actitud d'observació de la realitat social, primer pas de qualsevol coneixement científic, igual com ha d'observar la realitat natural.

Observar, establir les primeres relacions, i expressar-se, són els objectius didàctics i fonamentals d'aquest nivell.

El concepte fonamental que l'alumne ha d'anar descobrint és el caràcter social de la vida de l'home: diferents activitats, diferents grups socials, necessitats individuals i col·lectives etc.

I. FAMÍLIA

Activitats:

Aquest tema s'ha de treballar a través de converses amb els nois. Cal assegurar que quan se'n parla a classe, els nois ja estan assabentats de les coses que interessen per treballar aquell dia. Han d'haver-ne parlat amb la família.

La conversa pot ser sobre:

- Persones que viuen a casa seva i relació de parentesc (pares, germans, avis, oncles, amics...)
- Nombre de germans de les diferents famílies.
- Nom de cada una d'aquestes persones.
- Feina que cada una d'elles té assignada dins la casa.

- Treball que cada persona fa a fora de casa.
- Per què treballen el pare i la mare fora de casa o per què es queda a casa la mare.
- Condicions de la vivenda, etc.

Cada nen pot dibuixar les persones que viuen a casa seva i el treball que fa cada una d'elles. Si els nens ja saben escriure poden fer una frase sobre cada una de les persones.

II. L'ESCOLA

Activitats:

- Passejada per l'escola per tal de conèixer les diferents dependències i la funció de cada una d'elles: -Classes per nois de diferents edats; - secretaria; - cuina.
- Cal fer veure a través de la conversa i del que els nois hagin pogut preguntar quin és el treball que fan les persones que estan en aquestes dependències de l'escola.
- Fer un mural en el que es vegin els treballs que es fan dins l'edifici de l'escola.
- Preguntar als mestres, a la secretaria i a les cuineres a on va a buscar el que necessiten per poder treballar a l'escola: material escolar, material de secretaria, menjar...
- Dibuixar totes les feines que són necessàries perquè l'escola pugui funcionar (les que es fan dins de l'escola i les que es fan a fora i que són importants perquè l'escola funcioni).
- Dibuixar la classe i situar les coses que hi ha (porta, finestres, pissarra, armaris, taules, cadires...)
- Treballar el vocabulari propi de la classe i de l'escola. És important treballar els conceptes de: davant de..., darrera de..., sota de..., sobre de..., a dalt..., a baix..., a la dreta..., a l'esquerra... etc.
- Dibuixar l'escola per fora. Veurem si es una torre, una casa de pisos, un edifici especial per escola. Aquest exercici serveix per situar l'escola en el carrer i començar l'estudi del carrer de l'escola.

III. EL CARRER DE L'ESCOLA

3. 1. ASPECTES FÍSICS DEL CARRER

Activitats:

- La mestra dibuixarà el carrer de l'escola. El tamany serà gran perquè s'hi puguin anar col·locant totes les coses observades. Estarà penjat a la classe o en un lloc visible de l'escola mentre duri l'estudi del carrer.
- Fer una sortida pel carrer de l'escola fixant-nos només amb el tipus de cases: cases de pisos, torres, cases de pisos amb jardí, cases noves, cases velles, cases amb parking, cases amb piscina...
- Dibuixar sobre el planell del carrer els diferents tipus de casa. (Es pot fer també amb paper xerol o altre paper enganxat).

3. 2. LA GENT QUE CIRCULA

Activitats:

- Sortir pel carrer, centrant l'atenció en:
  - com va la gent,
  - on va la gent.

Per treballar "com va la gent", es farà a través d'observació per poder-ho comentar després a classe.

Per treballar "on va la gent" ho farem a través de preguntes fetes a la mateixa gent del carrer:

Van a treballar, a comprar, a passejar, a l'escola, a correus, a telègrafs, a un banc...

- Representar sobre el planell del carrer, la quantitat de gent que va a cada lloc dels que hem preguntat. Poden ser quatre figures humanes, representant cada una un grup de persones que van a ... Com més persones van al mateix lloc més gran seria el dibuix. (Es un primer pas per acostumar als nois a la representació gràfica).
- Observar les converses de la gent, els motius de reunió i de relació, la llengua que parlen etc.

- Com a resum d'aquest treball cal comentar amb els nois els tipus de carrer que hem treballat: residencial, de treball, centre de serveis, una zona escolar..., una zona industrial..

3. 3. EL TREBALL EN EL CARRER DE L'ESCOLA

Activitats:

(Ens fixarem principalment en les "condicions materials" del treball -edificis, etc.- i en els productes finals)

- Sortida pel carrer de l'escola per fixar-nos en les fàbriques o tallers que hi ha, en els comerços etc. Situar-los en el planell que portaran els nois (ha de ser igual que el que tenim a l'escola, però de tamany més petit).

- Al tornar a l'escola situar sobre el planell de la classe tot el que hem senyalitzat en el planell petit.

- Els punts a observar són:

- Situació en el carrer.
- Com és l'edifici: gran, petit, nou, vell, alt, baix...
- Com és el local: ocupa tot l'edifici, està en els baixos, en els sòtans, està ventilat...
- Quines coses es produeixen. Quin tipus de botigues hi ha.

Sobre aquests punts d'observació comentar amb els nois el que hem vist en el carrer.

- Cada noi pot fer un dibuix d'alguna cosa que es produeixi en el carrer de l'escola. Entre tots tindrem tot el que es produeix. El mateix pel que fa referència als comerços. Penjar els dibuixos en algun lloc visible de la classe per poder-hi fer referència més endavant.

3. 4. SERVEIS COL·LECTIUS DEL CARRER DE L'ESCOLA

Activitats:

- Recordar els treballs dels pares fent ressaltar les coses que els pares produeixen, o el tipus de treball que fan.
  - Cada noi farà un dibuix del treball del seu pare en el que es vegi què produeix. També es pot dibuixar el treball de la mare o d'algun altre membre de la família.
  - Recordar els productes que es fan en el carrer de l'escola.
  - Conversa a classe sobre les coses que els nois necessiten, i com se'ls hi cobreixen aquestes necessitats (menjar, vestir, tenir una casa, anar a l'escola, jugar, divertir-se, anar a veure a un amic, anar de vacances, tenir llibres, discos...)
  - Fer un mural amb les diferents coses que els nois necessiten.
  - Conversa amb els nois per tal d'anar descobrint quines són les coses que es necessiten a casa seva además de les que ell necessita personalment, (llum pública, vigilant, escombriaire...)
- Cal arribar a distingir quines són les coses que la família pot solucionar individualment (sense perdre de vista la necessitat que té de relacionar-se) i les que cal plantejar col·lectivament: llum pública, carreteres, clavegueres, hospitals, escoles...
- Fer dos murals:
    - . Necessitats que pot solucionar individualment la família.
    - . Necessitats que cal plantejar col·lectivament.
  - Sortida pel carrer de l'escola per veure com estan solucionades en aquest carrer, les necessitats que s'han de plantejar col·lectivament. Es farà a través d'observació i de preguntar a la gent del carrer:
    - . Asfaltat del carrer
    - . Voravies
    - . Parcs i jardins públics
    - . Enllumenat
    - . Clavegueres
    - . ...
    - . Recollida d'escombreries
    - . Vigilant i sereno
    - . Correus (carter i busties)

- . Cabines telefòniques
- . Senyals de tràfic o guàrdia urbana
- . Ensenyament (escoles...)
- . Serveis sanitaris (hospitals, dispensaris...)
- . Mitjans de comunicació amb la resta de la ciutat: parades de taxi, d'autobús, de metro...

- Fer dos murals:

- . Serveis que té el carrer de l'escola.
- . Serveis que li falten.

- A través d'una conversa (a primer pot resultar difícil) arribar a veure que aquests serveis col·lectius també els paguen els habitants dels pobles o ciutats. Hi ha uns senyors que recullen els diners i que s'han de preocupar de que en tots els barris i en tots els carrers tinguin els serveis que necessiten.

- Conversa a classe sobre les principals característiques del carrer de l'escola. Servirà de resum a tot el que hem estudiat. Es pot començar a fer referència al barri o zona urbana a la qual pertany l'escola i que els nois coneixeran de passar-hi cada dia. Servirà d'enllaç per treballar-ho a segon nivell.

SEGON NIVELL

Objectius:

Considerem que l'edat dels alumnes requereix un tractament dels temes de ciències socials molt semblant al primer nivell.

L'observació, l'establiment de les primeres relacions i l'expressió, continuen essent els pilars bàsics del nivell.

S'ha ampliat una mica l'àmbit d'observació dels alumnes -zona urbana, poble, centre ciutat-, però posant l'accent en els aspectes més observables -infraestructura, serveis collectius--. Mantenim com a concepte fonamental per aquestes edats la descoberta del caràcter social de la vida de l'home.

I. EL BARRI DE L'ESCOLA (1)

1. 1. LOCALITZACIÓ I DELIMITACIÓ DE LA ZONA D'ESTUDI

Activitats:

- El mestre farà un planell del barri de l'escola; ha de ser molt senzill dibuixant només els carrers més importants, places, espais verds, edificis singulars per algun aspecte. Cal fer-lo de tamany gran.
- Situar l'escola en aquest planell.
- Sortida pel barri de l'escola per situar el que està dibuixat en el planell. Els nois portaran un planell petit (es pot fer a ciclostil perquè cada noi en pugui tenir un) igual que el de l'escola i aniran situant els carrers, places, edificis i espais verds posant els noms en els llocs corresponents. Al

---

(1) Utilitzem el terme barri en el sentit més ampli de "zona urbana", sense cap implicació de teoria urbanística.

tornar a l'escola ho situaran en el planell gran.

1. 2. ASPECTES FÍSICS DEL BARRI (sobretot els col·lectius: la infraestructura urbanística)

. Tipus d'edificacions predominants

- És un barri només de residència o hi ha també possibilitats de treball --además del petit comerç--
- La residència és sobretot de casetes petites o de grans blocs.
- És un barri antic o de recent edificació.

. Places: moltes - poques - cap

. Parcs infantils: molts - pocs - cap

. Jardins públics: molts - pocs - cap

. Monuments: molts - pocs - cap

. Carrers:

- . La majoria són amples
- . La majoria són estrets
- . N'hi ha d'amples i d'estrets
- . Tots tenen voravia
- . Alguns encara no en tenen
- . Molts carrers no en tenen
- . Tots estan pavimentats
- . Pavimentació en - bones condicions
- males condicions
- . N'hi ha molts que estan per pavimentar
- . Alguns no estan pavimentats

. Clavegueres: suficients - en falten - no n'hi ha

- . Les que hi ha estan en - bones condicions
- males condicions

. Senyalització: no hi ha senyals de tràfic ni guàrdia urbana

- estan ben senyalitzats - falten senyalitzacions

. Il·luminació: suficient - en falta - no n'hi ha

- La que hi ha està en - bones condicions
- males condicions

Aquestes preguntes poden servir d'orientació. Les respostes donades permeten una certa agilització a l'hora d'apuntar el que han observat, especialment si els pot suposar un esforç excessiu el fet de buscar una frase correcta. En cap moment això ha de

tallar la iniciativa del noi, ni encaixonar les observacions i les respostes.

- Al tornar a l'escola cal fer un resum del que s'ha vist:

- . Conversa amb els nois
- . Redacció de frases senzilles que serveixin de resum
- . Dibuix de l'aspecte general d'algun carrer
- . Marcar en el planell les senyals de tràfic.

1. 3. ASPECTES SOCIALS

- . Aspecte extern de les persones:
  - . Què fa la gent
  - . manera d'anar vestits
  - . van a comprar - a passejar - a treballar - ...
  - . quina llengua se sent parlar pel carrer.
- . Què fa la gent el diumenge:
  - . es queden a Barcelona - surten d'excursió - tenen una casa a fora - ...
  - . hi ha alguna festa tradicional ...
- . Nivell econòmic de la gent
  - . En què treballa la majoria de la gent (comerç, indústria, professió lliberal..)
  - . Quins càrrecs ocupen (direcció, comandament intermedi, obrers...)
  - . Equipament familiar (cotxes, televisió, tocadiscos, nevera, rentadora, altres electrodomèstics...)
  - . Qualitat de les vivendes

Aquest apartat excepte pel darrer punt s'hauria de treballar a classe, ja que és molt difícil que els nois ho puguin saber pel seu compte a través de preguntes fetes a la gent del carrer.

- Resum de tot això:

- . Conversa amb els nois intentant treure'n conclusions.
- . Dibuixar sobre el planell els diferent tipus de cases. (També es pot fer enganxant-hi fotografies).
- . Exercici escrit: fer frases, acabar frases... que serveixi de resum a l'estudi fet.
- . Fer un gràfic de la gent que parla català i castellà (dels que hem parlat)

1. 4. EL TREBALL EN EL BARRI DE L'ESCOLA

(Es tracta només, completant l'observació anterior, que els alumnes arribin a localitzar els tipus de treballs que es realitzen en el barri, i fonamentalment si es tracta d'un barri que hi acudeix gent a treballar, o més aviat és un barri de residència)

Activitats:

- Conversa sobre el treball dels pares dels nois:
  - . què fa el pare (tipus de treball, càrrec, què produeix...)
  - . què fa la mare (tipus de treball, càrrec, què produeix...)
  - . horari de cada un d'ells
  - . per què la mare treballa fora de casa: perquè li agrada o perquè el seu sou és imprescindible per cobrir les necessitats de la família.
  - . com es reparteix el treball que hi ha a casa (comprar, fer el dinar, endreçar, ...)
  - . treballen en el mateix barri on viuen o treballen lluny de casa seva.
  - . qui es cuida dels germans petits (si n'hi ha)
  - . ...

Aquesta conversa s'hauria de fer després de que els nois n'haguessin pogut parlar amb els seus pares.

- Sortida pel barri de l'escola. Ens fixarem especialment en els diferents treballs que es realitzen en el barri (indústries, comerços, bancs, escoles, hospitals, ...). Els nois portaran paper i llapis i apuntaran tots els treballs que vagin observant i la quantitat de llocs de treball (d'una forma molt general) que ofereix el barri. També ens fixarem en els edificis que només estan dedicats a vivendes.

- . Ensenyament: escolars - acadèmies - escoles nacionals - guarderies - escoles privades
- . Serveis sanitaris: dispensaris - farmàcies - hospitals - centres.
- . Esplais: centres culturals i recreatius - teatres - cinemes - clubs - ...
- . Comerços: mercats - supermercats - magatzems grans - botigues d'electrodomèstics - ... altres tipus de tendes...
- . Altres serveis: bancs - llocs per poder comprar la premsa diària - ...

- Al tornar a l'escola situar tot el que es pugui en el planell que tenim a la classe.
- Conversa amb els nois per determinar el centre del barri i situar-lo en el planell.
- Fer un mural en que es vegin tots els serveis que té el barri.
- Fer un altre mural amb els serveis que hi falten o que són deficients.

- Repàs del que s'ha treballat a primer nivell sobre "com es cobreixen les necessitats familiars..."

- En els murals que hem fet sobre els serveis, senyalar amb un cercle tots els serveis col·lectius que almenys en una part estan finançats per les institucions públiques. S'han de senyalar després d'haver-ne parlat amb els nois. D'aquests serveis n'estudiarem tres amb més deteniment: transports, sanitat i ensenyament (en el barri).

Transports:

- . Conversa amb els nois tenint en compte els següents punts:
  - Per què necessitem les comunicacions: per anar a treballar, per anar a l'escola, per trobar-nos amb altra gent...
- . Distinció entre: transports públics i privats.

- . Quins mitjans de transport fan servir els nois per anar a l'escola, per anar a veure els avis... per fer les excursions i sortides amb els altres nois de l'escola...
- . Quins mitjans de transport fan servir els pares per anar a treballar, per sortir els diumenges de Barcelona...

A partir d'això es pot veure la importància dels mitjans de comunicació i també si es fàcil arribar a l'escola i traslladar-se d'un lloc a l'altre de la ciutat. Les persones que viuen en una ciutat necessiten fer servir mitjans de transports públics per traslladar-se, per tant és necessari que tota la ciutat estigui ben comunicada. La gent que viu a Barcelona a vegades tarda més d'una hora per anar a treballar.

- Recordar les parades de metro, autobús i taxi del barri de l'escola.
- Sortida a les parades d'autobús i a les parades de metro per veure amb quins llocs de la ciutat està comunicat el barri de l'escola.

Sanitat:

- Conversa amb els nois perquè s'adonin que l'assistència mèdica és necessària: ells van al metge, els seus pares també, tothom necessita el metge...

Fer ressaltar els següents aspectes:

- . diferència entre clínica privada i hospital (en els hospitals hi poden haver més metges i més instrumental per atendre bé els malalts...)
- . per què serveixen els dispensaris
- . serveis privats i institucions col·lectives (S.O.E., etc.)

Tot això s'ha de fer a través de conversa ja que en aquesta edat no és possible fer una visita a un hospital. Aniria molt bé poder disposar de diapositives o de pel·lícules. Es podria fer un mural amb material que podrien buscar els mateixos nois sobre assistència mèdica.

- Repassar el planell que hi ha a la classe per veure si el barri de l'escola té suficients dispensaris i si té algun hospital.

Ensenyament:

- Veure sobre el planell quantes escoles hi ha en el barri diferenciant: escoles nacionals - privades; parvularis - guarderies - EGB. (Si no està clar en el planell es pot fer una altra sortida només amb aquesta finalitat).

- Conversa sobre la necessitat que tenen tots els nois d'anar a l'escola i dificultats socials per a satisfer-la (manca de llocs, manca de diners per a pagar un parvulari privat perquè no n'hi ha de públics, etc.)

- . Intentar veure si les escoles nacionals que hi ha en el barri són suficients per tots els nois que hi viuen.
- . Per què hi ha escoles privades: per què en manquen de nacionals - per què les nacionals estan plenes - per què hi ha famílies que poden pagar i prefereixen les privades - ...
- . Venen nois d'altres barris, per què venen ...

Estudi de la pròpia escola:

- . nombre de nois que van a l'escola
  - . graus o nivells
  - . amb quina llengua es parla normalment a l'escola
  - . nombre de nois per classe
  - . horari de tota l'escola
  - . activitats de les diferents classes
  - . gent que treballa a l'escola: mestres, secretaris, cuiners, personal de neteja ...
  - . els pares han de pagar l'escola o és una escola gratuïta.
  - . quines normes hi ha a l'escola. Per què serveixen les normes que hi ha. Qui ho ha decidit.
  - . quan un noi no compleix les normes què passa? Qui les hi fa complir ...
- Construcció de frases sobre les coses estudiades de la nostra escola. També es poden fer dibuixos sobre diferents aspectes o diferents feines que es poden fer a l'escola.
  - Visitar alguna altra escola del barri i organitzar alguna activitat conjuntament.
  - Visitar alguna guarderia perquè els nois vegin la importància de les guarderies i la necessitat de què existeixin:
    - . les mares poden treballar fora de casa
    - . els nens aprenen coses noves i a conviure amb els altres nens de la seva edat

II. EL CENTRE DE LA CIUTAT

Una vegada conegut el barri de la pròpia escola pretendríem que els alumnes descobrissin d'una forma molt elemental la concentració de serveis del centre de la ciutat, de manera que arribessin a una primera idea del que és una ciutat, de la relació del barri de l'escola respecte aquest centre, i de l'existència de diferents zones de residència i de treball.

L'estudi d'un poble que proposem a continuació ens permetrà establir una primera comparació entre els dos tipus de comunitat de residència.

Activitats:

- El mestre farà un planell senzill del centre de la ciutat
- Situació d'aquest centre respecte la ciutat
- Dividir els alumnes en grups, de manera que cada un es responsabilitzi de preparar una guia d'observació d'algun aspecte concret.

Els aspectes que es podrien tenir en compte són:

- El centre històric de la ciutat
- Els nusos de comunicacions: metro, autobusos, concentració de tràfic privat etc.
- La concentració de serveis comercials: magatzems, bancs etc.
(Els alumnes podrien confeccionar una petita enquesta per a passar a un responsable d'algun gran magatzem o banc)
- Els serveis d'esplai: espectacles

En la conversa a classe després de reunir les observacions dels diferents grups caldria que el mestre els fés adonar com el centre de la ciutat que normalment s'ha desenvolupat a l'entorn del nucli històric, no és el centre de totes les activitats de la ciutat sinó només d'algunes; per exemple el centre d'activitats universitàries s'ha desplaçat: les concentracions sanitàries no acostumen a estar al centre etc.

Per a poder arribar a una primera aproximació a la ciutat seria interessant poder complementar aquesta sortida al centre, amb alguna sortida a un lloc que permetés veure globalment la ciutat -en el cas de Barcelona, el Tibidabo per exemple-; si la sortida no és possible probablement es pot substituir per una visió de postals aèrees sobre el conjunt de la ciutat.

El mestre dibuixarà un planell molt senzill de la ciutat en la que es vegin els límits i fites geogràfiques més importants de la mateixa -rius, muntanyes, etc.- i hi situarà el centre i el propi barri que ha sigut treballat.

Es poden unir amb citnes de diferents colors segons els diferents mitjans col·lectius de transports -metro, autobús- el propi barri amb el centre, amb l'objecte que els alumnes puguin treballar les possibilitats de comunicació amb el centre.

III. EL POBLE

A partir d'una sortida a un petit poble rural "es pretén arribar a una primera comparació entre el poble i la ciutat, a partir dels aspectes més visibles de caràcter urbanístic.

Es podria utilitzar el mateix guió de treball que s'ha fet servir per a l'estudi del barri, amb l'objecte que faciliti aquesta comparació elemental.

Un aspecte nou a introduir seria la visita a l'ajuntament, amb l'objectiu molt simple de que els alumnes percebeixen l'existència de la institució que organitza els serveis col·lectius del poble.

Caldria preparar prèviament amb els alumnes una petita enquesta a passar al responsable de l'ajuntament -alcalde o similar-.

TERCER NIVELLObjectius:

Hem centrat el tercer nivell en l'estudi del treball.

Caldria que al acabar el curs, els alumnes, haguessin captat, encara que d'una manera simple el contingut fonamental dels conceptes 2.1 a 2.9 i 2.15 i 2.16, a partir de la conversa amb el mestre i de l'anàlisi de les observacions fetes.

Hem tingut molt en compte, a l'hora de pensar en les observacions, introduir tipus de treball presents en el moment actual -artesanat, agricultura només amb instruments etc- que ja no són dominants i que en canvi ho eren en èpoques anteriors; d'aquesta manera és pot introduir una primera aproximació al temps. Lògicament aquestes observacions han d'anar acompanyades de treball sobre textos explicatius.

I. EL TREBALL DELS PARES DELS ALUMNES

Activitats:

- Conversa amb els nois sobre el treball dels pares. Servirà de repàs i resum a tot el que ja s'ha fet en els altres dos nivells, i per introduir el tema del treball. Caldria insistir en: tipus de treball que fa el pare i la mare -a on treballen- amb qui treballen (molta gent, poca, sols...) feina concreta que fan (fan funcionar una màquina, són encarregats, són els amos...) - eines que fan servir (senzilles, complicades) - de qui són aquestes eines - quin producte fan - per què serveix - on els venen - ...
- Redacció curta sobre el treball del pare o de la mare tenint com a guia els aspectes comentats.
- Gràfica de les mares que treballen fora de casa. Ha de ser molt senzilla, però és important introduir la representació gràfica. Es pot fer servir un paper quadriculat; cada mare pot ser un quadret, es pinten del mateix color tots els quadres corresponents a les mares que treballen.

- Enquesta a altres cursos de l'escola per saber el treball dels pares dels nois, tenint en compte els mateixos aspectes que hem treballat abans.
- Gràfica dels treballs dels pares separant:
  - . pares que treballen en la indústria
  - . pares que treballen en els serveis
  - . pares que treballen en l'agricultura

Es pot fer també amb paper quadriculat, representant-ho amb diferents columnes:

- . total de pares
  - . pares que treballen en el sector industrial
  - . pares que treballen en el sector de serveis
  - . pares que treballen en el sector agrari.
- Col.loqui final per comentar les gràfiques i treure'n conclusions.
  - Enquesta als nois de l'escola per saber:
    - . lloc on va néixer els pares
    - . per què van venir a la ciutat
  - Representar gràficament:
    - . pares que han nascut a Barcelona
    - . pares que han nascut fora de Barcelona
    - . pares que han nascut fora de Catalunya
    - . pares que han vingut a treballar
    - . pares que han vingut a estudiar.

Es pot fer també amb paper quadriculat i diferents columnes.

- Comentari de la gràfica per treure'n conclusions.
- Explicació, per part del mestre, de l'evolució dels tipus de treball dins de la nostra ciutat.
- Comprensió de textos que parlin del treball i de la seva evolució.
- Mural amb textos, fotografies, gravats, dibuixos sobre diferents tipus de treball.

II. EL TREBALL AGRÍCOLA

Tot i que els aspectes nous d'aquest tercer nivell es refereixen al treball, es probable que sigui convenient repetir l'estudi del poble des del punt de vista de residència-consum, amb el que vem acabar la programació de segon nivell. A quart nivell tornarem a treballar amb més profunditat les zones urbanes de la ciutat.

Posem l'exemple de la guia per a visitar una masia explotada per un masover.

- Visita a un poble de pagès de la comarca. Estudi concret d'una masia on hi hagi un masover.

Per l'estudi del poble tindrem en compte els mateixos aspectes que hem indicat a segon nivell.

Abans de la sortida:

- . Situar el poble respecte la comarca i respecte a Barcelona (o lloc on hi hagi l'escola).
  - . Conversa sobre les característiques geogràfiques de la comarca, situarem el que sigui possible en el mapa de la comarca, (muntanyes, rius...)
  - . Repàs i correcció, si cal, de l'enquesta guia de barris per estudiar les característiques del poble i poder-les comparar amb les dels barris estudiats a segon nivell.
  - . Preparar l'enquesta-guia per visitar la masia. Els punts a tenir en compte poden ser els següents:
    - . Persones que hi viuen i feina que fan (èpoques de més feina, horari de treball...)
    - . Equipament de la família (rentadora, radio, T.V., tocadiscos, renta-plats ...)
    - . Com tenen solucionades l'assistència mèdica i l'ensenyament dels seus fills.
    - . Característiques de la masia: gran, petita, extensió de les terres ...
    - . Instruments que fan servir per a treballar. Com són i de qui són.
    - . Propietari de la masia.
-

- . Quins tractes hi ha amb l'amo.
- . Productes que cultiven.
- . Què fan del que cullen: ho gasten tot, ho venen, a qui ho venen ...
- . On compren les coses que ells necessiten (roba, calçat...)
- . Mercat més pròxim: com hi van, què hi venen, què hi compren.
- . Qui continuarà la feina de la masia quan vostès no puguin treballar. (Si és l'hereu preguntar per què). Els altres fills, si n'hi ha, què faran ...

Durant la sortida:

- Observació sobre les característiques físiques del poble (muntanyes, rius, vegetació ...)
- Estudi del poble. Es poden dividir els nois en grups i que cada un treballi un aspecte concret. L'enquesta es pot passar: a la gent del carrer, al mestre, a les botigues, a alguna autoritat...
- Visita col·lectiva a la masia.

Després de la sortida:

- Posada en comú de les observacions fetes i del treball realitzat.
- Comprensió de textos sobre el treball agrari.
- Confecció d'un poble: amb un mural, amb fang, amb paper plegat...
- Planificar aquest poble perquè estigui ben atès.
- Mural sobre la visita a la masia: distribució de la casa (lloc per viure, lloc pels animals, lloc per les eines...) distribució dels camps al voltant de la casa, productes que cultiven...

Segona sortida:

- Visita a una Cooperativa agrària o a una gran explotació
- Visita a una masia explotada pels mateixos amos.

Per fer aquestes visites farem servir el mateix esquema que hem utilitzat per la visita a la primera masia (masover). Al tornar de la segona sortida compararem cada un dels aspectes treballats. Els treballs a fer poden ser semblants als que hem fet després de la primera sortida.

III. EL TREBALL INDUSTRIAL

Activitats:

- Visita a un treball de tipus artesà.
- Visita a una petita empresa
- Visita a una gran indústria. Si no és possible la visita, treballar-ho amb pel·lícules, diapositives o gravats.

Per fer aquestes visites cal tenir en compte:

- . Característiques del local: situació en el carrer - com és l'edifici (gran, petit, nou, vell), - ocupa tot l'edifici, - està en els baixos - ...
- . Persones que hi treballen: quantitat - homes o dones - edat - d'on venen - llengua que parlen.
- . Instruments utilitzats per realitzar el treball: fan servir eines senzilles o màquines complicades - per què fan servir unes o altres - de quí són les eines o màquines que fan servir.
- . Temps que necessiten per realitzar un producte i distribució de la feina: necessiten molt temps per acabar un producte - quantes persones necessiten treballar en el mateix producte - quantes seccions té aquesta empresa - quantes i quines categories de treball hi ha - hi ha molta diferència de sou entre les diferents categories - horari de treball de diferent personal.
- . Tipus de productes que s'obtenen: quines coses fan - per què serveix - d'on treuen la matèria prima ...
- . De qui és el producte que fan: què se'n fa del producte una vegada acabat - els diners que se'n treu quan es ven com es reparteixen (salari, reparació de màquines, despeses de taller, compra de noves màquines...)

Després de la visita:

- . Posar en comú l'observació feta.
  - . Exercici de llenguatge recalcant els aspectes treballats: contestar preguntes - acabar frases - fer un petit resum - ...
  - . Mural sobre el procés de producció. Ha de ser molt senzill: matèria prima, transformació, productes acabats...
  - . Gràfic molt senzill de la divisió tècnica del treball i dels diferents càrrecs (es poden posar a diferent alçada segons la importància del càrrec...)
- Col·loqui al final de totes les visites per tal de comparar-les tenint en compte, també, els aspectes treballats. Cal que els nois vegin clares les diferències i les semblances que hi ha entre elles.

IV. EL SECTOR SERVEIS

Caldria que a través del treball a classe "es poguessin comentar diferents tipus de treballs que formen part d'aquest sector.

Amb l'objecte de que els alumnes poguessin comparar els diferents preus d'un mateix producte aniria bé poder visitar: el mercat central -majoristes-, una petita botiga del barri; el mercat del barri.

Els alumnes podrien preparar una petita enquesta, en la qual anessin anotant els preus dels diferents productes.

Haurien d'entendre el paper del transport i també el possible increment innecessari dels productes a partir dels intermediaris.

El procés de concentració en el cas dels serveis el podrien estudiar a partir de comparar una botiga i un gran magatzem.

Si en el segon nivell no s'ha pogut portar a terme l'estudi més aprofundit de tres serveis en els quals el sector públic hi té una forta incidència -sanitat, transports, ensenyament-, es podria fer aquest curs.

Si ja s'ha pogut portar a terme a segon, l'estudi del servei de correus, a partir d'una visita a l'oficina central, podria completar aquest tercer nivell.

V. EL CREIXEMENT DE LA CIUTAT

Tal com hem indicat anteriorment, a quart nivell proposem l'estudi comparatiu de dues zones urbanes. Sembla però que aquest tercer nivell caldria acabar-lo mitjançant un petit estudi del creixement de la ciutat, de manera que els alumnes el relacionessin amb les transformacions en el procés de treball -secundari i terciari-.

- Sobre un planell de Barcelona, representar amb cercles de diferents colors les etapes fonamentals del creixement urbà: ciutat antiga, poblets adherits a Barcelona; nuclis sorgits a partir de la revolució industrial, etc.
- En aquest mateix planell, caldria dibuixar-hi aquelles zones de la ciutat que han sigut planificades, recentment com a zones industrials -zona franca-, per a distingir-les de la primera indús-

trialització, en la que vivenda i indústria estaven localitzades proximament. Es podria fer un comentari sobre avantatges i inconvenients, i recuperar el que han pogut observar en les sortides, a propòsit de la descentralització industrial de Barcelona -causes etc.-

- Es podria recuperar el que s'ha estudiat a segon grau sobre el centre de la ciutat, per comentar com además de la concentració de serveis comercials i d'esplai, el centre de la ciutat s'hi va donant una concentració de serveis mercantils, sobretot bancaris, on es prenen les grans decisions econòmiques.

En general la ciutat, i no només el centre, amb l'abandó de la indústria, es va terciaritzant -oficines d'indústries que radiquen a fora etc.- (Recordem aquella idea "relativitzadora" del centre de la ciutat que hem donat en el grau anterior.)

QUART NIVELL

Objectius:

Des d'un punt de vista didàctic, s'ha introduït alguns elements nous:

- la comparació sistemàtica
- la utilització de mapes
- la utilització senzilla d'estadístiques

Des d'un punt de vista de continguts, sembla que es poden deixar assegurats els que ja havien sigut tractats en anys anteriors i que l'edat dels alumnes permet la introducció d'alguns conceptes nous de més difícil comprensió.

El nivell està centrat, además d'una nova aproximació als grups petits -família, escola- en la comparació de dues zones de la ciutat i en la comprensió d'una unitat geogràfico-econòmica més ampla: la Comarca, i si és possible en la comparació sistemàtica de dues comarques diferents.

Cal tenir en compte que la Comarca, com el barri en el cas de la ciutat, no s'han de concebre com unitats tancades i autàrtiques amb entitat pròpia. Les utilitzen només des d'un punt de vista didàctic-operatiu.

I. FAMÍLIA-ESCOLA

Cal que el mestre tingui present els conceptes sobre família i escola inscrites al començament. Els conceptes 5.9; 5.12 i 5.13 i del 6.5 al 6.8, deuen ser particularment difícils de cara a la primera etapa d'E.C.B. L'important és que el mestre els tingui en compte i ajudi a analitzar tant l'escola com la família amb una actitud "científica". Pot aprofitar múltiples situacions que es creïn en el context escolar, donant per sentat que això només és possible si l'escola no funciona d'una manera "autoritària".

Activitats:

- Conversa amb els nois sobre la pròpia situació familiar tenint en compte els conceptes que ens interessin.
- Explicació, per part del mestre, de diferents organitzacions familiars: tribus, comunes, famílies de diferents països...
- Redacció sobre: "com us agradaria organitzar la vostra família quan sigueu grans".
- Mural amb fotografies, gravats, dibuixos, etc. de diferents tipus de vida familiar.
- Els temes escolars s'han de treballar durant tot el curs, sobretot en les assemblees de classe o d'escola on s'aniran plantejant els problemes de grup i s'anirà parlant de l'evolució del mateix i de la situació de cada noi. Es poden aprofitar els conflictes sorgits en les activitats esportives, o en altres terrenys de la vida escolar.

II. ESTUDI COMPARATIU DE DOS BARRIS DE LA CIUTAT

Es tracta de dur a terme una comparació sistemàtica entre dos zones urbanes de la ciutat de característiques ben diferenciades no tant en el que fa referència a la seva funcionalitat urbana -aspecte que deixem per l'estudi de la capital de comarca-, com per les característiques de la població que hi resideix.

Ens sembla que s'hauria de triar una zona de residència de població acomodada i a ser possible d'una certa tradició en el seu assentament, i una zona nova de fort creixement, en la qual hi resideixi població que ocupa els darrers escalons de l'estratificació social.

Tot i que partim a ser possible de l'observació directa, en aquest nivell es poden introduir algunes dades estadístiques senzilles que permetin comparar el que els alumnes han extret de les seves observacions amb una documentació sistemàtica.

Mentre en en els estudis de zones urbanes dels nivells anteriors ens fixàvem fonamentalment en els equipaments col·lectius, en aquest nivell permet que aprofundim altres aspectes de més difícil observa-

ció: -el que fa referència als conceptes de població, estratificació social-.

La repetició de les observacions fetes sobre serveis col·lectius, hauria de permetre en aquest nivell assegurar que els alumnes comencen a disposar d'un bagatge d'instruments conceptuals clars; això vol dir que sobre la base d'unes mateixes observacions els resultats a nivell de comprensió de la realitat han de ser superiors.

Cal tenir en compte que en la formulació dels conceptes pel mestre els hi hem donat la màxima complexitat, i que consegüentment cal adaptar-los a les possibilitats de comprensió dels alumnes. (Exemple: el concepte 1.5. de demografia fa referència a diferents taxes, que probablement sobrepassen les capacitats d'un nen de 9 anys; en canvi el concepte fonamental població més jove = natalitat més forta, pot ser comprés.)

Per a fer aquest estudi el mestre hauria de tenir en compte:

- . Població: 1.1. a 1.10
- . Estratificació i Classes 3.1 a 3.8 -els 3.9, 3.10, 3.11, semblen més apropiats per la segona etapa.
- . Pobles i ciutats: procés urbanístic: 7.1-7.6
- . Les Nacionalitats: 8.1 - 8.6

Activitats:

L'esquema a seguir per fer l'estudi del barri pot ser el següent:

- 1- Població
  - . Densitat de població (és un barri molt poblat o poc poblat)
  - . Creixement del barri: Noves edificacions: qualitat i quantitat.
  - . Edat de la població.
  - . Estructura socio-professional: professió del cap de família i lloc de treball
  - . Nascuts a Barcelona, a Catalunya, a fora de Catalunya.
  - . Costums, llengua que sent parlar...
- 2- Equipament familiar
- 3- Motorització
- 4- Equipament de la zona: comunicacions, comerç, ensenyament, sanitat, centres culturals i recreatius...
- 5- Urbanització del barri
- 6- Dedicació dels edificis

Cada punt s'ha de desglossar amb diferents preguntes que serviran de guia pel treball dels nois. Aniria molt bé que les preguntes surtissin d'un treball per grups o d'una conversa amb tota la classe. Posem un exemple d'una possible enquesta, però insistim en que aquest apartat hauria de sortir dels mateixos nois.

Possible enquesta:

- Quants habitants té aquest barri i quants km²?
- Creix molt o poc?
- Podria créixer més. Hi cap més gent?
- Quants anys fa que existeix aquest barri?
- Quants anys fa que es va construir la primera casa?
- Encara es construeixen cases noves. Com són els pisos que es construeixen?
- La majoria de la gent és jove o gran?
- Hi ha molts nens que tinguin edat per anar a l'escola?
- En què treballa la majoria de la gent?
- Treballen les noies i les senyores? En què treballen?
- On treballa la gent d'aquest barri?
- Quins mitjans de comunicació fan servir per anar a treballar?
- Quanta gent a nascut a Barcelona?
- Quanta gent a nascut a Catalunya?
- Quanta gent a nascut fora de Catalunya?
- On han nascut?
- Per què han vingut a viure a Barcelona?
- Quina llengua se sent parlar pel carrer?
- Quins problemes tenen per aprendre el català?
- Què fan els dies de festa? Fan el mateix ara que abans de venir a Barcelona?
- Què és el que més anyoren del seu poble?
- Què és el que menys els agrada de Barcelona?
- Quins són els problemes més greus en què s'han trobat? (Vivenda, escola, metges, la llengua...)
- Han deixat de banda algun costum del seu país i n'han adquirit algun de nou propi de Barcelona? Per què?
- Hi ha moltes famílies que disposen de:
nevera, aspiradora, calefacció central estufes de butà, estufes elèctriques, rentadora automàtica, telèfon particular, aigua corrent, rentaplats, planxa elèctrica, tocadiscos, radio, radio-cassette, centrifugadora, gas butà, gas natural, gas ciutat. ...

- Hi ha molta gent que té cotxe? quines marques?
- Hi ha gent que té moto?
- Hi ha algun parking públic o privat?

- Quants autobusos arriben fins aquí? quins són?
- Hi ha metro?
- Hi ha parades de taxi? quantes?
- Quina és la forma més ràpida per traslladar-se al centre? Quant tarden amb mitjans normals?
- Hi ha suficients cabines telefòniques?
- Hi ha moltes tendes? De què són la majoria?
- Quants mercats hi ha?
- Quants bars hi ha?
- Hi ha suficients escoles? Encara hi ha nens que no van a l'escola?
- Quants nens hi ha a cada classe en la majoria d'escoles?
- Quantes escoles nacionals i quantes privades hi ha?
- Hi ha molts parvularis? Hi ha alguna guarderia?
- Hi ha algun hospital o clínica o dispensari?
- Hi ha moltes farmacies?
- Hi ha molts metges? si en el barri no n'hi ha d'on venen?
- És fàcil avisar al metge en cas d'una urgència?
- Hi ha alguna biblioteca en aquesta zona?
- Hi ha algun centre cultural o recreatiu? Qui hi va? Quines activitats fan?

- Estan tots els carrers asfaltats?
- Són rectes els carrers, són amples o estrets?
- Estan ben il·luminats?
- Hi ha semàfors o altres senyals de tràfic? Hi ha urbans?
- Qui es preocupa de que aquest barri estigui ben atès?

- A què estan dedicats la majoria dels edificis: vivendes, fàbriques, despatxos, bancs, ...
- Hi ha cinemes, teatres, ...?

Un cop elaborada l'enquesta, cal fer la visita al barri. L'enquesta la farem a:

- . una escola del barri,
- . a l'alcalde de barri o al rector de la parròquia,
- . a la gent del carrer.

El mestre haurà preparat les dues primere visites per assegurar que els nois seran atesos.

Es poden dividir els nois per grups i que cada un faci una visita diferent.

Al tornar a l'escola:

- Posada en comú del treball fet.
- Mural amb fotografies, dibuixos, textos...
- Resum per grups dels aspectes treballats.

Quan s'hagin estudiat els dos barris seguint el mateix esquema cal comparar cada un dels aspectes treballats:

- . amb conversa a classe.
  - . amb resums.
  - . amb dibuixos o murals.
- Conversa sobre la funció de l'ajuntament en la planificació de les ciutats i pobles. Servirà la introducció per visitar algun Ajuntament en l'estudi de comarques. Serà més fàcil pels nois entendre les funcions d'un ajuntament petit que la complexitat del de Barcelona.
  - Planificar una ciutat procurant que tots els barris estiguin ben atesos. Ho poden fer per grups.

II. ESTUDI COMPARATIU DE DUES COMARQUES

Es tractaria de poder comparar dues comarques de Catalunya amb característiques diferents; lògicament en primer lloc la pròpia comarca, i després una altra -ja sigui amb observació directa o amb dades secundàries-, que reuneixi característiques diferents segons activitats econòmiques dominants; agrícola-industrial; de població: creixement-recessió.

En aquesta edat els alumnes poden començar a manejar els mapes i consegüentment el descobriment de la comarca ha d'anar plenament lligat a l'estudi geogràfic i dels diferents recursos naturals, que comencen a poder ser localitzats en l'espai gràfic.

Ens limitarem a donar una guia per l'estudi de la pròpia comarca, que a ser possible ha de ser a partir de l'observació directa, en el benentès que serveix de referència per a realitzar, segons possibilitats, l'estudi de la comarca a comparar. Ens limitem també els aspectes de sociologia i economia, donant per sentat que cal fer els aspectes geogràfics abans esmentats.

El treball comprèn aspectes treballats en nivells anteriors, estudi d'un poble, d'una ciutat, d'una indústria etc., però l'objectiu ara es centra més aviat en la relació en l'espai d'aquests fenòmens; en l'aprofundiment d'aspectes no abordats en anys anteriors, i en els processos dinàmics de canvi.

Mentre en els graus anteriors introduïem el temps només a partir de l'abans i l'ara, en aquest nivell és podrien començar a introduir unes fites temporals clares:

- . Ara tinc 10 anys (els anys 70)
- . Quan vaig néixer (els anys 60)
- . Deu anys abans de néixer (els anys 50)

Aquestes tres fites són molt útils per a poder treballar amb dades senzilles els canvis en el procés d'industrialització de Catalunya.

1a. Sortida: Característiques geogràfiques generals i localització d'activitats econòmiques fonamentals

- Localització de la comarca en el mapade catalunya
- Aspectes geogràfics de la comarca
- Localització de principals activitats econòmiques: fàbriques, mine, produccions agrícoles etc.
- Localització de les vies de comunicació
- Localització dels nuclis de residència, segons tamanys.

Aquesta primera sortida hauria de permetre tenir un mapa de la comarca construït pels alumnes, on hi constessin els extrems anteriors, i que a ser possible haguessin sigut fruit d'una observació directa complementada amb fons secundàries.

Cal doncs, que abans d'iniciar la sortida s'hagi construït un mapa gran per a la classe, i que els alumnes disposin d'uns mapes petits per a anar-hi localitzant les observacions que van fent en la sortida i que deuen ser complementades després a la classe.

2a. Sortida: Visitar algun poble de la comarca (un o dos)

Per a treballar aquesta sortida es poden tenir en compte les guies d'observació dels anteriors nivells procurant que quedin clars els conceptes 7.1 a 7.5

Caldria introduir com a conceptes nous els 7.6 a 7.13

Igual com en el cas de la comparació entre zones urbanes caldria introduir els conceptes (1.1 a 1.9; 8.1 - 8.6. Cal deixar ben sentat el concepte 2.2. sobre sectors econòmics i potser pot fer alguna referència al 2.20. sobre els desequilibris entre indústria i agricultura

A cada visita s'han de tenir en compte els següents aspectes:

Abans de la sortida:

- . Situar-lo en la comarca.
- . Dividir la classe en grups i que cada un prepari l'aspecte que vol observar i treballar.
  - . Marc físic: muntanyes, rius, vegetació...
  - . Població: densitat, creixement, edat de la població, estructura socio-professional (professió dels caps de família i lloc on treballen...), nascuts a Barcelona, a Catalunya, a fora de Catalunya, llengua que se sent parlar, costums i tradicions del poble... Migracions: marxa gent, on van i per què se'n van. Arriba gent, d'on venen i per què venen.
  - . Equipament familiar.
  - . Equipament del poble: comunicacions, comerç, ensenyament, sanitat, centres culturals i recreatius...
  - . Producció: agrària o industrial. Què produeixen, què en fan...

Amb aquests punts de base preparar l'enquesta que ha de servir per fer la sortida (veure enquesta estudi de barris).

Durant la sortida:

- . Passar l'enquesta preparada a l'escola:
  - . Al mestre del poble
  - . Al rector
  - . A l'alcalde o altre membre de l'ajuntament
  - . A la gent del carrer (botigues, persones diferents).

Després de la sortida:

- Conversa sobre les característiques del poble. Posada en comú dels treballs realitzats per diferents grups.
- Resum escrit de l'aspecte que més els hagi interessat o que cada grup faci el que ha treballat.
- Mural amb postal, dibuixos, fotografies, resums...
- Construcció d'un poble (fan, cartulina, paper xerol, ...)

3a. Sortida: Visita a la capital de comarca

El que ens interessa d'aquesta sortida no és ja l'estudi de la ciutat pel que fa referència a nivells diferents d'estratificació social, sinó més aviat la funcionalitat de la capital de comarca respecte els poblets de l'entorn. (Concepte 7. 13)

L'anterior també implica que els alumnes descobreixin les diferències d'equipaments -amb les possibles deficiències- entre els pobles i les ciutats.

La visita caldria centrar-la en els equipaments d'àmbit comarcal ja siguin públics com privats: escoles d'ensenyament mitjà, hospitals, bancs, metges, comunicacions, mercat. etc.

Aquesta visita permet també ajudar a comprendre les diferències entre pobles i ciutats (Conceptes 7.6 - 7.12)

Es podria aprofitar per a fer una visita a l'ajuntament -intermig en quan a complexitat entre el poble i la gran ciutat-

A través d'aquesta visita es podrien començar a introduir els conceptes més elementals sobre les institucions polítiques, pràcticament només el 4.1 i el 4.2., complementats amb els 7.2.; dels demés conceptes potser els alumnes de primera etapa només poden captar una idea general de que en les institucions polítiques també hi actuen interessos privats, que no sempre responen als interessos de tota la col·lectivitat (4.10); i algun aspecte respecte els sistemes de participació (4.9).

Activitats:

Abans de la sortida (exemples només del mercat i de l'ajuntament)

- Aspectes que es poden estudiar en la visita al mercat: sobre aquests aspectes els nois confeccionaran l'enquesta.
  - . Productes que es venen
  - . D'on procedeixen. Qui els vend, els mateixos pagesos o altres persones...
  - . Preu d'alguns productes. Aquest mateix producte quan val si es compra al mateix pagès. A què és degut l'augment de preu...

- . Procedència de la gent que va al mercat a vendre o a comprar.
- . Freqüència del mercat i si n'hi ha algun de més important durant l'any.
- . Història d'aquest mercat: anys d'antiguitat, evolució del mateix, per què es va començar a fer, importància en aquest moment (per què és més o menys important...)

Aspectes que es poden estudiar en la visita a l'Ajuntament:

- . Qui mana a l'Ajuntament.
- . Com s'elegeixen aquestes persones que manen (Alcalde, concejals, secretari).
- . D'aquestes persones quina és la que mana més.
- . Quina és la feina que fa cada conceller i el secretari.
- . Persones que treballen a l'Ajuntament, además d'aquestes. Quines feines fan.
- . Quines coses depenen directament de l'Ajuntament.
- . L'Ajuntament pot decidir el que li sembla millor pel poble o ha de demanar permís en algun altre lloc.
- . Què passa quan algú no compleix les normes que l'Ajuntament posa.
- . Com es paguen les despeses de l'Ajuntament i les millores del poble.
- . Com es posen els impostos i qui els cobra i com es reparteixen els diners que es recullen.
- . Amb què es gasten més diners.
- . Quins problemes té plantejats en aquest moment.
- . Quines coses podria fer la Diputació en aquesta comarca.
- . Quines coses ha fet.

Durant la sortida:

- Estudi de la capital sobretot en els aspectes relatius a població; igual com ferem en el poble.
- Visita col·lectiva al mercat, encara que el treball pugui ser per grups.
- Visita col·lectiva a l'ajuntament (aquesta visita cal haver-la concertat anteriorment per assegurar que ens atenguin).

Després de la sortida:

- Activitats semblants a les fetes per l'estudi del poble.
- Sobre el mapa de la comarca senyalar les línies d'autobusos que surten de la capital i fins on arriben. Fer-ho també amb les línies de trem, si n'hi ha.

- Gràfica de:

- . Tan per cent d'habitants que resideixen en la capital de comarca respecte a la població total de la mateixa, (dos models)
- . Comentari del mapa i de la gràfica per treure'n conclusions.
- Fer un mural amb fotografies, dibuixos, gravats... sobre les funcions de l'ajuntament.
- Fer un mural amb els productes que es troben en el mercat, diferenciant els que són venuts pel mateix productor i els que són venuts per "intermediaris".
- Treballar textos sobre costums de la comarca, festes tradicionals etc.
- Comentaris escrits sobre diferents aspectes treballats.

4a. Sortida: El treball en la comarca

Es tracta d'aprofundir en l'estudi del treball, que ja s'ha fet a tercer nivell. Sembla que l'edat dels alumnes permet aprofundir en els aspectes socials del treball molt més que a tercer nivell. D'una forma simple s'haurien de començar a introduir els conceptes 2.9 a 2.14.

Ademés de l'estudi concret d'algunes unitats econòmiques, caldria poder arribar al final, mitjançant la utilització senzilla d'algun material estadístic a que tinguessin una visió global de la comarca: comarca dominantment agrícola, o industrial; comarca amb creixement demogràfic o amb decreixement, comarca a emigració o immigració. etc. Aspectes que es comprendran molt millor si tal com s'indica es fa la comparació entre dues comarques diferents. Potser es podrien introduir els conceptes (7.14, 7.15 i 7.16 i el 2.21).

Activitats:

- Si estudiem una comarca industrial visitarem:
  - . Una petita indústria
  - . Una gran indústria
- Si estudiem una comarca agrària visitarem:
  - . Un pagès amo de la terra que treballa.
  - . Un pagès masover.
  - . Una cooperativa agrària.
  - . Una empresa capitalista agrària.
- Visita a una indústria. Si no es possible la visita s'ha de treballar amb gravats, diapositives, pel·lícules...

Abans de la visita:

- Preparar una enquesta-guia tenint en compte els següents aspectes:
  - objecte que es transforma, instruments, condicions de treball i força de treball. Veure visita a una indústria de tercer nivell:
    - . Característiques del local.
    - . Procés de producció (matèria prima, productes acabats..., persones que hi treballen. Divisió tècnica.)
    - . Instruments utilitzats. Propietat dels mateixos.

- . Condicions de treball: horari, sou, diferència de sous, assegurances...
  - . Propietat del producte. Distribució dels ingressos (salari, conservació i manteniment, noves inversions que suposen un creixement de l'empresa).
  - . Història de l'empresa: quan va començar i per què va començar, com ha crescut i per què (veure els factors que han influït en el seu creixement...)
  - . Quins factors es tenen en compte quan es vol començar una indústria: que el producte sigui necessari o que sobretot sigui rentable...
- Confecció de l'enquesta pels mateixos nois.

Durant la sortida:

- Visita a una petita indústria.
- Visita a una gran indústria.

Farem servir el mateix esquema i la mateixa enquesta per les dues visites.

Després de la sortida:

- Posar en comú les observacions fetes.
- Mural sobre el procés de producció.
- Organigrama sobre la divisió tècnica del treball (ha de ser molt senzill).
- Resum de la història de l'empresa.
- Conversa sobre els aspectes treballats tenint molt en compte els conceptes que ens interessa que entenguin.
- Textos sobre diferents modes de producció.

- Visita a un pagès -petit propietari, a un pagès - masover, a una Cooperativa agrària, - empresa capitalista agrícola.

Es important fer les quatre visites, es pot aprofitar la mateixa sortida.

Pot servir el mateix esquema per les quatre

Abans de la sortida:

- Els nois prepararan una enquesta-guia tenint en compte els següents aspectes:
  - . Característiques de la casa i dels camps que cultiven (grans, petits, estan tots junts o estan molt separats, són regadiu o de secà... tenen molts animals o pocs, quins...)
  - . Què produeixen i amb quina quantitat. Persones que hi treballen, com es distribueixen la feina.

- . Instruments que utilitzen per a treballar el camp i per a cuidar els animals (eines, maquinaria...) Propietat d'aquests instruments.
- . Condicions de treball: horari, sou, assegurances.
- . Propietat de l'explotació. Els diners que en treuen els necessiten per viure o en poden dedicar una part al creixement de la propietat.
- . Si són masovers, quins tractes hi ha amb l'amo. Quines són les despeses i els beneficis que en treu l'amo i quines són les despeses i els beneficis que en treu el masover.
- . Història de l'explotació: anys que fa que existeix, cada any és una mica més rentable o sempre ha sigut igual...

Per a completar aquesta guia cal tenir en compte el treball fet a tercer sobre la visita a una casa de pagès.

Durant la visita:

- Fer les visites que hem dit abans.

Després de la sortida:

- Conversa sobre totes les coses observades.
- Dibuix dels diferents instruments que utilitzen.
- Treballar textos sobre el treball agrari.
- Fer frases comparant cada un dels aspectes: treballats en la visita a la indústria i en la casa de pagès.
- Mural sobre distribució de la propietat (casa, camps... productes que tenen, eines que fan servir...)
- Conversa final tenint molt present els conceptes a treballar.
- Treballar a nivell de comarca i amb gràfiques:
  - . Densitat de població.
  - . Renda "per capita" en relació a la resta de Catalunya i en relació a la resta d'Espanya.
  - . Evolució de la població: 1950, 1960, 1970. (Veure models gràfics) (2 models)
  - . Població activa industrial.
- Comentari de les gràfiques, recalcant els conceptes que ens interessa donar.

CINQUÈ NIVELLObjectius:

Des d'un punt de vista didàctic s'han introduït els egüents elements:

- Per primera vegada es treballa sobre un àmbit geogràfic que supera les possibilitats d'experimentació dels alumnes. Sembla que a aquesta edat aquest pas es ja possible, a part de que coincideix amb l'opció menys abiciosa dels programes oficials -l'altre ho introdueix a quart nivell-.
- La utilització de mapes és, doncs completament necessària.
- La plasmació en els mapes de tramats que representin dades de caràcter socioeconòmic, sembla que ja és possible. De fet hem fet un primer pas a quart, que pot semblar prematur ja que hi ha opinions que creuen que no s'ha d'introduir fins a sisè nivell de bàsica. En aquest context s'hi pot situar la utilització dels tan per cents, i la seva representació en l'espai.
- La utilització de textos històrics i d'actualitat -premsa etc.- No vol dir que no es pugui fer abans, però a aquest nivell ja és un recurs didàctic que no es pot ometre.

Des d'un punt de vista conceptual, sembla que es puguin tenir en compte tots els conceptes esmentats en la primera part d'aquest treball. Tot i que alguns d'economia de classes socials, de política i de nacionalitats, deuen ser simplificats perquè s'adaptin a les capacitats comprensives dels alumnes.

El fet que es treballi fonamentalment sobre Espanya i les seves regions socio-històriques, no excusa que calgui fer aprofundiments pràctics sobre temes tractats en cursos anteriors -posem per cas la visita de nou a una unitat de producció-.

I. ESPANYA I LES SEVES REGIONS SOCIO-HISTÒRIQUES (1)

Es important partir de les cinc grans regions geogràfiques espanyoles: façana mediterrània, "Meseta", Despressió de l'Ebre, Despressió del Guadalquivir, Façana atlàntica. No obstant, cal resituar dins d'aquest marc més general les sub-divisions oportunes motivades per altres característiques històrico-culturals, amb l'objecte de no deformar la percepció de la realitat dels alumnes. Per aquest motiu les dades estadístiques que transcribim en l'apèndix intenten relacionar les dues classificacions, la geogràfica amb la històrico-cultural, les quals, excepte en algun cas, no presenten cap problema, en el sentit que dins d'una regió geogràfica s'hi poden delimitar més d'una regió històrico-cultural.

D'una forma o altra aquesta problemàtica apareix en els llibres actualment existents sobre quart o cinquè de bàsica; per aquest motiu hem intentat només accentuar en els treballs resenyats els aspectes que menys són abordats. El que sí cal tenir en compte és el marc conceptual dins del qual els situem.

Tractar Espanya i les seves regions a nivell geogràfic i econòmic ens serveix molt per introduir a cinquè nivell els conceptes relatius a l'estructura jurídic-política, que queda plenament emmarcada en tot l'àmbit del territori d'Espanya, i la problemàtica específica de les diferents nacionalitats i la seva relació amb l'Estat.

Som conscients de la dificultat d'introduir molts dels conceptes de caràcter polític, donada l'edat dels alumnes. Potser més que en altres llocs els exercicis previstos són incomplets. L'experimentació per part dels mestres ens farà veure l'oportunitat o no del plantejament que hem suggerit com a provisional.

Conceptes: els corresponents a "Demografia", "Economia" i "Comunitats de residència".

Activitats:

En les taules estadístiques de l'apèndix hem donat normalment les dades provincials però agrupades segons regions històrico-culturals. Segurament en aquest nivell d'E.G.B. serà més convenient treballar amb grans regions que no pas baixar a nivell provincial, encara que en algun cas pot ser interessant; per exemple, per a distingir la província de Madrid de la resta de Castella.

-
- (1) Considerem que aquest apartat i el següent no han de seguir un ordre cronològic a classe sinó d'aproximacions successives. Després d'una primera idea de les grans regions geogràfiques potser és convenient aprofundir en alguns aspectes de la pròpia regió històrico-cultural, abans de passar a la comparació amb les altres.

Seguint la mateixa pauta de l'anàlisi comarcal de Catalunya, es poden suggerir els següents mapes i gràfiques:

- Mapa de densitat de població a l'any 1970. (Taules 20 i 24).

Intervals:

- de 0 a 24 h/km²
- de 25 a 99
- de 100 a 199
- de 200 a 299
- de 300 en endavant

A aquesta edat ja es poden donar les dades estadístiques als alumnes -habitants per una part i km² per l'altra- perquè calculin ells mateixos els promitjos i les taxes.

Pintar el mapa amb diferents colors segons densitat.

- Gràfic de l'evolució de la densitat de població des del 1900 al 1970. (Taula 20 i 24).
- Gràfic de l'evolució quantitativa de la població des del 1900 al 1970. (Taula 20).
Es important que els alumnes estableixin comparacions entre les regions que creixen i les que no.
- Mapa sobre la taxa de creixement absolut de població. (Taula 20)
Es poden escollir, com en el cas de Catalunya, alguns anys significatius: 1950-1960 i 1960-1970, i calcular les taxes i pintar el mapa.
- Mapa de les taxes de natalitat per províncies. 1970
Taules 20 i 21. o regions.
- Mapa de les taxes de mortalitat 1970 (Taules 20 i 21).
- Mapes i gràfiques sobre el creixement vegetatiu al 1970.
(Resta entre natalitat i mortalitat x 100 dividit pel nombre d'habitants).
- Mapa de les províncies amb saldo migratori positiu i amb saldo migratori negatiu. (Pintant-les amb color diferent). (Taula 21 i 25).

Es poden fer tres mapes comparatius:

- mitja anual de 1951-1960
- mitja anual de 1962 al 1965
- any 1970 (aquesta darrera s'ha de calcular)

Es pot complicar més el mapa a base de distingir entre immigració forta i feble i emigració forta i feble. Llavors sortirà en quatre colors. Els intervals són fàcils de construir analitzant mínimament la taula 25.

Exemple: Immigració de 1500 persones per 100.000 h. en endavant
" de 0 a 1499 imm. / 100.000 h.
Emigració de 0 a -1499 em. / 100.000 h.
" de -1500 en endavant

- Gràfic dels treballadors que han abandonat el sector agrari de 1950 a 1966 (Taula 27).
- Gràfic de la distribució de la població per edats (Piràmide d'edats) 1965. (Taula 32).

- Gràfic comparatiu de la distribució de la població per edats: 1900, 1930, 1960 (Gràfic de l'apèndix). Pot servir per a veure com el nombre de població de més de 65 anys tendeix a augmentar.
- Renda per càpita provincial (Mapa); (Taula 22 ó 23) 1970.
- Mapa de l'ocupació predominant de la població activa 1970 per regions (Taula 23).
Es interessant comparar-lo amb l'anterior.
- Gràfic de la proporció de població activa dedicada als tres sectors en les diferents regions. (Taula 24).
- Gràfic de l'evolució de la població activa segons els tres grans sectors des de 1900 fins a l'actualitat pel total d'Espanya (Taula 26).
Es interessant fer una gràfica comparativa entre renda per càpita i percentatge de població dedicada a l'agricultura. (Ordenant de més a menys les províncies espanyoles).
- Transcribim a continuació un exercici detallat de cara als alumnes per a estudiar les zones d'emigració i d'immigració i el destí predominant de la immigració en les diferents àrees. (Potser que justament aquest exercici sigui el primer que calgui fer de manera que motivi als alumnes per aproximar-se a les causes i conseqüències del procés migratori i permeti treballar els exercicis proposats anteriorment)

LES MIGRACIONS INTERIORS

"LA MESETA"

La "Meseta Central" pot dividir-se en 5 zones d'emigració segons el destí dels emigrants:

- Z o n a A, formada per les províncies: Valladolid
Palencia
Burgos
Logroño
Soria
- Z o n a B, formada per les províncies: León
Zamora
Salamanca
- Z o n a C, formada per les províncies: Cáceres
Badajoz
- Z o n a D, formada per les províncies: Segovia
Avila
Toledo
Gadalajara
- Z o n a E, formada per les províncies: Cuenca
Ciudad Real
Albacete

Ressegeix amb un color blau cada una d'aquestes zones i pinta cada zona amb un color diferent.

- Agafa el mapa que acabes de fer
- Fixa paper vegetal sobre el mapa
- Representa amb fletxes el destí dels emigrants de "La Meseta".
Le fletxes, dibuixades sobre el paper vegetal.
- La majoria dels emigrants de la zona A van a les províncies Vascongades, la resta a Madrid i a Barcelona.
(La fletxa que surt de la zona A vers les Vascongades ha de ser més gruixuda que la fletxa que va cap a Barcelona i Madrid).
- Els emigrants de la zona B es dirigeixen a les províncies Vascongades, Madrid i Barcelona.
(Les fletxes són iguals).
- La majoria dels emigrants de la zona C es dirigeixen a Barcelona, la resta a Madrid.
(La fletxa de Barcelona ha de ser més gruixuda que la de Madrid).
- Els emigrants de la zona D van a Madrid.
- Els emigrants de la zona E es dirigeixen a la regió Llevantina, a Madrid i a Barcelona.
(Les fletxes han de ser iguals).

ESPANYA MEDITERRÀNIA

La població de tota l'Espanya Mediterrània no està repartida per igual. Recorda que hi ha una zona d'agricultura molt pobre i amb molt poca indústria que correspon a la regió Andalusa.

Una altra zona d'agricultura rica que correspon a la regió Llevantina.

Una altra zona que és industrial: Catalunya.

Recorda que la població emigra de les regions pobres a les regions riques.

Agafa un mapa mut d'Espanya política.

Ressegeix amb rotulador negre les següents quatre províncies, això és la zona d'emigració: Màlaga

Granada

Almeria

Murcia

Pinta de color vermell les quatre zones d'immigració més importants. (Consulta el mapa de migracions).

Fixa paper vegetal sobre el mapa.

Representa amb fletxes el destí dels emigrants.

La majoria dels emigrants van a Barcelona. Els restants es dirigeixen a Madrid, València i Viscaia.

La fletxa que surt d'aquesta zona cap a Barcelona ha de ser més gruixuda que les restants, per tal que es vegi gràficament on es dirigeixen la majoria d'emigrants.

L'ESPANYA DEL NORD

Recorda que al Nord d'Espanya hi ha una regió molt industrial i que és, a més, una zona a la qual hi arriben molts emigrants. Regió basca.

Recorda també que en la Regió Gallega hi ha poca indústria, la terra està molt repartida (minifundisme) i, a més, el camp està mal explotat.

Els gallecs no poden viure tots allà i han d'emigrar a altres regions on troben treball.

La majoria es dirigeixen a Barcelona. La resta es dirigeixen a Madrid i a Viscaia.

- Agafa un mapa mut d'Espanya política. Tenyeix de vermell les grans zones d'immigració.
- Ressegueix amb rotulador blau tota la regió gallega (consulta l'atles).
- Dibuixa, amb rotulador vermell, una fletxa gruixuda que surt de Galícia cap a Barcelona. És on es dirigeixen la majoria dels emigrants.
- Dibuixa també, amb rotulador vermell, dues fletxes més: una que va cap a Madrid i l'altra cap a Viscaia. Aquestes dues fletxes han de ser més fines perquè indiquen que hi van menys emigrants que a Barcelona.

II. CATALUNYA I LES DIFERENCIES COMARCALS

Caldria tenir en compte, igual que en l'apartat anterior, que els models de mapes que transcribim en l'apèndix són massa difícils en quan al nombre de tramats que suposen; una simplificació és fàcil reduint el nombre d'interval, de manera que es copsin els fenòmens fonamentals, -Probablement la utilització de tres colors és l'adequada-. (De moment en els exercicis hem mantingut més nombre d'interval)-

Activitats:

La major part del treball es farà sobre estadístiques a través de mapes i gràfiques. Encara que no posem exemples sobre com treballar el marc físic (relleu, hidrografia, vegetació...), cal que sempre es treballi.

- Mapa de Catalunya senyalitzant les capitals de Comarca segons el nombre d'habitants. Es poden agrupar les capitals segons el nombre d'habitants i utilitzant un color i un tamany diferent de representació. (Taula 6 de l'apèndix).

Pot ser útil utilitzar els següents interval:

- . Capitals amb menys de 5.000 h.
- . Capitals de 5.000 a 49.000 h.
- . Capitals de 50.000 a 99.000 h.
- . Capitals de 100.000 en endavant

- Mapa de densitat de població. (Taula 1). Es pot fer per varis anys per a veure l'evolució de la concentració demogràfica. (Exemple el mapa n. 1 per 1970).

- Mapa sobre l'evolució del creixement demogràfic per comarques. (Taula 1 i taula 2). (Exemples, mapa 2, pel període 50-60 i mapa 3 pel període 60-70).
- Mapa del percentatge de població activa industrial sobre el total de població de la comarca. (Taula 3).

Els intervals per a la construcció del maà poden ser els següents:

- . menys d'un 9,5% de p.a. industrial
  - . entre un 9,5% i un 18,9%
  - . del 19% en endavant (el 19% és la mitja catalana)
- Mapa de la renda per càpita de les diferents comarques catalanes (Taula 2). Cal tenir molt en compte les observacions fetes a la taula n. 2, en relació a la renda per càpita.

Els intervals poden ser:

de 40.000 a 54.000 ptes.	de 40.000 a 59.999 ptes.
de 55.000 a 69.999 ptes.	de 60.000 a 79.999 ptes.
de 70.000 a 84.999 ptes.	de 80.000 a 100.000 ptes.
de 85.000 en endavant	

En els dos casos, l'important es comparar les diferències segons la classificació; i comparar també els resultats amb els mapes anteriors. Que els alumnes vagin establint relacions: zones industrials, zones turístiques, zones rurals d'emigració etc.

- Mapa de les migracions a les diferents comarques de Catalunya (Taula 2, Mapa 4).
- Mapa d'àrees de trànsit d'autobusos de Catalunya. (Taula 4)

Els intervals podrien ser:

de 1.000 en endavant
de 500 a 1.000
de 100 a 499
de 50 a 99
menys de 50

- Mapa de la xarxa ferroviària de Catalunya. (Mapa n. 5).
- Gràfica de l'evolució de la població de Catalunya. (Taula 1) Es pot fer de la població global i de les comarques estudiades més específicament. (Una amb fort creixement, una que es despobra etc.). (Veure models de gràfic a l'apèndix)
- Gràfica sobre l'evolució de la densitat de població. (Taula 1) També es pot fer globalment i de les comarques més específicament estudiades.
- Gràfics sobre població activa i la seva distribució per sectors. (Taula n. 8). En el moment actual i estudiant-ho evolutivament.)
- Gràfics de la distribució de la població activa per sectors a les quatre províncies catalanes, 1965 (taula 8).
- Gràfic de la localització dels centres de trànsit d'autobusos segons medi natural (Apèndix). Per a poder fer aquesta gràfica cal que els alumnes situïn els pobles, del Pirineu; del Pre-Pirineu; de la Depressió Central; del Pre-Litoral i Litoral.

- Gràfic de concentració de serveis d'autobusos (Apèndix).
- Gràfic de la relació entre els metres d'altitud i les àrees de trànsit (Taula 5, gràfic de l'apèndix).

Fer un mural amb les gràfiques i els mapes que hem fet (un model de cada treball.)

Comentari del mural per treure'n conclusions, tenint molt presents els conceptes que volam treballar.

Treball escrit com a resum de tot (resum, contestar preguntes, completar frases etc.).

III. LES CLASSES SOCIALS

Ja hem indicat a quart nivell que els conceptes 3.9, 3.10 i 3.11 són probablement més adequats per la segona etapa. No obstant és perfectament raonable que als alumnes, sobretot segons de l'ambient que provinguin, tinguin una experiència viscuda del conflicte social, molt abans d'aquesta edat. El mestre n'ha de ser plenament conscient a fi i efecte de no afavorir la captació de la societat en cercles centrals, tal com ja indicàvem en la introducció.

Aquests conceptes, no només com l'expressió d'una vivència dels alumnes comentada a classe, sinó com uns elements científics de comprensió de la realitat, poden començar a introduir-se a cinquè de bàsica.

Activitats:

- A través de la visita a una fàbrica, seguint els models d'altres nivells, es poden plantejar en la conversa posterior.
- A través de la lectura de la premsa diària -convenis, vagues, acomiadaments. Anàlisi d'un full de salaris etc.
- A través del comentari de les experiències viscudes pels alumnes.

IV. EL PODER I LES INSTITUCIONS POLÍTIQUES

Conceptes a tenir en compte pel mestre 4.1 a 4.12

L'important no és que en la primera etapa, l'alumne acumuli coneixements sobre aquests temes, sinó més aviat que desenvolupi una actitud científica d'anàlisi de les institucions polítiques, a partir del coneixement senzill de les institucions que funcionen en l'àmbit de l'Estat espanyol -a nivell municipal, provincial, etc.-

Activitats:

- Visita a l'Ajuntament amb assistència a una sessió. Pressupost.
- Visita a la Diputació: llista de les coses que fa i pressupost que dedica a cadascuna.
- Conversa sobre els diferents Ministeris i organigrama del Govern (Apèndix).
- Conversa sobre la funció de les Corts.
- Visita a un procurador en Corts (Sr. Tarragona).

- Visita a un advocat perquè ens expliqui la funció dels advocats i dels tribunals.
- Gràfic comparatiu de la procedència dels ingressos 1970-71-72. (Es pot fer una columna per a cada un dels apartats) (Taula 30).
- Gràfic del percentatge de despeses públiques. Any 1972. (Es pot fer amb quadres i pintant de diferents colors cada un dels grans apartats: Activitats de caràcter general, Activitats socials i Activitats econòmiques. Posem els subapartats perquè es pugui comentar amb els nois i, fins i tot, es pugui separar en la mateixa gràfica amb una ratlla). (Taula 29).
- Gràfic de la residència dels procuradors en Corts. 1967. Percentatge. (Taula 31).
- Es poden fer diferents treballs sobre procediments d'elecció dels procuradors i la relació entre ser procurador i, a més tenir un càrrec en l'Administració pública (el 58% en el 1968), etc.
Es pot trobar material en els llibres normals de consulta, a més de les obres que hem recomanat en la bibliografia fàscica.

V. LES NACIONALITATS

Els conceptes 8.1 a 8.6, són perfectament treballables; en canvi del 8.7 al 8.12, reuneixen les mateixes dificultats que els de política.

Els recursos didàctics suggerits són molt pocs, i es limiten quasi bé tots a la primera part, que també s'haurà pogut treballar a partir del coneixement de les diferents nacionalitats existents en el context de l'Estat Espanyol.

Hem introduït el possible comentari de textos sobre nació i Estat, que no estem pas segurs que sigui possible a la primera etapa. Si l'experiència ens ho demostrés afirmativament, caldria ampliar-los. En tot cas la premsa dóna també recursos al respecte.

Activitats:

- Fer un mural amb postal o fotografies dels costums de diferents regions (dances, cançons, literatura, festes tradicionals, indumentària, llengua...).
- Fer una llista de la llengua en que es donen:
  - . Els programes radiofònics.
  - . Els programes de televisió.
  - . La premsa diària.
  - . Les revistes setmanals.
  - . Les revistes quinzenals o mensuals.
  - . Les revistes infantils.
  - . Les pel·lícules.
  - . El teatre.
  - . Edició de llibres (parlar amb algun editor perquè ens digui què suposa editar llibres en català).

- Passar una enquesta als mestres de l'escola, als pares, a altra gent coneguda i a la gent del carrer.
    - . Saben llegir i escriure correctament el català?
    - . Com l'han après? (Suposant que en saben)
    - . Per què no en saben? (Suposant que no en saben).
    - . Quina llengua es parlava normalment a l'escola quan vostè hi anava?
    - . Per què es parlava català o castellà.

  - Visitar vàries escoles situades a barris diferents per veure:
    - . Amb quina llengua parlen els mestres. Per què
    - . Amb quina llengua es fan les classes. Per què.
    - . Amb quina llengua es parla normalment amb els nois fora de les classes. Per què.
    - . Amb quina llengua parlen els nois entre ells. Per què.
    - . Amb quina llengua estan escrites les fitxes que fan servir per treballar. Per què fan servir aquestes fitxes.
    - . Amb quina llengua estan escrits els llibres de consulta i la majoria de llibres de la Biblioteca de classe i de l'escola. Per què predomina una llengua o altra.
    - . Amb quina llengua aprenen a llegir els nois d'aquesta escola. Per què.
    - . Amb quina llengua es parla en els nois de parvulari (a nivell personal i en les classes).
    - . Tant per cent de nois catalans i de nois castellans que venen en aquesta escola.
    - . Què es fa perquè els nois castellans aprenguin el català.
    - . Si predominen els nois catalans, per què es fan tantes coses en castellà i per què la majoria de textos escrits estan en castellà.
    - . Quins són els problemes més importants que planteja el fet de que uns nois que són catalans hagin d'aprendre les coses amb una llengua que no és la seva.

  - Representar gràficament el tant per cent de població que parla castella sobre la població total de Barcelona. (Taula 14 i 15). Es pot construir un mapa de Barcelona distingint els districtes segons la proporció de catalano-parlans. Els intervals poden ser:

- Alt predomini de catalano-parlans	87,5-69,2%
- Predomini menys accentuat de catalano-parlants	66,7-60,6%
- Els catalano-parlans en minoria	44, -38,5%

(Vegi's l'obra citada en la Taula d'en Badia, pàg. 230).
- Raonar els per quès.

- Gràfic sobre la premsa diària publicada a Barcelona des del 1930 al 1940 (Apèndix).
- Gràfic de la producció anual de llibres catalans des del 1960 al 1966 (Taula 13).
- Comentari a classe i exercicis a partir dels textos transcrits en l'apèndix sobre Nació - Estat.

IV - APPENDIX DOCUMENTAL

A) APÈNDIX ESTADÍSTIC

POBLES DE LES COMARQUES DE CATALUNYA

P R O V I N C I A   D E   B A R C E L O N A

BARCELONES: Badalona, Barcelona, Esplugues del Llobregat, Hospitalet del Llobregat, St. Adrià del Besòs, St. Just Desvern, Sta. Coloma de Gramanet.

Baix Llobregat: Abrera, Begues, Castelldefels, Cervelló, Colibató, Corbera de Llobregat, Cornellà, Esparraguera, Gavà, Martorell, Molins de Rei, Olesa de Montserrat, Pallejà, Papiol, El Prat, Sant Boi de Llobregat, St. Climent del Ll., St. Esteve Sesrovires, St. Feliu del Llobregat, St. Joan Despí, St. Vicenç dels Horts, Sta. Coloma de Cervelló, Torrelles de Ll., Vallirana, Viladecans.

Valles Occidental: Castellbisbal, Castellar del Vallés, Matadepera, Palau de Plegamans, Polinyà, Rellinars, Sabadell, St. Quirze de Terrassa, Terrassa, Santmenat, Rubí, St. Cugat, Sta. Perpètua, Sardanyola, Montcada i Reixac, Ripollet, Sta. Ma. de Barberà, Caldes de Montbui, St. Llorenç Savall, Ullastret, Vacarisses, Viladecavalls,

Valles Oriental: Aiguafreda, l'Ametlla del Vallés, Bigues, Cànoves, Castellterçol, Gualba, La Roca del Vallès, Granollers, Lliçà de Munt, Lliçà de Vall, Llinars del Vallés, Martorelles, Mollet, Montseny, Canovelles, Cardedeu, Les Franqueses del V., La Garriga, La Llagosta, Montornés del V., Parets, Montmany, Montmeló, St. Celoni, St. Feliu de Codines, St. Esteve de Palautordera, St. Fost de Campcentelles, St. Pere de Vilamajor, Santa Eulàlia de Ronçana, St. Quirze Safaja, Sta. Ma. de Palautordera, Tajamanent, Vallgorguina, Vallromanes, Vilaalba Saserres.

Maresme: Alella, Arenys de Mar, Arenys de Munt, Argentona, Corbera de Mataró, Cabrils, Caldetas, Calella, Canet de Mar, Dosrius, Malgrat, Mataró, Mongat, Orrius, Palafolls, Pineda, St. Pere de Premià (de dalt), Premià de Mar, St. Andreu de Llavaneres, St. Iscle de Vallalta, St. Pol de Mar, St. Vicenç de Montalt, Teià, Tiana, Tordera, St. Genís de Vilassar, St. Joan de Vilassar.

Vid, Vilafranca del Penedés, Vilobí del Penedés, Torrelles de Foix, Sta. fe del P., Puigdalba.

PROVINCIA DE GIRONA

ALT EMPORDÀ: Albanyà, L'Armentera, Avinyonet de Puigventós, Boedella d'Empordà, Borrassà, Cabanes, Cadaqués, Campmany, Dernius, L'Escala, El Far d'Empordà, Figueres, Garriguella, Espolla, La Junquera, Lledó, Massanet de Cabrenys, Mollet d'Empordà, Navata, Ordís, Pau, Peredada, Pont de Molins, Puntós, Port de la Selva, Porbou, Roses, St. Climent Sesebes, St. Llorenç de Moguda, St. Miquel Fluvià, St. Mori, St. Pere Pescador, St. Lluçaià d'Alquema, Saus, Torruella de Fluvià, La Vajol, Ventalló, Vilabertran, Vilademat, Vilafant, Vilajuiga, Vilama-colum, Vilanova de la Muga, Vilasacra, Vilatenim, Llançà.

BAIX EMPORDÀ: Albons, Bagur, Bellcaire d'Empordà, La Bisbal d'Empordà, Castell d'Aro, Castell d'Empordà, Colomers, Cursà, Cruïlles, Fonteta, Montràs, Palafrugell, Palamós, Palau-Sator, Pals, Parlavà, Peretallada, Regencós, Rupià, St. Feliu de Guixols, St. Sadurní de l'Heure, Serra de Daró, Torrent, Torruella de Montgrí, Ultramort, Ullà, Ullestret, Vergés, Vulpellac.

GIRONÉS: Aiguaviva de Gironés, Banyoles, Bescanó, Bördils, Camp-llong, Canet d'Adri, Celrà, Cervià de Ter, Cornellà de Terri, Crespià, Esponellà, Flassà, Girona, Juià, Llagostera, Llablilles, Medinyà, Palau-Sacosta, Porqueres, Quart, Salt, St. Andreu del Terri, St. Daniel, St. Gregori, St. Jordi Desvalls, St. Julià de Ramis, St. Martí de Llàmena, St. Miquel de ca'n Majó, Sta. Eugènia de Ter, Sarrià de Ter, Vilablareix, Vilademuls.

LA SELVA: Arbucies, Amer, Anglès, Blanes, Breda, Brunyola, Caldes de Malavella, La Cellera de Ter, Hostalric, Lloret de Mar, Massanet de la Selva, St. Feliu de Bruixalleu, St. Hilari de Sacalm, Sta. Coloma de Farnés, Osor, Riudarenes, Riudellots de la Selva, Sils, Tossa, Vidreres.

LA NOGUERA: Ager, Albesa, Alfanès, Algerri, Artesa de Segre, Les Avelanes, Balaguer, Bellicaire d'Urgell, Bellvis, Cabanabona, Camarasa, Castelló de Farfanya, Ivars de Noguera, Linyola, Menarguens, Montgai, Oliola, Os de Balaguer, Penelles, El Poal, Ponts, La Portella, Preixens, Termens, Torrelameu, Tudela de Segre, Vallfogona de Balaguer.

SEGARRA: L'Aranyó, Biosca, Cervera, St. Guim de Freixenet, Guissona, Ivona, Les Olugues, Sanauja, St. Guim de la Plana, Torà de Riubregós, Vallfogona de Riucorb.

URGELL: Agramunt, Castellserà, Belianes, Vellpuig, Barbens, Angèsola, La Fuliola, Guimerà, Ivars d'Urgell, Maldà, Rocafort de Vallbona, St. Martí de Maldà, Tàrraga, Verdú, Tornabous, Vallbona de les Monges, Vilagrasa, Vilanova de Bell-Puig.

SEGRIÀ: Aitona, Alcanó, Alcarràs. Alcoletge, Alfés, Alguaire, Almacelles, Almatret, Almenar, Artesa de Lleida, Aspa, Bell-Lloc d'Urgell, Benavent de Segrià, Corbins, Fonderella, Golmès, La Granja d'Escarp, Llardecans, Lleida, Maials, Massalcoreig, Miralcamp, Mollerusa, Montoliu, El Palau d'Anglesola, Puigvert de Lleida, Roselló, Sarroca de Lleida, Serós, Sidamon, Sonadell, Soses, Sunyer, Torrebesses, Torrefarrera, Torres de Segre, Torre-Serona, Vilanova d'Alpicat, Vilanova de la Barca, Vilanova de Segrià.

GARRIGUES: Les Borges Blanques, Castelldeus, Cervià de les Garrigues, Arbeca, L'Albagés, La Floresta, La Granadella, Granyena de les Garrigues, Juncosa, Juneda, La Pobla de Cèrvois, La Pobleta de Granadella, Puiggròs, El Soleràs, Tarrés, Els Torms, Torregrossa, Vinaixa.

VALL D'ARAN: Arties, Bòssost, Canejan, Les, Tredós, Viella, Vilac, Les Bordes.

P R O V I N C I A   D E   T A R R A G O N A

BAIX PENEDES: Albinyana, L'Arboç, Banyeres del Penedès, Bellvei del

Penedès, La Bisbal del Penedès, Calafell, Cunit, Llorenç del Penedès, El Montmell, St. Jaume del Domenys, El Vendrell, Santa Oliva.

ALT CAMP: Aiguamúrcia, Alcover, Alió, Bràfim, Cabra del Camp, Masllorenç, La masó, El Milà, Montferri, El Pla de Cabra (Pla de Sta. Maria), El Pont d'Armentera, Puigpelat, La Riba, Rondonyà, Vallmoll, Valls,

TARRAGONES: Altafulla, El Catllar, Constantí, Creixell de Mar, El Morell, Els Pallaresos, Perafort, La Pobla de Mafumet, La Pobla de Montorní, La Riera de Gaià, Roda de Barà, Salomó, Tarragona, Vilallonga del Camp, Vilaseca de Solcina, La Canonja, Torredembarra.

CONCA DE BARBERÀ: Barberà de la Conca, Montblanc, Pira, Rocafort de Queralt, Sta. Coloma de Queralt, Vilaverd, Vimbodi, L'Espluga de Francolí, Les Piles, Pira, Sarral.

RIBERA D'EBRE: Arcó, Benisanet, Flix, Ginesta d'Ebre, Miravet, Mora d'Ebre, Mora la Nova, Rasquera, Riba-Roja d'Ebre, Tivissa, Vinebre.

PRIORAT: Bellmunt del Priorat (de Ciurana), La Bisbal de Falset, Capçanés, Cornudella de Montsant, Falset, Els Guiamets, El Masroig, El Molar, Poboleda, Ulldemolins.

BAIX CAMP: L'Aleixar, Alforja, Amoster, Botarell, Cambrils, Maspujols, Montbrió del Camp, Montroig del Camp, Pratdip, Reus, Riudecanyes, Riudecols, Riudoms, La Selva del Camp, Vandellós Vilanova d'Escornalbou.

BAIX EBRE: L'Ametlla de Mar, Benifallet, El Perelló, Roquetes, Tivenys, Tortosa, Xerta, Aldover.

MONTSIA: Alcanar, Amposta, Freginals, Masdenverge, St. Carles de la Ràpita, Sta. Bàrbara, La Sènia (La Cenja), Uldecona.

TERRA ALTA: Arnès, Batea, Caseres de Terra Alta, Corbera de Terra Alta, La Fatarella, Gandesa, Horta de St. Joan, El Pinell de Brai, La Pobla de Massaluca, Prat del Compte.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE LES COMARQUES DE CATALUNYA

Comarques	Km ²	1857	1950	1960	1965	1970
Barcelonès	140,5	252.015	1.446.170	1.840.118	2.068.020	2.319.871
Vallès Orient.	731,0	42.927	67.581	84.072	109.170	147.137
Vallès Occid.	525,4	54.227	174.221	274.372	363.867	458.882
Baix Llobregat	467,5	49.784	96.626	155.361	235.626	351.279
Maresme	332,6	71.873	104.163	125.660	158.319	190.949
Alt Empordà	1.105,8	75.000	63.410	63.587	72.615	72.111
Baix Empordà	579,6	50.485	52.103	58.893	66.260	71.198
Gironès	701,6	60.637	83.302	93.308	103.290	115.422
Selva	811,8	50.152	50.602	54.517	62.938	71.145
Garrotxa	693,5	44.933	40.342	41.098	42.435	44.001
Garraf	226,5	21.553	33.230	41.579	48.174	56.238
Alt Penedès	466,2	34.346	44.301	45.571	49.751	54.716
Baix Penedès	297,3	14.886	15.116	16.341	19.477	21.390
Alt Camp	547,3	38.947	28.973	27.726	29.271	29.896
Tarragonès	361,2	42.134	58.140	65.485	82.688	106.090
Conca de Barbe.	715,2	29.869	22.348	20.131	19.532	18.824
Ribera d'Ebre	751,6	25.652	26.080	27.647	28.047	24.774
Priorat	598,1	25.524	14.828	14.378	13.652	12.209
Baix Camp	689,9	58.344	63.044	68.673	83.770	92.710
Baix Ebre	1.133,0	40.983	66.426	62.400	62.954	65.267
Montsià	1.037,8	24.959	42.988	43.484	44.789	45.854
Terra Alta	1.144,2	19.010	18.525	16.141	15.535	14.767
Cerdanya	665,3	14.640	11.582	11.850	12.164	12.465
Ripollès	853,1	24.719	32.701	34.468	34.348	33.851
Osona	1.113,9	63.285	75.347	84.575	92.132	98.740
Berguedà	1.159,9	32.561	41.933	47.953	47.155	45.843
Solsonès	1.088,0	16.659	12.482	12.116	11.189	10.734
Bages	1.178,1	58.004	102.846	127.716	135.949	137.299
Anoia	919,6	44.744	44.168	48.903	57.479	66.178
Noguera	1.892,8	50.548	47.743	48.325	48.980	47.241
Segarra	560,2	17.244	21.160	19.275	19.193	18.631
Urgell	716,7	31.494	38.276	36.900	36.995	36.289
Segrià	1.551,7	58.324	107.516	122.444	131.952	152.759
Garrigues	888,0	24.666	28.110	26.661	26.028	24.355
Vall d'Aran	713,9	9.901	6.555	6.525	6.096	5.055
Pallars Sobirà	1.444,2	19.120	10.355	10.344	9.267	7.747
Pallars Jussà	1.945,7	33.457	25.088	26.429	24.327	20.800
Alt Urgell	1.447,6	27.935	22.002	20.844	19.759	19.850
CATALUNYA	31930,0	1.652.611	3.240.352	3.925.871	4.493.153	5.122.567

FONTS: R. Trias Fargas: "Introducció a l'economia de Catalunya"
 Càmara Oficial: "Memoria Econòmica de Catalunya, 1971"
 "Catalunya en xifres. 1972" Servei d'estudis de Banca Catalana.

ALGUNS DADRES DEMOGRÀFICS I DE NIVELL ECONÒMIC DE LES
COMARQUES DE CATALUNYA

	Densitat (hab/km ²)	Increment demogr. %		Saldo	Renda per càpita
	(1970)	(1950-55)	(1960-70)	(60-65)	(Mil. ptes/ any) (1970)
Barcelonès	14,647,90	27,24	25,07	+	90
Vallés Oriental	176,55	24,49	75,01	+ +	57
Vallés Occiden.	749,49	57,45	67,25	+ +	60
Baix Llobregat	739,80	60,87	126,10	+ +	55
Maresme	482,10	20,84	51,96	+ +	72
Alt Empordà	53,72	0,02	13,40	+	72
Baix Empordà	96,96	13,03	20,89	+	70
Gironès	137,70	12,00	23,91	+	70
Selva	71,43	7,73	30,50	+	65
Garrotxa	89,93	1,87	5,66	-	60
Garraf	215,06	25,12	35,25	+ +	70
Alt Penedès	106,24	3,86	20,07	+	66
Baix Penedès	80,92	3,11	30,89	+ +	74
Alt Camp	54,52	-4,30	7,83	+	50
Tarragonès	310,00	12,63	62,01	+ +	65
Conca de Barberà	29,50	-9,92	-6,49	- -	45
Ribera d'Ebre	30,01	5,13	-10,39	-	40
Priorat	23,60	-3,03	-15,09	- -	40
Baix Camp	137,51	8,02	35,00	+ +	62,5
Baix Ebre	48,00	-6,06	4,59	-	50
Montsià	69,63	1,53	5,45	-	50
Terra Alta	19,95	-12,86	-8,51	- -	40
Cerdanya	23,73	2,31	5,19	-	70
Ripollès	32,82	5,40	-1,79	- -	52
Osona	81,78	12,24	16,75	+	60
Berguedà	38,90	14,35	-4,40	- -	50
Solsonès	11,04	-2,93	-11,41	- -	57
Bages	110,10	24,18	7,50	+	58
Anoia	73,58	10,72	35,32	+ +	65
Noguera	25,84	1,28	-2,24	-	55
Segarra	24,87	-8,90	-3,34	- -	56
Urgell	53,41	-3,59	-1,66	-	60
Segrià	103,98	13,88	24,76	+	66
Garrigues	28,99	-5,12	-8,65	- -	48
Vall d'Aran	8,14	-0,45	-22,53	- -	48
Pallars Sobirà	5,62	-0,10	-25,11	- -	52
Pallars Jussà	12,21	5,34	-21,30	- -	56
Alt Urgell	13,93	-5,26	-4,77	- -	52
CATALUNYA	160,43	21,22	30,48	+ +	74 (1969)

FONTS:

- Renda per Càpita, elaboració pròpia a partir de les dades del "Anuario del Mercado Español 1973", Banesto.
- Població i densitat, "Memòria Econòmica de Catalunya", Càmera Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona.
- Increment demogràfic, I.D. (Càmera oficial)
- Saldo migratori: "Localització i dinàmica de l'activitat econòmica", Banca Catalana, pàg. 181. Agrupats en: 1) + + creixement superior a la mitjana catalana; 2) + saldo migratori positiu, però inferior a la mitjana; 3) - saldo negatiu, sense despoblament; 4) - - despoblament absolut

	<u>P. Industrial (II)</u> <u>(1964)</u>	<u>% sobrepoblació</u> <u>total de la</u> <u>comarca</u>	<u>Percentatge sobre</u> <u>total de Catalunya</u>
Barcelonés	414.628	20,04	52,6
Vallés Oriental....	29.525	27,04	2,7
Vallés Occidental..	100.426	27,59	11,2
Maresme	36.284	24,33	3,5
Baix Llobregat	57.349	22,91	5,0
Alt Empordà	16.696	7,84	0,7
Baix Empordà	10.438	15,75	1,2
Gironés	15.562	15,06	1,7
Selva	11.973	19,02	1,2
Garrotxa	11.562	27,24	1,2
Garraf , ...	11.299	23,45	1,1
Alt Penedès	6.756	13,57	0,7
Baix Penedès	2.285	11,73	0,2
Alt Camp	4.076	13,92	0,5
Tarragonés	13.380	16,18	1,3
Conca de Barberà ..	1.594	8,16	0,2
Ribera d'ebre	3.698	13,18	0,2
Priprat	435	3,18	0,0
Baix Camp	8.741	10,43	0,9
Baix Ebre	4.199	6,66	0,5
Montsià	1.895	4,23	0,2
Terra Alta	294	1,89	0,0
Cerdanya	1.006	7,97	0,1
Ripollés	12.015	34,98	1,0
Osona	23.624	25,64	2,2
Berguedà	15.626	33,13	1,2
Solsonés	566	5,05	0,1
Bages	39.526	29,07	3,6
Anoia	18.494	32,19	1,8
Noguera	4.201	8,57	0,4
Segarra	1.357	7,07	0,1
Urgell	2.198	5,84	0,2
Segrià	11.697	8,86	1,3
Garrigues.....	692	2,65	0,1
Vall d'Aran	3.048 (?)	50,00 (?)	0,3
Pallars Sobirà.....	2.908 (?)	31,38 (?)	0,3
Pallars Jussà.....	2.477	10,18	0,2
Alt Urgell	1.283	6,49	0,2
CATALUNYA			100,0

FONTS:

- "El desarrollo industrial de Cataluña" IV. Instituto de la Economía de la Empresa (1964).
- "Catalunya, industria i demografia", Servei d'estudis de la Banca Catalana.

TAULA 4 NOMBRE DE SERVEIS D'AUTOBUSOS PER COMARCA I D'OFICINES BANCÀRIES (Caixes i bancs)

<u>Comarques</u>	<u>Servei d'autobusos (1964)</u>	<u>Oficines bancàries</u>
Barcelonés	6.209	401
Vallés Oriental.....	705	24
Vallés Occidental	519	55
Maresme	5.841	45
Baix Llobregat	2.370	42
Alt Empordà	237	22
Baix Empordà	445	18
Gironés	389	22
Selva	274	23
Garrotxa	215	10
Garraf	49	10
Alt Penedès	201	13
Baix Penedès	128	8
Alt Camp	223	9
Tarragonés	546	22
Conca de Barberà	125	15
Ribera de l'Ebre	74	12
Priorat	74	3
Baix Camp	396	18
Baix Ebre	226	18
Montsià	231	17
Terra Alta	-	8
Cerdanya	65	6
Ripollés	130	13
Osona	437	22
Berguedà	173	12
Solsonés	72	4
Bages	441	32
Anoia	117	15
Noguera	130	15
Segarra	51	8
Urgell	92	11
Segrià	452	38
Garrigues	27	8
Vall d'Aran	-	4
Pallars Sobirà	-	4
Pallars Jussà	91	8
Alt Urgell	47	6
CATALUNYA	22.039	1.029

FONTS:

- "Evolució de les àrees de trànsit dels autobusos de línia a Catalunya 1934-64". Servei d'estudis de la Banca Catalana.
- "Localització i dinàmica de l'actualitat econòmica", Servei d'estudis de la Banca Catalana. (Pàg. 156)

LOCALITATS AMB SERVEI D'AUTOBUSOS

<u>Localitat</u>	<u>Nombre de serveis (1964)</u>	<u>Localitat</u>	<u>Nombre de serveis (1964)</u>
Barcelona	6.209	Breda	94
Mongat	3.541	Tàrrega	92
Molíns de Rei	1.714	El Vendrell	88
Premià de Mar	743	Ulldecona	74
Martorell	656	Móra la Nova	74
Mataró	585	Falset	74
Vilassar de Mar	559	Torroella de Mongri	74
Tarragona	546	Solsona	72
Lleida	452	Sant Celoni	71
Manresa	441	Sta. Coloma de Farnés	70
Reus	396	La Garriga	68
Granollers	350	Sils	68
Vic	295	Puigcerdà	65
Terrassa	289	Montblanc	65
Arenys de Mar	249	La Pobla de Segur	63
Girona	241	Sta. Coloma de Queralt	60
Palamós	241	Llinars	57
Sabadell	238	St. Quirze de Besora	56
Valls	223	Cervera	51
Olot	215	Sitges	49
Figueres	215	La Seu d'Urgell	47
St Feliu de Guíxols	210	Blanes	42
Tortosa	189	St. Sadurní d'Anoia	41
Berga	173	Llorenç del Penedès	40
Calella	164	St. Joan de les Abadesses	39
La Bisbal	161	Cardedeu	38
Vilafranca del Penedès	160	El Perelló	37
Amposta	157	Ripoll	35
Flaçà	148	El Pont de Muntanya	28
Palautódera	121	Ponts	27
Igualada	117	Vinaixa	27
Balenya	115	Centelles	27
Balaguer	103	Llançà	14
		Cadaqués	8

Font: "Servei d'estudis" de B.C. (a.c.)

TAULA 6

HABITANTS DE LES CAPITALS DE COMARCA

<u>Capital comarca</u>	<u>habitants (1970)</u>	<u>Capital comarca</u>	<u>habitants (1970)</u>
Barcelona	1.745.142	Móra d'Ebre	3.638
Mataró	73.129	Tortosa	46.376
St. Feliu de Llobr,	21.751	Amposta	12.740
Sabadell	159.408	Gandesa	2.807
Granollers	30.066	Puigcerdà	5.526
Figueres	22.087	Vic	25.906
La Bisbal	6.432	Ripoll	10.033
Olot	21.244	Igualada	27.941
Girona	50.338	Manresa	57.846
Sta. Coloma de Farnés	5.754	Berga	12.285
Valls	15.091	Solsona	5.346
Vilafranca del P.	17.546	Les Borges Blanques	4.991
El Vendrell	8.903	Balaguer	11.676
Vilanova i la Geltrú	35.714	Cervera	5.773
Tarragona	78.238	Lleida	90.884
Reus	59.095	Tàrrega	10.313
Montblanc	5.021	Seu d'Urgell	8.007
Falset	2.517	Tremp	5.077
		Sort	1.835
		Viella	2.142

Font: "Catalunya en xifres 1972" Banca Catalana

VOLUM D'EMPLEATS AL 1970 PER GRANS SECTORS

	<u>Barcelona %</u>	<u>Resta de Cat, %</u>	<u>Catalunya %</u>
Agricultura i Pesca:	2	26	8
Indústria	61	38	55
Serveis	37	36	37
TOTAL	100 (1.620.851)	100 (557.519)	100 (2.178.370)

FONT: Servei d'Estudis del Banc Urquijo: "Desarrollo económico de Cataluña, 1967-1970"

TAULA 8

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA DE CATALUNYA, PER SECTORS

<u>Anys</u>	<u>Primari %</u>	<u>Secundari %</u>	<u>Terciari %</u>
1900	429.266 52,88	221.419 27,28	161.018 19,84
1930	321.245 26,63	612.262 50,76	266.507 22,09
1950	341.301 23,02	674.229 45,49	446.490 30,12
1960	270.445 16,06	942.446 55,97	471.021 27,97
1965	249.000 12,68	1.010.900 51,48	704.000 35,84
1970	174.270 8,00	1.209.029 55,50	795.071 36,50

TAULA 9

POBLACIÓ ACTIVA A LES PROVÍNCIES CATALANES. 1965

	<u>Primari %</u>	<u>Secundari %</u>	<u>Terciari %</u>
Barcelona :	56.800 3,96	823.500 57,44	553.400 38,60
Girona :	51.500 25,98	86.400 43,59	60.300 30,40
Lleida :	74.600 45,77	46.800 28,71	41.600 25,52
Tarragona :	66.100 39,11	54.200 32,07	48.700 28,82

FONT: "Trimestre Económico de Cataluña" Càmera Oficial de Comerç.

TAULA 10

CONCENTRACIÓ DE SERVEIS D'AUTOBUSOS (1964)

Area Metropolitana:	14.745 serveis:	66,8 % del total
Total	22.039	" 100, % " "

TAULA 11

ALTITUD EN METRES I AREES DE TRANSIT (1964)

0 a 200 metres	25	centres.
200 a 600 "	20	"
600 a 1200 "	7	"
TOTAL: 52 centres.		

FONT: Servei d'estudis de la Banca Catalana.

TAULA 12

LES MIGRACIONS A CATALUNYA

<u>ANY</u>	<u>Creixement vegetatiu</u>	<u>Immigrants</u>	<u>Emigrants</u>	<u>Augment</u>	<u>Població de fet</u>
1961	36.832	47.555	3.525	80.862	4.006.641
1962	38.397	90.598	5.679	123.316	4.129.967
1963	39.374	106.805	7.478	138.703	4.268.670
1964	49.280	117.188	8.953	157.515	4.426.185
	163.883	362.146	25.635	500.396	

FONT: Josep Iglésies: "La Població de Catalunya en la dècada 1950-1960"

TAULA 13

PRODUCCIÓ ANUAL DE LLIBRES CATALANS 1960-1966

<u>ANY</u>	<u>Obres estrangeres traduïdes al català</u>	<u>Xifra global de llibres publicats en català</u>
1960	10	183
1962	49	270
1963	131	309
1964	186	368
1965	236	430
1966	207	548

FONT: I.N.L.E.

TAULA 14

COMPOSICIÓ DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA SEGONS EL SEU ORIGEN

Barcelona municipi	90
Reste de Catalunya	9
Reste d'Espanya	41

140

FONT: "La gran Barcelona", J. Borja i altres; Ed. Alberto Corazón, Madrid 1972, pàg. 52

TAULA 15

RELACIÓ DE DISTRICTES DE BARCELONA CIUTAT SEGONS LA PROPORCIÓ DE CATALANO-PARLANTS I CASTELLANO-PARLANTS

	<u>Catalano parlants</u>	<u>Castellano parlants</u>	
Districte IV	87,5	12,5	100
Districte VI	78,6	21,4	100
Districte VIII	72,7	27,3	100
Districte VII	72,2	27,8	100
Districte III	69,2	30,8	100
Districte II, X, XI	66,7	33,3	100
Total Barcelona	63,2	36,8	100
Districte IX	60,6	39,4	100
Districte XII	44,0	56,0	100
Districte V	40,0	60,0	100
Districte I	38,5	61,5	100

FONT: Antoni M. Badia Margarit, "LA LLENGUA DELS BARCELONINS", Ed. 62, Barcelona, 1967.

TAULA 20 EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ESPANYOLA, PER REGIONS: 1900-1970

<u>Províncies</u>	<u>REGIONS</u>	<u>1900</u>	<u>1920</u>	<u>1930</u>	<u>1940</u>	<u>1950</u>	<u>1960</u>	<u>1965</u>	<u>1970</u>
Almeria		359.013	358.149	341.550	359.730	357.401	360.777	367.310	375.004
Cádiz		439.390	512.608	507.972	600.440	700.395	818.847	858.705	885.433
Córdoba		455.859	565.262	668.862	761.150	781.908	798.437	755.089	724.116
Granada		492.460	573.682	643.705	737.690	782.953	769.408	732.570	733.375
Huelva		260.880	330.402	354.963	366.526	368.013	399.934	394.604	397.683
Jaen		474.490	592.297	674.415	753.308	765.697	736.391	687.873	661.146
Málaga		511.989	554.301	613.560	677.474	750.115	775.167	796.233	867.330
Sevilla		555.256	703.747	805.252	963.044	1.099.374	1.234.435	1.344.824	1.327.190
ANDALUCIA		3.549.337	4.190.448	4.609.879	5.219.362	5.605.857	5.893.396	5.937.208	5.971.277
Huesca		244.867	250.508	242.958	231.647	236.232	233.543	229.789	222.238
Teruel		246.001	252.096	252.785	232.064	236.002	215.183	189.013	170.284
Zaragoza		421.843	494.550	535.816	595.095	621.768	656.772	699.116	760.186
ARAGON		912.711	997.154	1.031.559	1.058.806	1.094.002	1.105.498	1.117.918	1.152.708
Oviedo									
ASTURIAS		627.069	743.726	791.855	836.642	888.149	989.344	1.007.078	1.045.635
Baleares									
BALEARES		311.649	338.894	365.512	407.497	422.089	443.327	492.068	558.287
Palmas (Las)		156.696	206.373	250.991	320.524	375.227	453.793	521.924	579.710
Sta. Cruz Tenerife		201.868	251.290	304.137	359.770	418.101	490.655	555.475	590.514
CANARIAS		358.564	457.663	555.128	680.294	793.328	944.448	1.077.399	1.170.224

Provincias REGIONES	1900	1920	1930	1940	1950	1960	1965	1970
Ciudad Real	321.580	427.365	491.657	530.308	567.027	583.948	533.824	507.650
Cuenca	249.696	281.628	309.526	333.335	335.719	315.433	268.794	247.158
Guadalajara	200.186	201.444	203.998	205.726	203.278	183.545	160.840	147.732
Madrid	775.034	1.067.637	1.383.951	1.579.793	1.926.311	2.606.254	3.188.037	3.792.564
Toledo	376.814	442.933	489.396	480.008	527.474	521.637	480.205	468.925
CASTILLA NUEVA	1.923.310	2.421.007	2.878.528	3.129.170	3.559.809	4.210.817	4.631.700	5.164.026
Avila	200.457	209.360	221.386	234.671	251.030	238.372	217.667	203.798
Burgos	338.828	336.472	335.299	378.580	397.048	380.791	358.124	358.075
Logroño	189.376	192.940	203.789	221.160	229.791	229.852	232.603	235.713
Palencia	192.473	191.719	207.546	217.108	233.290	231.977	216.165	198.763
Santander	276.003	327.669	364.147	393.710	404.921	432.132	444.342	467.132
Segovia	159.243	167.081	174.158	189.190	201.433	195.602	179.024	162.770
Soria	150.462	151.595	156.207	159.824	161.182	147.052	128.068	114.956
Valladolid	278.561	280.931	301.571	332.526	347.768	363.106	373.775	412.572
CASTI. LA VIEJA	1.785.403	1.857.767	1.964.103	2.126.769	2.226.463	2.218.884	2.149.768	2.153.785
Barcelona	1.054.541	1.349.282	1.800.638	1.931.875	2.232.119	2.877.966	3.368.100	3.929.194
Girona	299.287	325.619	325.551	322.360	327.321	351.369	387.975	414.397
Lleida	274.590	314.670	314.435	297.440	324.062	333.765	337.682	347.015
Tarragona	337.964	355.148	350.668	339.299	356.811	362.679	399.942	431.961
CATALUNYA	1.966.382	2.344.719	2.791.292	2.890.974	3.240.313	3.925.779	4.493.704	5.122.567
Badajoz	520.246	644.625	702.418	742.547	815.780	834.370	744.019	687.599
Cáceres	362.164	410.032	449.756	711.377	549.077	544.407	494.193	457.777
EXTREMADURA	882.410	1.054.657	1.152.174	1.253.924	1.364.857	1.378.777	1.238.212	1.145.376

Provincias REGIONES	1920	1930	1940	1950	1960	1965	1970
Coruña (la)	653.556	708.660	883.608	955.772	991.729	1.004.739	1.004.188
Lugo	465.386	469.705	512.735	508.916	479.530	449.999	415.052
Orense	404.311	412.460	458.272	467.903	451.474	439.028	413.733
Pontevedra	457.262	533.419	641.763	671.609	680.229	725.847	750.701
GALICIA	1.980.515	2.124.244	2.495.860	2.604.200	2.602.962	2.619.613	2.583.674
León	386.083	412.417	493.258	544.779	584.594	560.573	548.721
Salamanca	320.765	321.615	390.468	411.963	405.729	380.862	371.607
Zamora	275.545	266.215	298.722	315.885	301.129	270.682	251.934
LEON	982.393	1.000.247	1.182.448	1.272.627	1.291.452	1.212.117	1.172.262
Albacete	237.877	291.833	374.472	397.100	370.973	337.397	335.026
Murcia	577.987	638.639	719.701	756.721	800.463	815.894	832.313
MURCIA	815.864	930.472	1.094.173	1.153.821	1.171.439	1.153.291	1.167.329
Alicante	470.149	512.186	607.562	634.065	711.942	808.588	920.105
Castellón	310.828	306.886	312.475	325.091	339.229	366.119	385.823
Valencia	806.556	926.442	1.256.633	1.347.012	1.429.708	1.578.157	1.767.327
VALENCIA	1.587.513	1.745.514	2.176.670	2.306.168	2.480.879	2.752.864	3.073.255
NAVARRA	307.669	329.875	369.618	382.932	402.042	427.696	464.867
Alava	96.385	98.668	112.876	118.012	138.934	173.206	204.323
Guipúzcoa	195.850	258.553	331.753	374.040	473.337	567.566	631.003
Vizcaya	311.361	409.550	511.135	569.188	754.383	914.121	1.043.310
VASCONGADAS	603.596	766.775	955.764	1.061.240	1.366.6654	1.654.893	1.878.636

E S P A Ñ A (1) 18.594.405 21.303.162 23.563.867 25.877.971 27.976.755 30.430.698 31.965.529 33.430.698

FONT: I.N.E. (1) Excluidas Ceuta y Melilla

TAULA 21 MOVIMENT NATURAL DE LA POBLACIÓ ESPANYOLA I MIGRACIONS. ANY 1970

<u>Províncies</u> <u>REGIONS</u>	<u>Natalitat</u> (Nascuts vius)	<u>Mortalitat</u> (Defuncions)	<u>Emigrants</u>	<u>Immigrants</u>	<u>Emigració</u> <u>Continental</u>
Almeria	8.082	3.228	5.119	2.330	2.071
Cádiz	22.525	6.242	8.611	2.939	4.274
Córdoba	14.337	6.136	13.741	5.152	4.726
Granada	15.351	6.010	12.714	3.829	7.672
Huelva	7.724	3.938	4.862	2.358	1.127
Jaén	13.983	5.289	12.346	1.583	3.126
Málaga	18.569	6.910	6.583	4.002	3.477
Sevilla	31.042	11.014	12.262	7.942	4.414
ANDALUCIA	130.713	48.767	76.238	30.135	30.887
Huesca	2.587	2.030	4.759	2.793	82
Teruel	2.019	1.841	5.266	1.917	220
Zaragoza	12.648	6.262	7.982	10.476	481
ARAGON	17.254	10.133	18.007	15.186	783
Oviedo					
ASTURIAS	16.440	3.912	4.571	4.179	1.159
Baleares					
BALEARES	10.738	5.862	2.343	3.337	114
Las Palmas	16.147	3.689	3.218	4.597	36
Sta. Cruz Tene.	12.944	3.810	2.625	2.989	994
CANARIAS	29.091	7.499	5.843	7.586	1.030
Ciudad Real	9.002	4.520	8.458	1.738	405
Cuenca	3.657	2.457	5.075	1.442	169
Guadalajara	1.820	1.528	3.163	1.205	34
Madrid	82.835	25.291	17.497	43.006	4.595
Toledo	7.372	4.313	6.312	2.485	1.161
CASTILLA LA NUEVA	104.686	38.109	40.505	49.876	6.364
Avila	2.821	1.993	2.862	1.119	948
Burgos	5.582	3.087	4.725	3.396	442
Logroño	3.757	2.145	3.398	3.178	66
Palencia	2.916	1.970	4.977	2.236	741
Santander	8.576	3.921	3.578	3.402	796
Segovia	2.564	1.596	2.752	895	479
Soria	1.367	1.105	3.235	1.028	97
Valladolid	7.983	3.125	5.420	6.919	908
CASTILLA LA VIEJA	35.566	18.942	30.947	22.173	4.477

<u>Províncies</u> <u>REGIONS</u>	<u>Natalitat</u> (Nascuts vius)	<u>Mortalitat</u> (Defuncions)	<u>Emigrants</u>	<u>Immigrants</u>	<u>Emigració</u> <u>Continental</u>
Barcelona . . .	78.916	30.418	53.315	170.093	1.528
Girona	6.707	4.354	6.978	8.420	217
Lleida	5.525	3.232	6.240	3.969	243
Tarragona . . .	7.230	4.553	5.949	7.359	649
CATALUNYA . .	98.378	42.557	72.482	126.841	2.637
Badajoz	12.450	6.294	13.672	3.188	2.359
C�aceres	7.463	4.038	10.911	3.017	2.322
EXTREMADURA	19.913	10.332	24.584	6.205	4.681
La Coruña . . .	17.271	8.582	5.406	4.958	6.358
Lugo	5.324	4.636	3.575	1.041	1.531
Orense	5.093	4.089	2.624	1.399	9.321
Pontevedra . . .	15.001	6.495	2.287	1.412	4.640
GALICIA	42.689	23.802	13.892	8.810	21.850
León	8.636	4.846	7.129	3.891	2.578
Salamanca . . .	6.175	3.169	6.463	3.390	2.506
Zamora	3.442	2.491	3.257	869	1.722
LEON	18.253	10.506	16.849	8.150	6.806
Albacete	6.827	3.180	5.474	1.861	1.845
Murcia	19.479	7.459	5.365	3.342	4.066
MURCIA	26.306	10.639	10.839	5.203	5.911
Alicante	19.388	8.157	6.831	13.726	1.894
Castellón	6.454	4.071	3.851	4.492	1.540
Valencia	33.520	16.043	18.065	29.695	6.120
VALENCIA	59.362	28.261	28.747	47.913	9.554
NAVARRA	8.459	3.973	6.785	8.779	434
Alava	4.100	1.508	2.340	4.925	140
Guipúzcoa	13.122	4.546	8.351	10.145	286
Vizcaya	21.432	7.429	13.387	19.855	483
VASCONGADAS	38.654	13.483	24.078	34.925	909
T O T A L ⁽¹⁾	656.502	281.777	376.710	379.292	106.169

FONT: I.N.E. Elaboració a través de les dades.

(1) En els totals hi han exclosos Ceuta, Melilla i el S hara.

TAULA 22

Ordenación decreciente según ingresos. Año 1969

N.º de orden	PROVINCIAS	Ingresos totales (Millones de pesetas)	N.º de orden	PROVINCIAS	Ingresos "per capita"
	TOTALES	1.820.101,7		MEDIA	54.700
1	Barcelona	295.322,3	1	Guzpúroea	82.044
2	Madrid	274.912,9	2	Vizcaya	80.982
3	Valencia	96.455,7	3	Alava	80.732
4	Vizcaya	82.293,8	4	Madrid	76.594
5	Oviedo	57.517,0	5	Barcelona	76.086
6	Sevilla	55.326,1	6	Palaos	71.823
7	Guzpúroea	50.144,2	7	Navarra	69.727
8	Zaragoza	45.334,5	8	Gerona	58.802
9	Alicante	43.858,0	9	Santander	65.320
10	Coruña (La)	42.126,6	10	Tarragona	64.795
11	Baleares	38.607,6	11	Lérida	62.775
12	Cádiz	35.616,6	12	Zaragoza	62.512
13	Murcia	25.205,6	13	Logroño	61.524
14	Pontevedra	32.584,1	14	Valpaelid	59.806
15	Navarra	31.500,4	15	Castellón	58.051
16	Málaga	31.489,6	16	Burgos	57.476
17	Santander	30.516,8	17	Huesca	57.244
18	Gerona	27.950,0	18	Valencia	56.515
19	Tarragona	27.351,6	19	Oviedo	55.919
20	Córdoba	25.555,1	20	Soria	49.847
21	León	24.283,8	21	Alicante	49.571
22	Palma (Las)	24.316,2	22	Patencia	49.346
23	Valladolid	24.007,5	23	Guadalajara	48.681
24	Ciudad Real	22.857,6	24	Teruel	48.597
25	Hidalgoz	22.571,5	25	Segovia	47.451
26	Santa Cruz de Tenerife	20.420,5	26	León	44.030
27	Castellón	17.674,0	27	Pontevedra	43.608
28	Lérida	17.465,0	28	Salamanca	43.491
29	Burgos	16.407,2	29	Palmas (Las)	43.128
30	Jamón	15.327,6	30	Murcia	42.541
31	Ciudad Real	13.016,4	31	Coruña (La)	41.518
32	Toledo	10.989,2	32	Toledo	41.486
33	Salamanca	16.276,1	33	Sevilla	41.461
34	Lugo	15.957,4	34	Cádiz	40.628
35	Alava	15.600,3	35	Santa Cruz de Tenerife	38.846
36	Huelva	14.751,7	36	Ciudad Real	33.642
37	Logroño	14.443,9	37	Zamora	38.392
38	Caceres	14.438,2	38	Málaga	37.595
39	Huesca	12.422,9	39	Lugo	37.639
40	Atbacote	11.993,7	40	Huelva	37.122
41	Oransea	11.876,2	41	Atbacote	35.724
42	Almería	10.718,6	42	Córdoba	35.400
43	Palencia	10.058,5	43	Avila	35.225
44	Zamora	9.871,5	44	Cuenca	33.059
45	Cuenca	9.013,6	45	Brdajoz	32.063
46	Teruel	8.541,1	46	Granada	31.192
47	Segovia	7.592,0	47	Cáceres	30.837
48	Guadalajara	7.378,1	48	Jáen	29.794
49	Avila	7.323,8	49	Almería	28.763
50	Soria	5.919,3	50	Oransea	28.196

Fuente: Renta Nacional de España y su distribución provincial - 1969 Banco de Bilbao.

TAULA 23. DISTRIBUCIÓ DE LA RENDA "PER CAPITA" PER PROVINCIAS

<u>MÉS DE 80.000 PTES.</u>	<u>OCUPACIÓ PREDOMINANT</u>
Alava	INDÚSTRIA
Baleares	SERVEIS
Barcelona	INDÚSTRIA
Girona	INDÚSTRIA
Guipuzcoa	INDÚSTRIA
Madrid	SERVEIS
Navarra	INDÚSTRIA
Santander	INDÚSTRIA
Vizcaya	INDÚSTRIA
<u>DE 60 a 80.000 PTES.</u>	
Asturias	INDÚSTRIA
Burgos	AGRICULTURA I PESCA
Castellón de la Plana	AGRICULTURA I PESCA
Guadalajara	AGRICULTURA I PESCA
Huesca	AGRICULTURA I PESCA
Lérida	AGRICULTURA I PESCA
Logroño	AGRICULTURA I PESCA
Palencia	AGRICULTURA I PESCA
Segovia	AGRICULTURA I PESCA
Soria	AGRICULTURA I PESCA
Tarragona	AGRICULTURA I PESCA
Teruel	AGRICULTURA I PESCA
Valencia	SERVEIS
Valladolid	SERVEIS
Zaragoza	INDÚSTRIA
<u>DE 40 a 60.000 PTES.</u>	
Albacete	AGRICULTURA I PESCA
Alicante	INDÚSTRIA
Avila	AGRICULTURA I PESCA
Cadiz	SERVEIS
Ciudad Real	AGRICULTURA I PESCA
Córdoba	AGRICULTURA I PESCA
Cuenca	AGRICULTURA I PESCA
Gran Canaria	SERVEIS
Huelva	AGRICULTURA I PESCA
La Coruña	AGRICULTURA I PESCA
León	AGRICULTURA I PESCA
Málaga	SERVEIS
Lugo	AGRICULTURA I PESCA
Pontevedra	AGRICULTURA I PESCA
Salamanca	AGRICULTURA I PESCA
Sevilla	SERVEIS
Tenerife	SERVEIS
Toledo	AGRICULTURA I PESCA
Zamora	AGRICULTURA I PESCA
<u>FINS A 40.000 PTES.-</u>	
Almeria	AGRICULTURA I PESCA
Badajoz	AGRICULTURA I PESCA
Càceres	AGRICULTURA I PESCA
Granada	AGRICULTURA I PESCA
Jaén	AGRICULTURA I PESCA
Orense	AGRICULTURA I PESCA
Murcia	AGRICULTURA I PESCA

FONT: "Informe Económico del Banco de Bilbao, 1971".

TAULA 24 SUPERFÍCIES DE LES PROVINCIES ESPANYOLES I
DISTRIBUCIÓ DE LA SEVA POBLACIÓ ACTIVA (1965)

	Kms. ²	P o b l a c i ó A c t i v a			No clas- sificats
		Sector Agrari	Sector Industrial	Sector Serveis	
Almeria	8.774	49 %	22 %	26 %	3 %
Cádiz	7.385	32 %	29 %	35 %	4 %
Córdoba	13.718	47 %	22 %	27 %	4 %
Granada	12.531	48 %	19 %	31 %	2 %
Huelva	10.085	39 %	27 %	30 %	4 %
Jaén	13.498	51 %	23 %	22 %	4 %
Málaga	7.276	35 %	25 %	37 %	3 %
Sevilla	14.001	34 %	29 %	33 %	4 %
Huesca	15.680	40 %	31 %	26 %	3 %
Teruel	14.804	54 %	23 %	19 %	4 %
Zaragoza	17.194	28 %	36 %	33 %	3 %
Asturias	10.565	31 %	41 %	23 %	5 %
Baleares	5.014	24 %	31 %	37 %	8 %
Ciudad Real	19.749	49 %	26 %	20 %	5 %
Cuenca	17.061	61 %	17 %	18 %	4 %
Guadalajara	12.190	51 %	22 %	25 %	2 %
Madrid	7.995	4 %	40 %	51 %	5 %
Toledo	15.368	50 %	25 %	21 %	4 %
Avila	8.048	62 %	13 %	21 %	4 %
Burgos	14.269	47 %	24 %	24 %	5 %
Logroño	5.034	41 %	32 %	21 %	6 %
Palencia	8.029	43 %	29 %	24 %	4 %
Santander	5.288	35 %	35 %	27 %	3 %
Segovia	6.949	47 %	23 %	27 %	3 %
Soria	10.287	50 %	21 %	25 %	4 %
Valladolid	8.201	31 %	32 %	34 %	3 %
Barcelona	7.733	4 %	55 %	37 %	4 %
Gerona	5.886	20 %	42 %	35 %	3 %
Lérida	12.028	44 %	28 %	25 %	3 %
Tarragona	6.238	37 %	31 %	28 %	4 %
Badajoz	21.657	54 %	19 %	22 %	5 %
Cáceres	19.945	59 %	18 %	20 %	3 %
Coruña (La)	7.900	55 %	20 %	22 %	3 %
Lugo	9.800	64 %	15 %	17 %	4 %
Orense	7.300	65 %	16 %	16 %	3 %
Pontevedra	4.500	52 %	23 %	23 %	2 %

	Kms.2	P o b l a c i ó n A c t i v a			
		Sector Agrari	Sector Industrial	Sector Serveis	No clas-sificats
León	15.500	47 %	27 %	24 %	2 %
Salamanca	10.500	48 %	23 %	26 %	3 %
Zamora	12.300	58 %	17 %	20 %	5 %
Albacete	14.858	50 %	22 %	27 %	1 %
Murcia	11.000	36 %	32 %	28 %	4 %
Alicante	6.863	23 %	45 %	28 %	4 %
Castellón	6.679	45 %	31 %	21 %	3 %
Valencia	10.763	31 %	33 %	34 %	2 %
Alava	3.000	18 %	55 %	23 %	4 %
Guipúzcoa	2.000	11 %	55 %	28 %	4 %
Vizcaya	2.200	10 %	55 %	32 %	3 %
Navarra	10.421	32 %	39 %	26 %	3 %

FONT: "Renta Nacional de España y su distribución provincial" Banco de Bilbao 1967"

TAULA 10
 SALDO MIGRATORI ANUAL PER 100.000 HABITANTS
 SEGONS PROVINCIAS, REGIONS I ANYS

	Mitja anual 1951-1960 per 100.000 h. 31-12-55	Mitja anual 1962-1965
CONJUNT NACIONAL	-300	-269
Almeria	-1.601	-1.872
Cádiz	-142	-981
Córdoba	-1.303	-2.297
Granada	-1.837	-2.115
Huelva	-229	-1.329
Jaén	-2.025	-2.319
Málaga	-974	-993
Sevilla	-290	-1.127
ANDALUCIA	-1.014	-1.575
Huesca	-590	-694
Teruel	-1.648	-2.703
Zaragoza	-258	221
ARAGON	-614	-521
ASTURIAS	23	-205
BALEARES	56	410
Palmas (Las)	-186	162
Santa Cruz de Tenerife	29	-251
CANARIAS	-73	-52
Ciudad Real	-1.097	-2.023
Cuenca	-1.777	-3.240
Guadalajara	-1.779	-2.032
Madrid	1.835	996
Toledo	-1.291	-1.775
CASTILLA LA NUEVA sense Madrid	-1.378	-2.179
Avila	-1.654	-1.719
Burgos	-1.530	-1.580
Logroño	-918	-395
Palencia	-1.300	-2.067
Santander	-628	-394
Segovia	-1.476	-1.843
Soria	-1.734	-2.354
Valladolid	-826	-554
CASTILLA LA VELLA	-1.183	-1.189

	Mitja anual 1951-1960 per 100.000 h. 31-12-55	Mitja anual 1962-1965
Barcelona	1.771	2.812
Gerona	305	1.012
Lérida	-358	-192
Tarragona	-233	993
CATALUÑA	1.233	2.255
Badajoz	-1.128	-2.546
Cáceres	-1.487	-2.434
EXTREMADURA	-1.271	-2.502
Coruña (La)	-610	-658
Lugo	-1.230	-1.173
Orense	-1.017	-2.505
Pontevedra	-1.039	-754
GALICIA	-911	-1.093
León	-615	-796
Salamanca	-1.358	-1.813
Zamora	-1.494	-2.254
LEON	-1.064	-1.445
Albacete	-2.087	-2.872
Murcia	-913	-827
MURCIA	-1.301	-1.458
NAVARRA	-522	184
Alicante	207	818
Castellón	-3	588
Valencia	-231	1.085
VALENCIA	-76	940
Alava	552	2.199
Guipúzcoa	1.151	1.438
Vizcaya	1.469	2.288
VASCONGADAS	1.260	1.984

FONT: I.N.E. "Movimientos de población"

TAULA 26
EVOLUCIÓ DE L'ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ ACTIVA PER SECTORS A ESPANYA

<u>Anys</u>	<u>Agricultura i pesca</u>	<u>Indústria</u>	<u>Serveis</u>
1900	58	15	17
1910	54	16	20
1920	59	22	19
1930	48	31	21
1940	51	24	25
1950	50	25	25
1960	42	31	27
1965	32	35	33
1970	26	38	36

FONT: I.N.E.
 FOESSA, 1970

TAULA 27
ESPANYA (MOVIMENTS MIGRATORIS)
TREBALLADORS QUE HAN ABANDONAT EL SECTOR AGRARI.

<u>Anys</u>	<u>Anys</u>	<u>Anys</u>
1950... 35.000	1956... 47.000	1962... 99.000
1951... 39.000	1957... 50.000	1963... 97.000
1952... 40.000	1958... 57.000	1964... 178.000
1953... 41.000	1959... 59.000	1965... 198.000
1954... 42.000	1960... 61.000	1966... 150.000
1955... 43.000	1961... 76.000	

FONT: I.N.E.

TAULA 28
DENSITAT DE POBLACIÓ (Habitants per Km2) D'ALGUNES PROVÍNCIES SIGNI-
FICATIVES: EVOLUCIO TEMPORAL.

	<u>1920</u>	<u>1950</u>	<u>1960</u>	<u>1965</u>	<u>1970</u>
Barcelona	175	288	372	436	503
Madrid	134	342	326	399	487
País Basc	106	146	189	228	272
Reste ESPANYA	38	47	49	49	50
Mitja d'ESPANYA	42	55	60	63	67

FONT: I.N.E.

A) Activitats de caràcter general	<u>24,09</u>
1. Serveis generals	11,17
2. Defensa	12,92
B) Activitats socials i per a la comunitat	<u>37,53</u>
3. Educació	15,48
4. Sanitat	1,74
5. Seguretat social, Beneficiència, Pensions	13,84
6. Vivenda	4,33
7. Altres serveis	2,14
C) Activitats econòmiques	<u>27,96</u>
8. Administració general	0'41
9. Agricultura, ramaderia	9,25
10. Minería, construcció, indústries vàries	3,43
11. Energia	0'31
12. Transports i comunicacions	14,81
13. Comerç	0'37
14. Turisme	0'38

TAULA 30

PROCEDENCIA DELS INGRESSOS PÚBLICS 1970-1972

(mils de pessètes)	1970	1971	1972
Impostos directes	86.096	99.000	115.000
Impostos indirectes	174.651	189.900	225.100
Altres ingressos	45.348	81.250	88.380

Madrid	48
Reste de Castalia i Leion	3
Casne i València	5
Islas	2
Gala	2
Astúries i Santander	2
Pais Basc i Navarra	4
Barcelona	7
Reste de Catalunya i Balears	3
Aragó	4
València i Múrcia	3
Andalusia Oriental	4
Andalusia Occidental i Ceuta i Melilla	6
Canàries i possessions ultramarines	6
	100 (543)

FONT: Informe FOESSA 1970

TANIA DE
ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ ESPANYOLA PER EDATS (1965)

ANYS	HOMES	DONES
0-4	1.562.764	1.490.367
5-9	1.535.706	1.464.700
10-14	1.397.500	1.329.495
15-19	1.325.885	1.307.380
20-24	1.228.741	1.156.495
25-29	1.003.866	1.035.472
30-34	1.165.593	1.201.509
35-39	1.144.437	1.177.080
40-44	1.063.093	1.095.961
45-49	831.298	941.154
50-54	796.660	911.978
55-59	753.616	845.818
60-64	641.886	757.124
65-69	480.058	620.339
70-74	324.123	445.343
75 i més	370.428	614.358
no consta	48.372	42.820
TOTAL	15.459.925	16.437.392

FONT: I.E.S.

TAULA 33

EVOLUCIÓ DE LA DENSITAT PER PROVINCIAS D'ESPANYA: 1900-1970

Províncies	Taxes de na- talitat 1970							Taxes de mor- talitat 1970						
	1900	1920	1930	1940	1950	1960	1965	1970	1970	1970	1970	1970	1970	
Almeria	41	41	39	41	41	41	42	43	22	25	9	7		
Cádiz	59	69	81	95	111	116	120	120	20	20	8	8		
Córdoba	33	41	49	55	57	58	55	53	21	21	10	10		
Granada	39	51	51	59	62	61	58	59	19	19	8	8		
Huelva	26	35	35	36	36	40	39	39	20	20	8	8		
Jaén	35	50	50	56	57	54	51	49	21	21	8	8		
Málaga	70	84	84	93	103	107	109	119	23	23	8	8		
Sevilla	40	58	58	69	79	88	96	95	11	11	9	9		
Huesca	16	16	15	15	15	15	15	15	12	12	11	11		
Teruel	17	17	17	16	16	15	13	12	17	17	8	8		
Zaragoza	25	29	31	35	36	38	41	44	16	16	4	4		
Oviedo	59	70	75	79	84	94	95	99	19	19	10	10		
Balears	62	68	73	81	84	88	98	111	18	18	9	9		
Ciudad Real	16	22	25	27	29	30	27	26	15	15	10	10		
Cuenca	15	16	18	20	20	18	16	14	12	12	7	7		
Guadalajara	16	17	17	17	17	15	13	12	22	22	9	9		
Madrid	97	134	173	198	241	326	399	474	13	13	10	10		
Toledo	25	29	32	31	84	34	31	31	14	14	9	9		
Avila	25	26	27	29	31	30	27	25	16	16	9	9		
Burgos	24	24	24	27	28	27	25	25	16	16	9	9		
Logroño	38	38	40	44	46	46	46	47	15	15	10	10		
Palencia	24	24	26	27	29	28	26	23	18	18	8	8		
Santander	52	62	69	74	77	82	84	88	16	16	10	10		
Segovia	23	24	25	27	29	28	26	23	12	12	8	8		
Soria	15	15	15	16	16	14	12	11	19	19	10	10		
Valladolid	34	34	37	41	42	44	46	50	8	8	8	8		

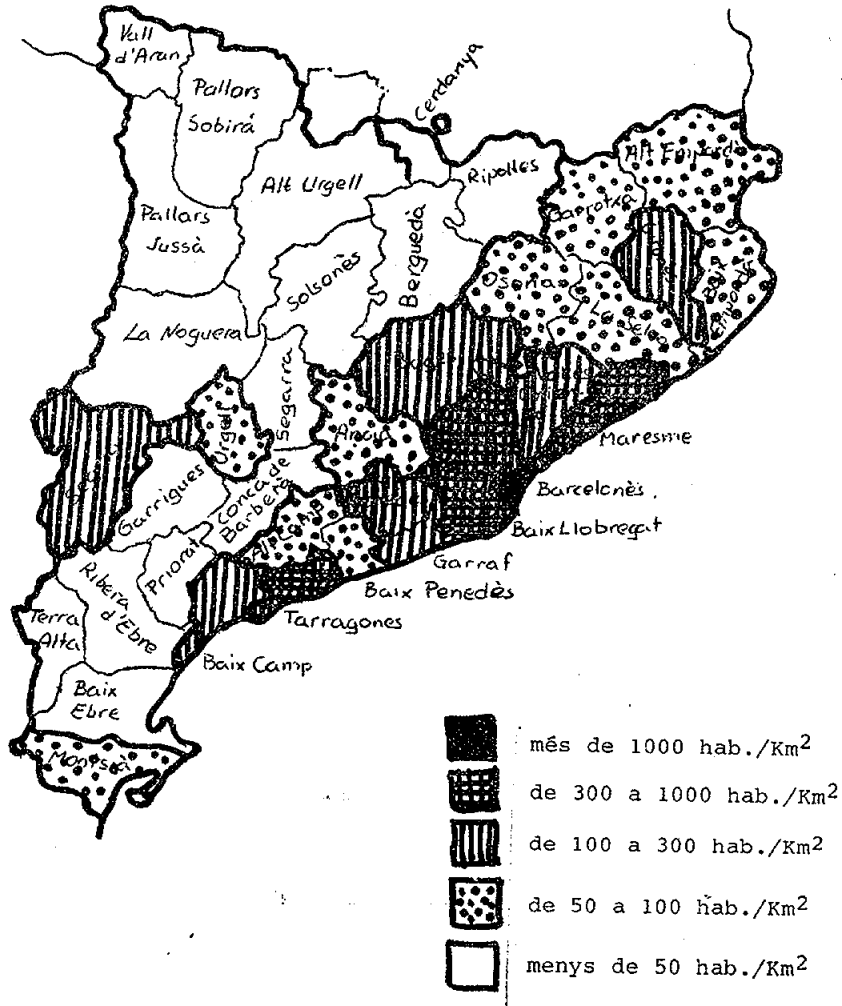
TAULA 33 (continuació)

Províncies	Taxes de na-										Taxes de mor-	
	1900	1920	1930	1940	1950	1960	1965	1970	talitat 1970	20 per mil	talitat 1970	8 per mil
Barcelona	136	174	233	250	289	372	436	508	508	20	16	10
Girona	51	55	55	55	56	60	66	70	70	16	16	9
Lleida	23	26	26	25	27	28	28	29	29	16	17	11
Tarragona	54	57	56	54	57	58	64	69	69	17	17	11
Badajoz	24	30	32	34	38	39	34	32	32	18	18	9
Càceres	18	21	23	36	28	27	24	23	23	16	16	9
La Coruña	83	90	97	112	121	126	127	127	127	17	17	9
Lugo	47	48	48	52	52	49	46	42	42	13	13	11
Orense	55	56	58	63	64	62	60	57	57	12	12	10
Pontevedra	102	119	126	143	149	151	161	167	167	20	20	9
León	25	27	29	32	35	38	36	35	35	16	16	9
Salamanca	31	31	32	37	39	39	36	35	35	17	17	9
Zamora	22	22	23	24	26	24	22	20	20	14	14	10
Albacete	16	20	22	25	27	25	23	23	23	20	20	9
Murcia	53	58	59	65	69	73	74	76	76	23	23	9
Alacant.	68	75	80	89	92	104	118	134	134	21	21	9
Castelló	47	46	46	47	49	51	55	58	58	17	17	11
València	75	86	97	117	125	133	147	164	164	19	19	9
Alava	32	33	35	38	39	46	58	68	68	20	20	7
Guipúzcoa	97	129	151	166	187	237	284	315	315	21	21	7
Vizcaya	142	186	221	232	259	343	415	474	474	21	21	7
Las Palmas										28	28	6
Sta. Cruz de Tenerife										22	22	6

B) MAPES I GRÀFIQUES

DENSITAT DE POBLACIÓ
PER COMARQUES (1970)

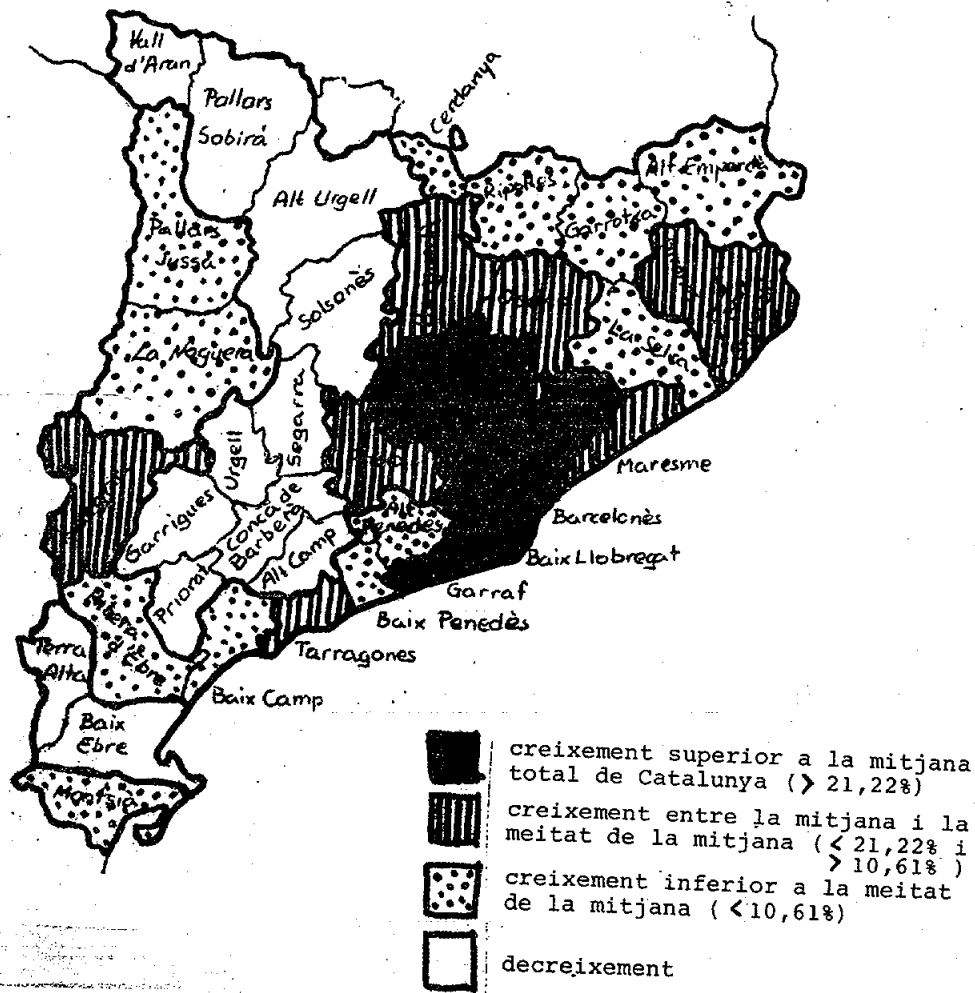

FONT: "Memòria Econòmica de Catalunya, 1971". Càmara Oficial de Comerç, Indústria y Navegación, pág. 83.

EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA
 DINÀMICA DE LA POBLACIÓ
 % CREIXEMENT 1950-1960
 DE LA POBLACIÓ COMARCAL

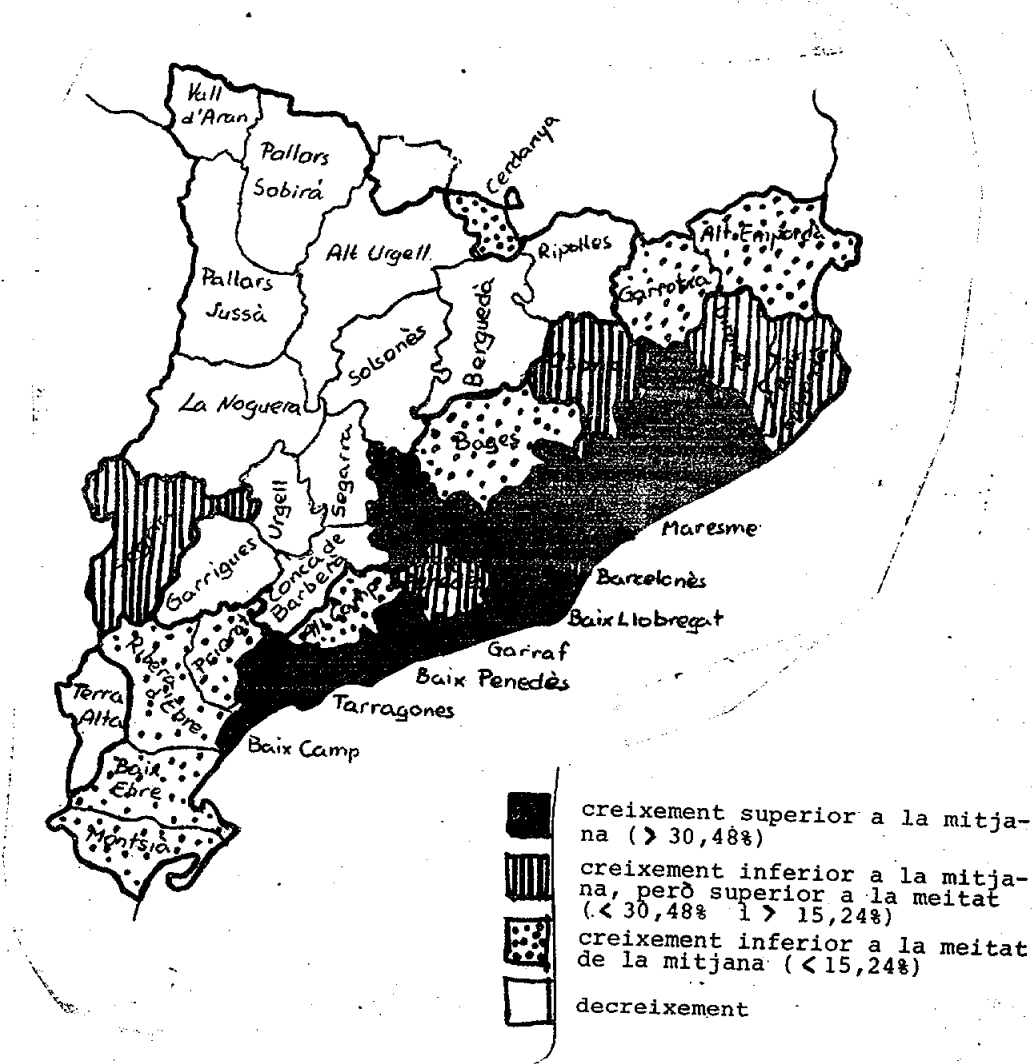

MITJANA DE CREIXEMENT: 21,22 %

FONT: QUADRE 3 (p.39) de "Catalunya: demografia i indústria"
 Servei d'Estudis de Banca Catalana.

EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA
% CREIXEMENT 1960-1970
PER COMARQUES

MITJANA DE CREIXEMENT: 30,48 %

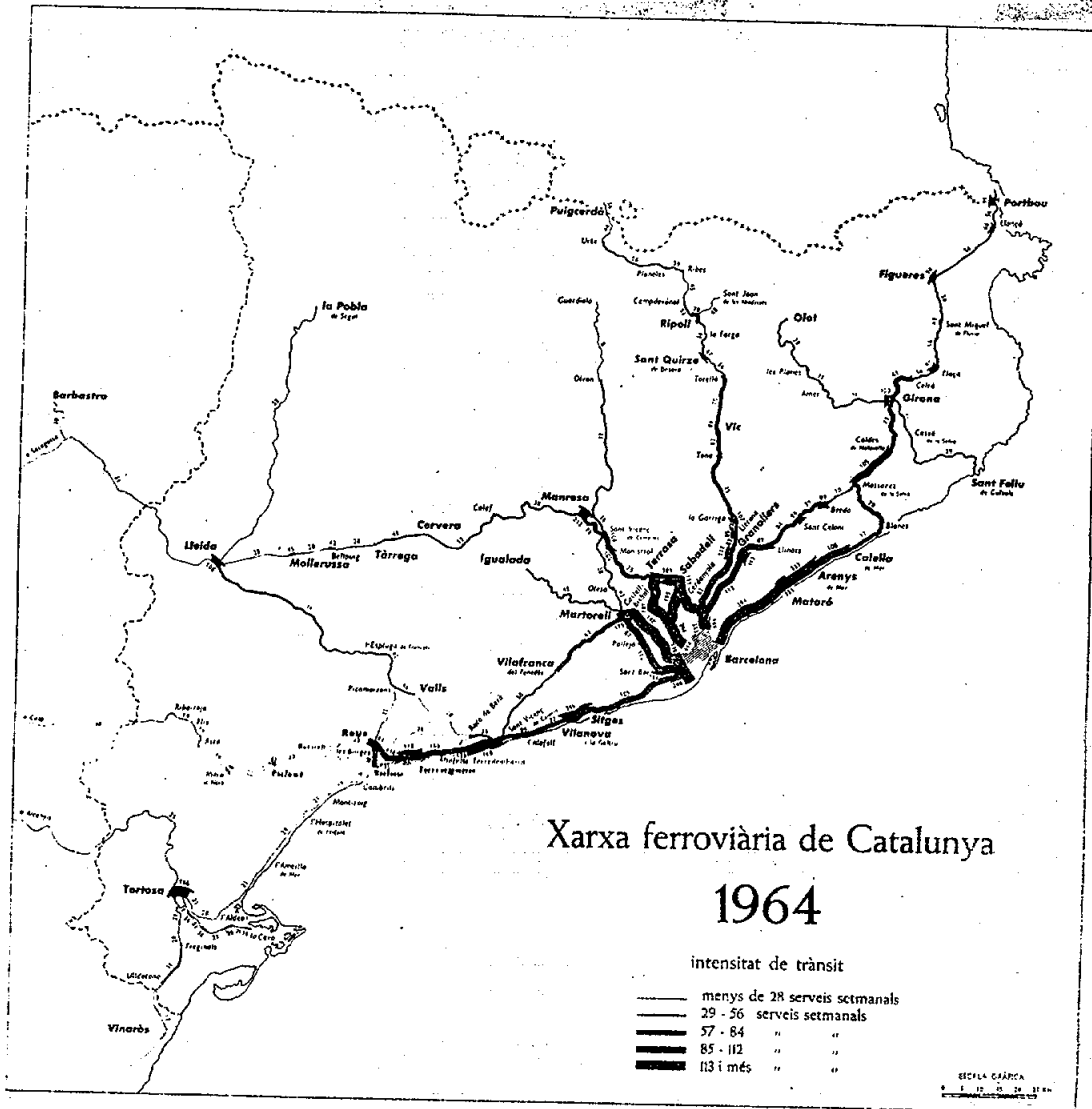
FONT: "Memoria Económica de Cataluña"
Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación, 1971.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

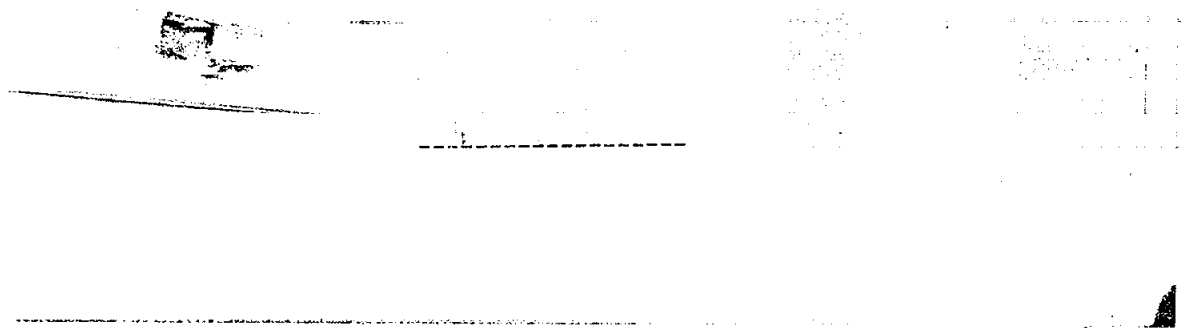
101

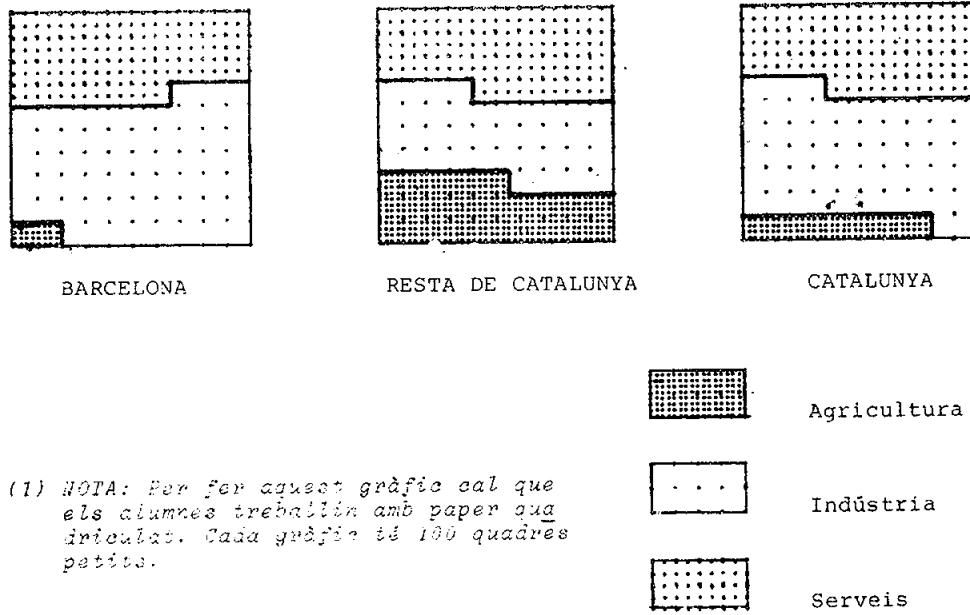
FONT: "Evolució de les àrees de trànsit dels autobusos de línia de Catalunya. 1934-1964". Servei d'Estudis de Banca Catalana.

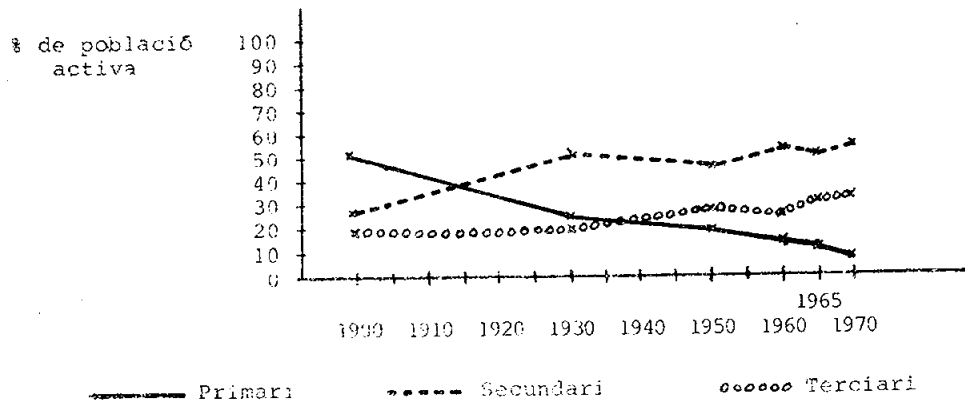

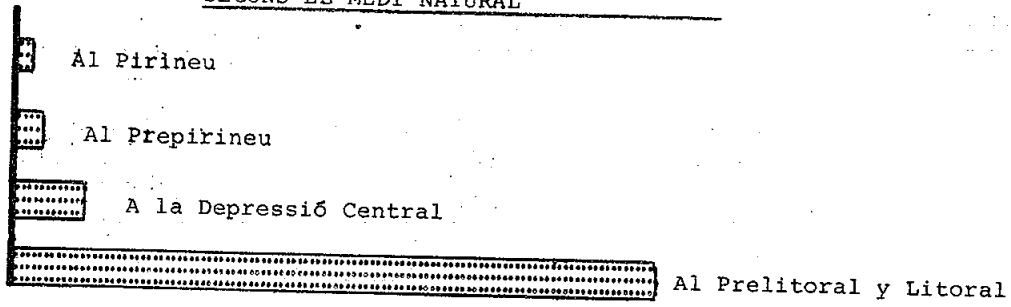
GRÀFIC 3 - POBLACIÓ ACTIVA DE BARCELONA, PER SECTORS,
 COMPARADA AMB LA DE LA RESTA DE CATALUNYA
 I LA DEL TOTAL DE CATALUNYA - 1970 - (Tant per cent)
 (1)

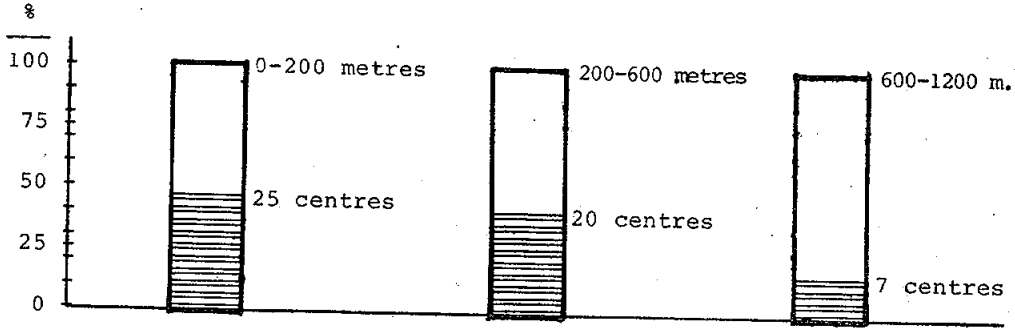
GRÀFIC 4 - EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA DE CATALUNYA PER SECTORS
 (Tant per cent)

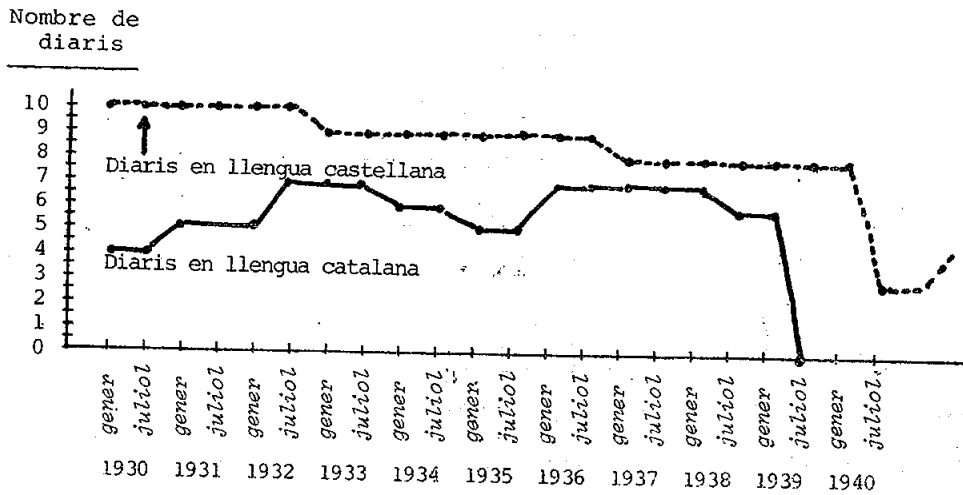
GRÀFIC 5 - LOCALITZACIÓ DELS CENTRES DE TRANSIT SEGONS EL MEDI NATURAL

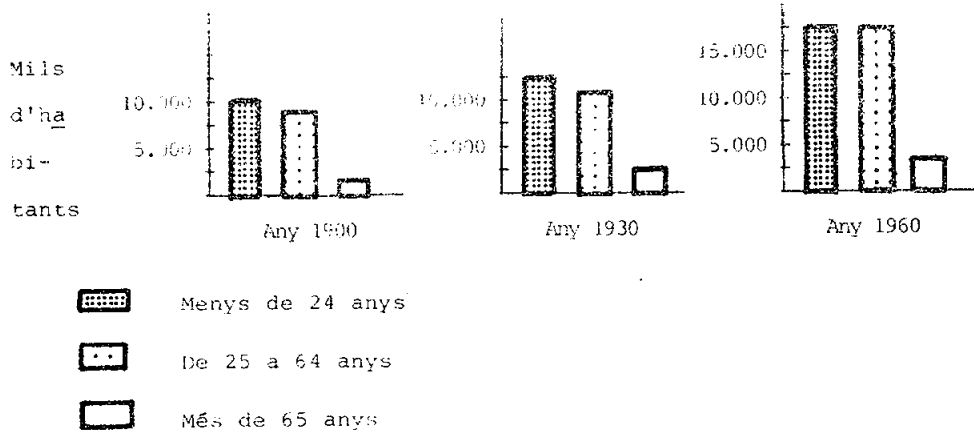
GRÀFIC 6 - ALTITUD (en metres) I ÀREES DE TRANSIT

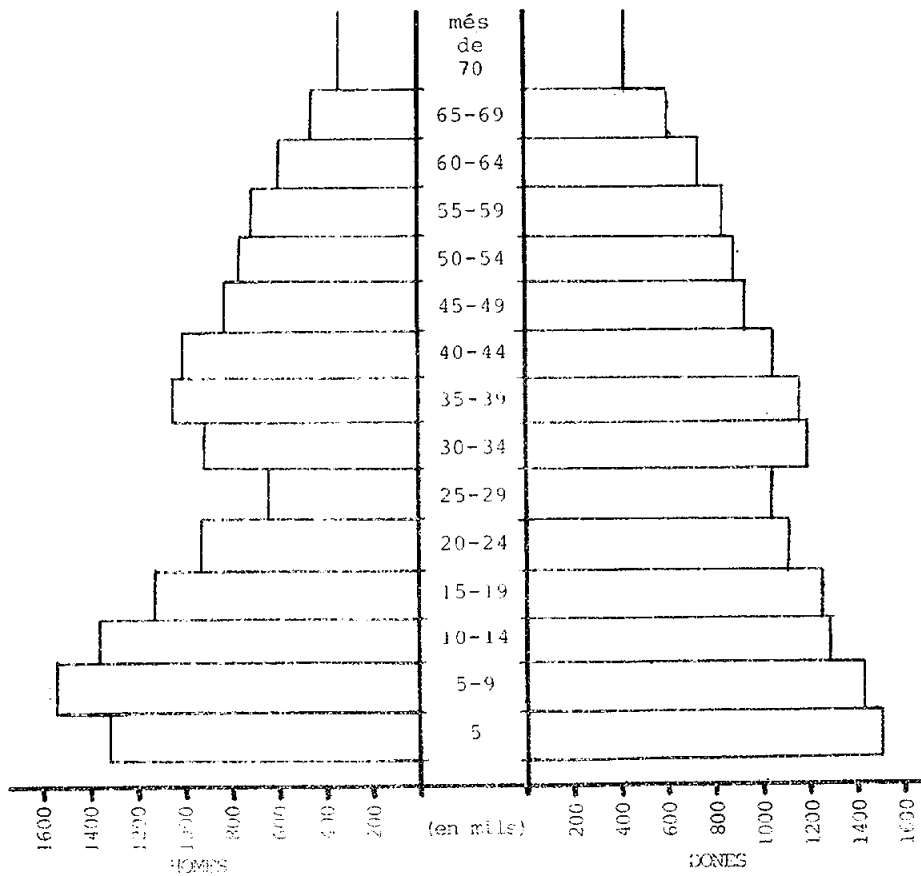
GRÀFIC 7 - PREMSA DIÀRIA DE BARCELONA, DE 1930 a 1940.

GRÀFIC 8 - PIRAMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ ESPANYOLA. 1965

GRÀFIC 9 - PIRAMIDE D'EDATS DE LA POBLACIÓ ESPANYOLA. 1965

c) DOCUMENTS

TEXTOS SOBRE NACIÓ I ESTAT

"Entre nosaltres només hi ha d'espanyol la ciència oficial, els llibres de text fets amb retalls d'obres estrangeres, els expedients apagallums de totes les iniciatives, certs periòdics que creixen com el gram a Barcelona, les Reials Ordres que imposen lleves cada cop més grans i més penoses, les lleis de pressupostos que ordenen noves contribucions, els cobradors i executors d'apremis, els investigadors, tots els empleats de variada mena que fan d'estiracordes de la indústria, del comerç i de la propietat, els costums dels regidors, la conducta dels nostres polítics. Es a dir: l'Estat espanyol o castellà i tots els ordres d'interessos que aquest Estat representa.

Es això el que victoregen i aplaudeixen aquestes colles d'empleats i gent forastera que pels carrers de Barcelona han esplaiat indignacions patriòtiques: el modus vivendi seu, la seva indústria, el pa de cada dia, la nòmina que els paga o volen que els pagui aquest Estat que, amb la seva conducta ha guanyat per als pobles d'Espanya el qualificatiu de bàrbars que, no als Estats Units, sinó a tot arreu ens prodiguen." (E. Prat de la Riba, "Catalanisme i revolució burgesa" pàg. 158-59)

P. Quina és la pàtria dels catalans?

R. Catalunya.

P. Té algun fonament la distinció "pàtria petita i pàtria gran"?

R. Cap; l'home té una sola pàtria, com té un sol pare i una sola família. Lo que generalment s'anomena "pàtria" gran no és sinó l'Estat compost de vàries agrupacions socials que tenen la condició de veritables pàtries.

P. Espanya no és doncs la pàtria dels catalans?

R. No és més que l'Estat o agrupació política a que pertanyen."

(Prat de la Riba, "Catalanismo y república española", pàg. 119-120)

"Article segon. A les escoles maternals i de pàrvuls de Catalunya l'ensenyança es donarà exclusivament en llengua materna, çatalana o castellana.

Article tercer. A les Escole primàries es donarà, també, l'ensenyament en llengua materna, sigui castellana o catalana, i s'ense-

nyarà als deixebles catalans, a partir dels vuit anys, el coneixement i la pràctica de la llengua espanyola, a fi d'aconseguir que la parlin i l'escriquin amb tota correcció." (Decret sobre la llengua promulgat pel Govern de la República de 1931)

"Però nosaltres no dubtàvem, no. Nosaltres vèiem l'esperit nacional, el caràcter nacional, el pensament nacional; vèiem el dret, vèiem la llengua; i de llengua, dret i organisme de pensament i caràcter i esperit nacionals en trèiem la Nació; això és, una societat de gent que parlen una llengua pròpia i ténen un mateix esperit que es manifesta u i característic per sota la varietat de tota la vida col·lectiva.

I vèiem més: vèiem que Catalunya tenia llengua, dret, art propi, que tenia un esperit nacional, un caràcter nacional, un pensament nacional; Catalunya era, doncs, una nació. I el sentiment de pàtria viu en tots els catalans, ens feia sentir que pàtria i nació eren una mateixa cosa, i que Catalunya era la nostra nació, igual que la nostra pàtria." (Prat de la Riba, "Catalanisme...", pàg. 180)

"Catalunya és un Estat autònom dintre de la República espanyola".
(Article primer de l'Estatut de Catalunya (14-VII - 1931))

"Enclavada Catalunya en l'àrea geogràfica coneguda amb el nom d'Espanya, som espanyols, de la mateixa manera que som europeus per estar compresa Espanya dintre del continent d'Europa. Governada Espanya per l'Estat Espanyol, els catalans som espanyols com a membres d'aquest Estat, com a ciutadans d'aquesta ciutat política. No en som, doncs, d'enemics d'Espanya, presa en aquest sentit (que és l'únic real), ni en combatre l'Estat espanyol volem altre cosa que refer-lo amb equitat i justícia i amb una organització més adequada i perfecta, dintre de la qual Catalunya pugui trobar una vida de llibertat i de progrés".

"La Veu de Catalunya" no és ni ha estat mai separatista, com no ho són ni ho han estat mai les Assemblees catalanistes; i les Bases de Manresa, programa de la gran majoria d'autonomistes catalans, són incompatibles amb una aspiració separatista. I això que diem

ara, ho hem dit sempre en aquestes planes, ho hem dit i repetit abans d'ara en les d'altres publicacions periòdiques, s'ha fet constatar repetidament en els documents en què d'una manera més seriosa i reflexiva s'ha exposat la nostra doctrina.

La nostra aspiració és una aspiració de llibertat, però també d'unió i solidaritat amb els demés pobles. Nosaltres, que volem fer més sòlida i durable i sobretot més justa la unió espanyola, presentem fórmules de pau, ens dirigim a les classes directores d'Espanya i els fem observar que les actuals bases d'unió no són equitatives, perquè sacrifiquen a la força del nombre elements estimadíssims de la nostra personalitat; els retraiem l'exemple de nombroses segregacions que no haurien vingut si s'hagués escoltat la veu dels que demanaven "un poco de llibertat" (fets que demostren que la unió d'ara no serveix per unir sinó per separar); i els presentem una nova constitució social que deixa als pobles units aquesta "mica de llibertat" que demanaven per poder continuar alguns que ja han marxat i sincerament continuen demanant els altres per fer més permanent i estable la unió actual. "

(Prat de la Riba, "Catalanisme... pàg. 167-68)

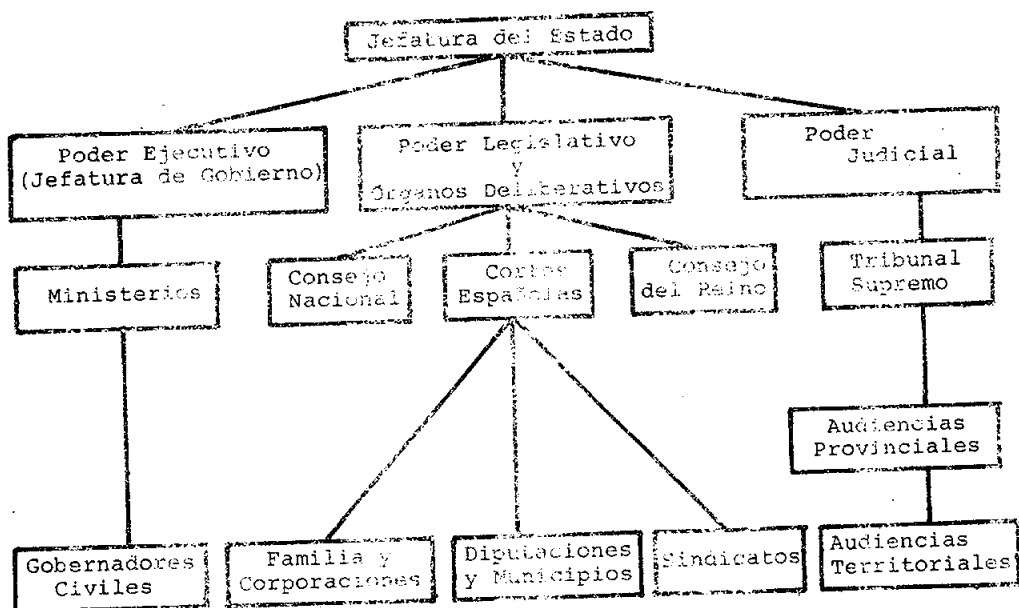
"Tots els moviments nacionals tenen un contingut democràtic que el proletariat ha de sostenir sense reserves... La posició, que nega el fet nacional i preconitza la constitució de grans unitats, sosté pràcticament l'absorció de les petites nacions per les grans i, per tant, l'opressió. El proletariat només pot tenir una actitud: sostenir activament el dret indiscutible dels pobles a disposar lliurement de llurs destins i a constituir-se en Estat independent si aquesta és llur voluntat. "Cap privilegi pera cap nació, cap privilegi per a cap idioma! Cap opressió, cap injustícia envers la minoria nacional!..."

La lluita pel dret dels pobles a la independència no presuposa la disgregació dels obrers de les diverses nacions que formen l'Estat mitjançant l'existència d'organitzacions independents."

Andreu Nin

("Els moviments d'emancipació nacional", 79)

ORGANIGRAMA DE L'ESTAT ESPANYOL

FONT: "Consultor" Santillana - 62 (pàg. 221).

D) BIBLIOGRAFIA

Ens limitarem a donar una bibliografia mínima de llibres de consulta pel mestre de cara a aprofundir els conceptes transcrits en l'apartat II, una llista breu d'obres de caràcter general que tenen relació amb la temàtica desenvolupada en els diferents nivells, una llista de les monografies existents sobre comarques i ciutats de Catalunya, i finalment algunes publicacions sobre didàctica.

En general es tracta d'obres que poden ésser adquirides per a qualsevol escola.

1.- L L I B R E S B A S I C S D E C O N S U L T A

- HARNECKER MARTA "Los conceptos fundamentales de materialismo histórico" Ed. siglo XXI, 1970
- GINER SALVADOR "Introducción a la sociología" Ed. Península, 1973. (Hi ha edició catalana a Ed. 62, però és més antiga i la castellana és més completa)
- SAUVY ALFRED "La población" Ed. 62

2.- O B R E S R E L A C I O N A D E S A M B E L S T E M E S T R A C T A T S

- MATAS TORT i altres "Atles de Catalunya" Geogràfic, Econòmic, Històric Ed. Diàfora. Barna 1974.
"Atles didàctic universal". Spes ed. Bibliograf. Bar. 1974. (Hi ha edició catalana i castellana).
- MALUQUER Joaquim "Població i societat en l'àrea catalana" Barcelon Ed. A. C., 1965
- TRIAS FARGAS Ramon "Introducció a l'economia de Catalunya", Barcelon Ed. 62, 1972
- JUTGLAR BERNAUS Antoni "Les classes socials a Catalunya", Barcelon Ed. Bruguera, 1967.
- FERNANDEZ de Castro, I. "Clases sociales en España en el umbral de los 70" Ed. Siglo XXI, Madrid, 1974
- GOYTRE Antonio "Introducción al Régimen Político español" Barcelon Ed. Ariel, 1971
- SOLE TURA Jordi "La estructura del Poder en España", Madrid, Ibérica Europea de Ediciones, 1967
- BARDAVIO Joaquín "Campo y Ciudad en la geografía española" Mad Salvat-Alianza Editorial (RTV). 1970.
- VILA VALENTI - CAPEL "Catalunya dins l'Espanya moderna" Barcelona. Ed. 1964 (el volum primer)
- VILAR Pierre "La Península Ibérica", Barna. Ed. Ariel, 1968.
- VILA VALENTI J. i ALTRES "Informe sociológico sobre la situación social de España", 1970 (Informe Foessa - Edición de Madrid, Euramérica, 1972.

3.- OBRES SOBRE COMARQUES I CIUTATS DE CATALUNYA

- SOLE SABARIS I ALTRES "Geografia de Catalunya" Barcelona. Ed. Aedos
1958-1973 (el 2on i 3er volum dedicats a comarques)
- BANCA CATALANA, Servei d'Estudis "La comarca d'Olot. Una aproximació a la seva realitat econòmica". Ed. Ariel, 1966.
- LLADONOSA J., PORTA F., MIQUEL S., VALLVERDU J., GABERNET J., "Lleida problema i realitat". Barcelona, Ed. 62, 1967.
- LLUCH E., GIRALT E., "L'economia de la Regió de l'Ebre" Barcelona Servei d'Estudis Banca Catalana, 1967.
- LLUCH E., GIRALT E., "L'economia de la Regió de Tarragona", Barcelona, Servei d'Estudis B. Catalana, 1968.
- MUNTANER PASQUAL J.M. "Sant Sadurn d'Anoia i l'Alt Penedès", Barcelona, Bº de Expansión Comercial, 1969.
- MUNTANER PASQUAL J. M. "Sant Agrià del Besòs, un municipi en transformació". Barna, Bº de Expansión Comercial, 1968.
- MUNTANER J. M., NADAL J. "Granollers i el Vallès Oriental". Barcelona, Bº de Expansión Comercial, 1969.
- CONSEJO ECONOMICO SINDICAL Hi ha diferents monografies de diferents ciutats i comarques. Cal consultar a la Delegació de Sindicats.
- Revista C.A.U. "La gran Barcelona"
"El Fet urbà a Barcelona" (n. 19)
- CAPELLADES J. MARCOS J.A., MASJUAN "Estudio socio-económico y de planificación de servicios sociales de Mataró" Barcelona. ISPA. 1967.
- CAPELLADES J., MARCOS J. A., MASJUAN "Estudio socio-económico y de planificación de servicios sociales de la ciudad de Terrassa" Barcelona ISPA, 1967.
- COMISION MIXTA DE COORDINACION ESTADISTICA "Bibliografía Económica de Cataluña. 1960-1969". Barcelona CMCE, 1971.
(Aquesta publicació té interès perquè s'hi recullen totes les publicacions existents, àdhuc a nivell d'articles de revista, respecte a informació econòmica de Catalunya -informació econòmica en sentit ampli: demografia, urbanisme...)

4.- OBRES DE DIDACTICA

- PLANS Pedro "Orientaciones sobre didáctica de la geografía" Madrid, Ed. Magisterio Español, 1967
- UNESCO "Método para la enseñanza de la geografía" Barcelona, Ed. Teide, 1969.
- RICO VERCHER M. "Diálogo con la comunidad. (Estudios del medio ambiente)". Valladolid, Ed. Miñón, 1971.
- JAROLIMECK J. "Las ciencias sociales en la educación elemental" México, Ed. Pax, 1969.

En la sèrie 17 dels manuals UTEHA, n'hi ha alguns dedicats a aquests temes, per exemple:

TIEDT S.W., TIEDT I.M. "Estudios sociales" "Actividades imaginativas para la escuela primaria".
México, Uteha, 1968.

MURRAY - POLNEY "Mejoramiento de los estudios sociales"
México, Uteha, 1968.

SCHAIN "Cómo enseñar y qué evitar en los estudios sociales".
México, Uteha, 1968.

Introducció

Aquest apèndix intenta donar unes orientacions, del tot provisionals i no matitzades suficientment, sobre les possibilitats de recursos didàctics i pedagògics que els mestres poden fer servir per desenrotllar els temes dels 5 primers nivells de l'àrea social d'EGB. La dificultat de no haver pogut accedir directament a tota la producció d'audiovisuals que hi ha actualment en el mercat, i de no haver-la estudiat suficientment a fons fa que la nostra valoració no sigui ni completa ni definitiva; en tot cas, orientadora. La tònica general de les diapositives del mercat espanyol -pel que coneixem- és de bastant baixa qualitat, tant tècnica com de contingut (guió, temes, repetició dels programes oficials, manca d'originalitat expositiva, caràcter ideològic, etc.), degut a la qual cosa s'imposa un criteri selectiu. El mateix cal dir pel que fa referència als films i amb unes característiques peculiars; ja que la majoria d'ells provenen d'ambaixades i consolats amb una forta dosi propagandística, encara que sembli que no s'ho proposen directament, i amb pocs temes de ciències socials. Gran part del mercat de les diapositives està controlat per l'ensenyament religiós afins a l'Opus amb la consegüent orientació ideològica i deformació (científica) de la realitat, encara que a nivell tècnic les diferències són notables entre la pedagogia tradicional i la de caire tecnocràtic (un exemple il·lustratiu és la diferència metodològica que pot haver-hi entre els llibres de l'editorial S.M. i els de la SANTILLANA).

Donat que la major part de les activitats que hem proposat al llarg del treball estan pensades a partir de sortides, que considerem sens dubte que és el mitjà idoni, però que en moltes escoles del país és difícil de posar en pràctica, creiem que és important experimentar la manera adequada d'utilitzar els audiovisuals.

La següent recensió és només un primer pas que cal seguir, a partir d'una anàlisi més estudiada de la seva qualitat i de les seves possibilitats d'utilització.

1. - DIAPPOSITIVES

Donarem una relació dels diferents "tipus" de diapositives en ordre de preferència -segons el nostre criteri i informació- fent un comentari, si podem, de les característiques específiques de cada "tipus".

DIDAUVIS: L'elaboració tècnica és bastant acurada i acabada i l'equip que les ha realitzades té una suficient confiança pedagògica, encara que no haguem pogut analitzar-les d'a prop.

La part social es redueix pràcticament a la geografia, que és una deficiència de cara a recursos d'utilització.

ANCORA: Elaborades per un equip de mestres i professors de bastant de solvència pedagògica. Hi ha una mica de dispersió en tota la temàtica de les diapositives. Cal que el mestre es faci un guió previ, amb els objectius molt definits, i seleccioni les diapositives com element expositiu i clarificador. No esperar mai que les diapositives resolguin tota la papereta. Bàsicament el tema és geografia física i humana de Catalunya i Espanya.

S.M.: Editorial lligada als religiosos maristes. Les diapositives són fetes dintre la denominació "Naturaleza y Sociedad" i abarquen fins a 4rt. curs. La línia d'enfoc i contingut és de signe tradicional.

HIARES: Editades a Madrid (Arturo Soria, 330). Els sis cursos d'EGB tenen una sèrie de temes de l'àrea social amb dotze diapositives cada un i un text explicatiu i didàctic. Encara que la temàtica està tractada parcialment, té una certa coherència expositiva i es poden seleccionar alguns temes útils. Per exemple, les diapositives de Barcelona "ciutat industrial". Hiars és una de les més grans empreses editorials de diapositives.

MAGISTERIO ESPAÑOL: Aquestes diapositives pertanyen a la coneguda editorial ex-falangista; avui en dia més lligada als grups d'editorial catòlica i alguns tecnòcrates. La realització i la didàctica de les diapositives és força interessant i encara que hi ha temes superflus i ideològics, poden aprofitar-se'n alguns, com el de "comprar y vender": I. Las tiendas, II. Hay muchas clases de tiendas, III. El comercio, IV. Como se compra y vende, V. El comercio a través del tiempo y del espacio. VI. Recapitulación y evaluación. Tots els temes tenen una estructura semblant en quant a exposició, amb aquesta part "històrica", que és una inserció metodològica digna de destacar.

TAUVI: (Bori i Fontestà, 18, Barcelona): Segueix al peu de la lletra les indicacions del MEC i estan fabricades per ENOSA (Gran indústria audiovisual). No hem pogut comprovar la qualitat tècnica, però en quant a contingut, el guió del quart curs dona

C.D.: (Complementos Didácticos). Barcelona. Nova editorial particular i profana en la matèria, que ha tret aquests anys els primers cursos de diapositives d'EGB. Cada diapositiva, amb una tècnica acurada, té una fitxa de cartolina que explica el "contingut". Però li manca un programa general i més recursos didàctics pel treball del nen.

DIATECA: Dels PP.Claretians. Té un cert interès des del punt de vista de realització tècnica i algun aspecte concret didàctic. Però és l'exemple més palès de deformació ideològica de la realitat (crítica religiosa i immobilista de la realitat social). El lloc de preferència on les hem posades indica el grau de valoració que li concedim.

FILMINAS DON BOSCO: De la central Catequística Salesiana. Aquestes diapositives tenen els mateixos inconvenients que les anteriors, reforçats i ampliat per la dispersió didàctica i el reaccionarisme portat a l'extrem. Dintre del programa oficial volen ser un instrument "catequitzador".

Si es vol informació més concreta, tenim unes fitxes al Dep. de Sociologia de "Rosa Sensat" que estan a la disposició del públic.

Hi ha dues cases més que tenen diapositives i que no hem pogut consultar; però com que els primers sondeigs són favorables, encara que limitats a geografia, les apuntem com a possibles instruments vàlids de treball: són la Vicens Vives i la Teide.

2. FILMS

Referent a la utilització de les pel·lícules per a l'ensenyament de les ciències socials a l'escola, repetim que la pega principal radica en la monopolització de les fonts per part de les ambaixades i els consulats encara que ja es comença a disposar d'un material reduït, independent i algunes cases comercials del país s'hi estan dedicant (1). El problema principal és que s'ha d'adaptar el material existent als objectius previs de cada tema. Aquí ressenyarem una informació dels centres principals proveïdors de pel·lícules (el lloguer dels films a les ambaixades i consulats és gratuït) i adjuntarem algun títol que pot ser útil de cara al programa de ciències socials a

(1) Aquest apèndix didàctic va estar fet a mitjans de 1972 i des d'aleshores han sorgit novetats que no hem pogut analitzar. En el camp filmic només volem destacar el notable intent de la pedagogia del cine de S.O.A.P. (amb delegació a Barcelona, Aribau, 80 - 1.) que pot donar uns resultats molt útils per a les ciències socials a EGB.

EGB. Degut a la manca de temps no hem pogut adjuntar la llista dels films disponibles, ja que és bastant extensa, però la tenim a "Rosa Sensat" a disposició. Així mateix tenim fitxes valoratives sobre alguns films.

CENTRES ON ES PODEN LLOGAR FILMS (Gratuïtament)

AMBAIXADA DEL CANADÀ: Nuñez de Balboa, 15, MADRID 1. Apartado de Correos 587. Edificio España, Grup III, planta 5
MADRID 13.

INSTITUT FRANÇAIS DE BARCELONA: Av. José Antonio, 617

INSTITUT ALEMANY DE CULTURA: Av. José Antonio, 591 - 3a.

INSTITUT BRITÀNIC: Amigó, 83

CONSOLAT DE CUBA: Passeig de Gràcia, 34

"ROSA SENSAT": Còrsega, 271 pral.

RESENYA D'ALGUNS FILMS

1er. nivell:

ANGOTE: és sobre la vida d'un nen esquimal, doblada al castellà i segons referències pot recomenar-se. S'ha de demanar a l'Ambaixada del Canadà.

VIVRE DANS UN PARC: Sobre el problema de la vivenda, tractat des d'una perspectiva francesa. Es pot demanar a l'Institut Francès de Barcelona. No sabem més detalls per poder fer una valoració més profunda.

2on. nivell:

Per aquest nivell s'ha de pensar de quina manera es fan assimilables les diferències entre pobles i ciutats, introduint el concepte de localitat i la funció dels serveis col·lectius. Aportem alguns exemples de films que poden servir.

LA CITE DES HOMES: de l'Institut Francès.

GENESES DE PARIS: Sobre la urbanització de París al 1970. De l'Institut Francès.

THE CITY AS MAN'S HOMES: (Series of the city) Doblada en espanyol, de l'Ambaixada del Canadà.

FERROVIARIS: Documental de l'Institut Alemany sobre la xarxa ferroviària a Alemanya; la seva construcció i conservació. És bastant ben feta, encara que en certs moments peca de propagandística.

3er. nivell:

24 HEURES DE LA REGIE RENAULT: Sobre el treball de muntatge a la factoria Renault. De l'Institut Francès. Pot ser interessant per a fer veure el procés de treball.

INTRODUCTION A LA POSTE MODERNE: Sobre la mecanització del correu modern. A més del treball en cadena es pot fer notar la complexitat dels serveis col·lectius. De l'Institut Francès.

SIX HEURES POUR FAIRE LE MONDE: És del mateix estil i també és de l'Institut Francès.

PIERE DE NE PAS PLIER: Tracta de la història d'un líder sindical. Feta en Francès. De l'Ambaixada del Canadà.

ES DE NOCHE: Document en colors de l'Institut Alemany de Cultura. Sobre el treball que es realitza a correus. Comprensible per a un 3er. o 4rt. nivell. Original en alemany i comentada en espanyol.

4rt. i 5è. nivells:

DES MAISONS ET DES HOMES: Sobre el problema que planteja l'urbanisme a França des del segle XIX. De l'Institut Francès.

THE REGION: De la sèrie sobre la ciutat. Doblada en espanyol. De l'Ambaixada del Canadà.

LE BOUDIER CANADIEN: És feta sobre la regió de Saguenay-Lac-St.Jean. Original en francès. De l'Ambaixada del Canadà.

EXPLOSION DEMOGRAPHIQUE: sobre el problema demogràfic, també en francès i de l'Ambaixada del Canadà.

MUCHACHOS PARA TODO: Documental en blanc i negre de l'Institut Alemany de Cultura, sobre treballs realitzats pel cos de bombers. Bastant ben feta. Original en alemany i comentada en espanyol.

OTAWA REFLECTION: Instituto Cinematográfico Canadiense, 1971. (A través de l'Ambaixada del Canadà) Doblada en castellà; en colors. Tot i tenir un to patriòtic i una velocitat d'exposició excessiva, és un film interessant que presenta una descripció de la ciutat d'Otawa. La ciutat i les seves àrees. Els recursos econòmics; transports (l'aeroport...). Institucions polítiques,

HELICOPTER CANADA I i II: National Film Board of Canada, 1967. (A través de l'Ambaixada del Canadà) En colors i doblada al castellà. Viatge en helicòpter per les grans regions físiques i econòmiques del Canadà. Pot servir per a l'estudi de països, comparant-ho amb Espanya. També inclou a més a més d'una visió dels aspectes físics i econòmics, una descripció de les institucions polítiques.

I N D E X   G E N E R A L

<u>I</u>	<u>INTRODUCCIÓ</u>	Pàg.
	A) L'objectiu del treball	1
	B) La funció de les ciències socials a l'escola	1
	C) Pla del treball	2
<u>II</u>	<u>CONCEPTES PER AL MESTRE</u>	
	Conceptes per al mestre	
	1.- La població	6
	2.- L'activitat i les institucions econòmiques	9
	3.- Processos d'estratificació i Classes socials	13
	4.- El Poder i les institucions polítiques	15
	5.- Grups i institucions de parentesc	18
	6.- L'escola	20
	7.- Pobles i Ciutats: Procés d'urbanització	23
	8.- Les Nacionalitats	27
<u>III</u>	<u>ACTIVITATS DIDÀCTIQUES PELS DIFERENTS NIVELLS</u>	
	Primer Nivell	31
	Segon Nivell	37
	Tercer Nivell	48
	Quart Nivell	54
	Cinquè Nivell	67
<u>IV</u>	<u>APÈNDIX DOCUMENTAL</u>	
	A) Apèndix Estadístic	79
	B) Mapes i gràfiques	111
	C) Documents	125
	D) Bibliografia	131
	E) Guia didàctica d'Audiovisuals	134

